

TARTALOM

Vida Kamilla	A Nagy-korallzátony (<i>vers</i>)	3
Gubis Éva	Négyzetcentiméterről négyzetcentiméterre	5
Papp Attila Zsolt	Summa summarum; A létező összes frekvencián (<i>versek</i>)	11
Mohai V. Lajos	Levél a kanizsai sörösökről és a Vén Diófa költészetéről (<i>Életrajzi töredék</i>); Élethossziglan (<i>Életrajzi töredék, Rózsa utca</i>) (<i>versek</i>)	14
Gerzsenyi Gabriella	Nem akarom látni a vért	16
Salánki Zsófia	Üvegszem	26
Acsai Roland	Rójuk már ketten; Így sodor (<i>versek</i>)	29
Orosz István	Itt várnak...; Kilátó; A város; Máté elhívatása; A halottak szigete (<i>versek</i>)	32
Nyerges Gábor Ádám	Napnál világosabb (<i>Elővázlatok egy készülő regényből</i>)	36
Gombás Katalin	Tél márciusban; Illatos-omlós; Amaré angyalai	42
▶		
Papp István	Kinek a történelme? (<i>Gondolatok a XX. századi</i> <i>magyar történelem korszakolásáról</i>)	48
Serf András	1934 (<i>Nagy Lajos Tízezer kilométer Szovjetorszor-</i> <i>szág földjén című könyvéről</i>)	56
▶		
Radics Panka	Benkő Barnabás festészete: Ellentétek dialektikája	79
▶		
Szöllősi Mátyás	Angyal Hádész birodalmában (<i>Mohai V. Lajos:</i> <i>Matricák a költészet falára</i>)	99
Antal Balázs	Nehéz lebegés, könnyű ereszkedés – avagy szö- kés a realizmusból (<i>Panek Zoltán: A földig már</i> <i>lépésben. [Egy szökés története, több kísérletben] –</i> <i>Ingyen elvihető könyvek I.</i>)	104
Benkő Barnabás képei (<i>A címlapon: N155, akril,</i> <i>festékszóró spray, vászon, 110×90cm, 2025 – részlet</i>)		

FORRAS

58. ÉVFOLYAM | 2026. 1.

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Magyar Kultúráért Alapítvány, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► *Főszerkesztő: Füzi László* ► Kecskemét Megyei Jogú Város folyóirata ► Kiadja a Katona József Könyvtár; *Felelős kiadó: Bujdosóné dr. Dani Erzsébet* könyvtárigazgató ► *A szerkesztőség címe:* 6000 Kecskemét, Piaristák tere 8.; *Telefonszáma:* 76/500-550/111. **mellék;** *Honlapcím:* www.forrasfolyoirat.hu; *E-mail cím:* forras@forrasfolyoirat.hu ► *Tördelés:* VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@videopix.hu ► *Nyomdai kivitelezés:* Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 76/501-240; Felelős vezető: **Szakálas Tibor**

A szerkesztőség tagjai: **Csenki Nikolett, Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander, Komáromi Attila, Pintér Lajos** ► Szerkesztőségi órák: kedd–csütörtök 10 és 12 óra között. ► Kézíratot nem örzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodBo40714.html>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodBo40714.html>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 7200,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Vida Kamilla

A Nagy-korallzátony

Tetszik, hogy arra használjuk a nyelvet, amire való, amire ki lett találva.
Csak beszélek és beszélek és beszélek,
és beszélsz és beszélsz és beszélsz:
és nem szégyellem kimondani,
hogy szólni hozzád olyan, mint alámerülni a Csendes-óceánban
és bohóchallá változni. Azért nem, mert igaz.

*(Még mielőtt megjíjed valaki, hogy én is bedugtam lábujjam hegyét e túlszaturált
diskurzusba:
a természetet továbbra sem szeretem, hisz nem is ismerem.
De a kétezres években voltam gyerek, a szüleim nem féltettek az amerikai popkultúrától,
Némó, Symba, Mackótestvér, nekem ti vagytok a természet, nem a Kék-túra,
vagy az alföldi rónaság.
Csoda a popcornszemek között is van, az esti mese előtt keresztet vetünk a szentháromságra.
A Disney, a Pixar és a DreamWorks nevében: ámen.
Hát, ez vagyok én. És tudod mit? Ezt sem szégyellem.
Ez pedig egy olyan strófa, aminek a funkciója, hogy a beszédpozíciómat bebiztosítva
előre elnézést kérjek azért, amit valójában meg akarok tenni:
írni egy verset, amiben nem maratom le a cinizmus zéró coke-jával
(menüben olcsóbb!),
hogy hát igen, néha boldognak is lehet lenni ezen a kurva világon.
Na, lássuk!)*

Megtanítottál újra az anyanyelvemen.
Úgy érdemes elképzelni, hogy egyszer csak végre
tényleg
elutazhat az ember Ausztráliába, és
tényleg
meg tud nézni téged, a Nagy-korallzátonyt.
Én végül nem mentem haza a turistacsoporttal,
napról napra épül szavainkból a közös, színes városunk.
Lett értelme dolgokat elnevezni.

Te nagy vagy, öreg és bonyolult,
én kicsi, fiatal és szeles,
a szabadság, ami erről eszembe jut,

nem kell félnünk már egymástól,
bármilyen könnyen is pusztítható az ökoszisztéma.
Mert az óceánban nincs árulás,
ez a kifüggesztett házirend első pontja a Nagy-korallzátonyon.

Itt minden ragyog és minden törékeny,
mégis rég voltam ennyire biztonságban.
Tudom, hogy tudod, de azért elmondom, mert mióta újra megtanítottál beszélni,
csak ehhez van kedvem –
én is vigyázok rád és nem úszom el.

Négyzetcentiméterről négyzetcentiméterre

Volt idő, amikor több volt, nem volt egyedül, aztán snitt, kettévágják. Gratulálunk, kisfiú. Nevezzük ő-nek. Neki azóta nagyon fontos, hogy a lényt, aki a köldök köré terebélyesedett, jól tartsa. A magáról való gondoskodás képességét már gyerekkorában eltanulta anyjától, aki bár magáról nem gondoskodott, gyerekeiről annál inkább. Vegyünk példának egy családi ebédet; fehér damaszt abrosz, családi porcelán, ha netán hiányos a készlet, vagy tizenkét főnél többen ülnek az asztalhoz, akkor a háziasszonynak és egy-két kevésbé fontos nőrokonnak Ikea tányért terítenek, azért a nőnek, mert hozzá könnyű szolidan odalépni, alkarjára fektetni a kezet, csak három ujjat (mutató, középső és gyűrűs), és bennfentesen odasúgni pár kulcsszót; *nem jut mindenkinek a készletből, tudom, te megérted*, és másik kézzel a Värdera felé mutatni úgy, hogy közben az ujjak maradnak a karon és egy utolsó, enyhe szorítással hozzátenni, *Ildikónak is szólj, kérlek* – két legyet egy csapásra, így a háziasszony, a bennfentes nőrokon és Ildikó nem a tizenkét részes porcelánból esznek, zárjuk ki, hogy hiányos lenne a Herendi készlet, tehát vegyünk alapul egy tizenöt fős családi ebédet. Természetesen levessel kezdődik, főételnek rántott csirke és mondjuk disznósült, hagymás törtburgonya és rizs, mégiscsak gazdagabb az ebéd, ha két köretet kínálnak. Van még savanyúság, csemegeuborka az asztalon, mindezek után pedig desszert. Látszatra mindenki ugyanazt kapja, ha megkérdezik a vendégség után, mi volt az ebéd, tizenöt fő egyforma választ ad, mégis nagy különbségek vannak aközött, kinek mi *jutott* ebédre. Neki gyerekkorától késő húszas éveikig az anyja válogatja össze a falatokat. Elsőként mer a teli leveses tálból, amiben még benne az összes répa és a nem fás karalábé, a főtt húst mócsingtalanítva és aprítva keveri a levesbe, egyenletesen elosztatja a cérnametélt járataiban. Rántott hús és rántott hús között is akad különbség. A tálalón a barna számos árnyalatában tarkállnak a csirkecombok, fölöttük pásztáz a szakavatott anyai kéz húsvillával, aranybarnát keresve, szúráspróbát végez és ha nem üres, felfúvódott panírt lyukaszt ki, de tartalom is van alatta, és az a tartalom legyen puha, fusson bele a villa könnyedén, akkor aztán kiállt minden próbát a csirkecomb, és közel kerülhet a köldökhöz. Csalamádé, csemegeuborka, ne húzzuk az időt, mindennek megvan a fifikája, de térjünk rá a desszertre, amiről szólnunk kell, mert a desszertet tesszük meg az egész családi ebéd metaforájának. Egy átlagos születésnap tortája tíz-tizenkét szeletes, nagyobb családi ünnepséghez megsütik vagy megrendelik a tizenhat fősét, mit kezd ezzel egy tizenöt fős társaság? Ha tankönyvire szabjuk a példánkat, akkor tizenöt főből mindenkinek jut torta és marad egy szelet. Ha az után az egy után egyszerre nyúlnak ő és egy nagybácsi, abban az esetben magától értetődő, hogy a nagybácsi húzza vissza szőrös kezét és

ő kapja az utolsó szeletet. De mi van akkor, ha ő és mondjuk az ünnepeelt jelentkeznek az utolsó szeletért? Vagy ő és az unokaöccse, hogy belevegyük a képletbe az idő múlását. Az ő keze a szőrös kéz. Olyan sokáig kísérté az anyai gondoskodás, hogy korosodva sem kopik ki belőle az érzés; minden körülmények között neki jár az utolsó szelet tortája.

A szavannán futunk, vágatunk, azt hosszú szünet követi lassú mozdulatokkal, és újra vágatás. Van, akinek patában végződik a lába, van, akinek mancsban, vannak ízeltlábúink, szárnyasaink, de mindannyiunknál a száguldás és mozdulatlanság két pólusa váltja egymást kevés átmenettel. A legfőbb szempont, a vezérelv; a víz, szorosan utána; a zsákmány. A fákat szeretjük, bár kevés jutott nekünk belőle, árnyékuk, nedvességük életmentő, gyümölcsükből jut. A majomkenyérfa gyümölcse a legfinomabb. Az együttélés finomra hangolt, néha egyikünk megeszi a másikat, időnként fellángol a tűz. Ha vége a játéknak, nem marad más, üveges tekintettel fekszünk a sárga fűvön és biztosak lehetünk benne, hogy valaki elégedett mozdulatokkal marcangolja inainkból a húst itt, a szavannán.

Sok gusztustalanságot csinál az ember magányában, amikor azt hiszi, nem látja senki. Olyan dolgokat, amin, ha rajtakap valaki mást, akkor fújolva elfordul. Gyerekkorunk óta kenjük a cicakakit válogatott helyekre, nyomjuk a pattanást, a betokosodott szőrtüszőt, kaparjuk, rágjuk a vart, a körmöt, a haját, megkóstoljuk váladékainkat. A köldökszösz intim dolog, senkit sem lehet elítélni azért, ha a gusztustalanságok sorába felveszi a köldökszösz is. Egy kapcsolat elején mindenképp szégyelli az ember, együttlét előtt fülét, köldökét megtisztítja az előkészületek során az, akinek hajlama van ezeket a pamacsokat összegyűjteni. Később, ha már meghittebb a viszony, válhat belőle *cukiság*, vagy lehet rajta nevetni, együtt; *köldökszöszöd van*, nevetés, *majd én kipiszkalom, kifújom*, innen a játékoság akár erotikába is fordulhat. Hát nála nem. Fontos szempontja volt a nőknél a köldök, minden szépség kelyhe, így hívta, ha költői hangulatban volt, vagy bókolt. Szeretett ráélni a hasukra, megloccsolni, ezért is szorgalmazta mindig a megszakításos védekezést, holott ez nem egyezett egészségügyi irányelveivel. Köldökből sokféle akad; gödrös, kitüremkedő, kötélszerű, ovális, kerek, T alakú. A nyár jó évszak, sokan betekintést engednek. Élete legszebb köldökű nőjét nyáron ismerte meg, haspólóban volt, gyönyörűen szabályos, ovális gödröske volt a hasán, körötte kreol bőr, éppen elég hús. Amikor közel került hozzá, a köldök további bódító rejtjelmeit tárta fel. Hosszan bírta bámulni, az volt az érzése, mindjárt, még egy kicsit nézi, és szertefoszlik a barlang mélyén a sötétség, de a sötétség sose oszlott szét, akármilyen közel lépett. Közel lépett. És mit ad isten, ennek a nőnek erogén zónája volt a köldöke! Már a gyerekeinek is bemutatta, amikor a nő végre megadta magát hosszas unszolásának, és beleegyezett a

köldökpiercingbe. Azt mondta neki, szép lesz, szexi, sok páciensének van és nem kellemetlen, az első három hónap lehet problémás, azzal hízelgett, majd ő tisztogatja minden este a sebet. Több ékszerboltot bejártak, vitatkoztak, álmodoztak. A seb három hétig el volt fertőződve, vörös duzzanat lett a sejtelmes barlangból. Túléltek. Aztán a köldök kidobta magából a piercinget, megesik az ilyen, semmi baj, megpróbálták. A drága piercingről hirdetést adtak fel. A gyógyulás nagyon lassan zajlott, az incidens akkor történt, amikor a szexbe újra be merték vonni a régi, bevált erogén területet. A sebből var, vagy szősz, leginkább a kettő keveréke került a szájába. Nem lehetett eltávolítani egyszerű, erőteljes oldalra köhögéssel, hosszasan harákkolt, mint mikor macska öklendezi fel a szőrét. Meggyilkolta a hangulatot, de nem csak azon az éjszakán, onnantól már valahogy sose találták. Mentségére, a piercing helye nem gyógyult be teljesen, hátramaradt egy gödröcske, ami örökre elvonta figyelmét a barlangról. A gödörbe minden nap végére kompakt kis pamacs gyűlt be, elnyelte a világ összes szőszét, mint egy fekete lyuk, szőszfüggönyt vonva ezzel a köldök elé. A nő megcsúnyult, elvesztette a varázsát. Megpróbálták megbeszélni, de egyiküknek sem volt túl fontos a másik, hát szétváltak. A piercing hirdetése sokáig aktív volt, időnként ránézett, köréje képzelte a régi szép hasat.

Alvás közben nem gondolunk a szagokra, nem gondolunk semmire, ébredéskor az első, ami eljut tudatunkig; érzem-e a zsákmányt a közelben, vagy üresség. Az ürességre rossz ébredni. Szoptatom őket, aztán amikor elfogy a tej, kimegyünk a veremből. Hónapokon át jó otthonunk volt, többé nem látjuk. Kilépvé megcsap a jeges szél, ami jó. Ha szagot fogok, hátrahagyom a kölyköket, egyedül vetem be magam a vízbe, jó. Úszom, aztán már csak sodródom a jégtáblákkal együtt, halkan, közelebb. A hatalmas táblák között kicsinek érzem magam, nem bízom a sikerben. Amikor kell, kiugrom a táblára, és mielőtt becsusszanna a vízbe, elkapom. Nem adja magát könnyen, sokáig ugrál, vergődik a fogam alatt, de egy idő után érzem, már nem ő mozog, a harapásaim mozgatják zsíros bőrénél fogva. Piros lesz a fehér pofám és a hó köröttem. Gyűlnek a sirályok, várják a maradékot.

A köldökcsonkját kék színű borítékban találta, mikor az anyja hagyatéka között válogatott. A borítékon felirat olvashatatlan folyóírással; a keresztnéve, ami bosszantóan hasonlít a húga keresztnévére, akinek fehér borítékban volt a köldökcsonkja az övé mellett. A borítékok mellett volt még két vékony aranylánc a fiókban, az egyikben medál, egy pohos madár, vélhetően galamb, a másikon hit, remény, szeretet és egy arckrémes tégely, benne tejfogak. A fogakkal és az arannyal nem foglalkozott, a csonkok érdekelték, kivette őket, rátette a borítékjukra. Leginkább elszáradt termésre hasonlítottak, egyikben kicsit több volt az alvadt vér, másikon a világossárga, száradt szövet. Ha konyhaasztalon talált volna rájuk,

tenyerébe söpri, mint kenyérmorzsát, és kidobja. Nem tudta, mit csináljon velük. Zavarta is, hogy rájuk akadt, újabb felelősség, közben a hatalom érzése járta át. Egyébként anyja önzőségének ékes példájának tekintette; hogy nem volt képes nyomtatott betűkkel írni a neveket. Más ne is tudja kibetűzni, csak őrá tartozik, az ő tulajdona, eszébe sem jutott az ember a csonk másik feléről. Csak anyja halála után kaparinthatta meg a darabot, amit tulajdon húsból vágtak ki. Úgy döntött, a saját csonkja a kék borítékban lehet, de azért a másikat is magával vitte. Félreértés ne essék, nem tévedésből, illetve nem tervezte drága DNS-vizsgálatok árán kideríteni, melyik csonk kihez tartozik. Bosszúból tette. A húga örökölte anyjuk önzőségét, gondoskodásukkal egész életében fojtogatták. Úgy kezelték mindannyiuk életét, mint egy közös masszát, nem lehetett tudni, hol kezdődik az egyén, és hol végződik a család. Mindezt testvéri- és szülői szeretetnek hívták, és ő volt az arrogáns, cinikus, érzéketlen, gyerek (*Ne legyél ekkora gyerek!*), hátatlan, kegyetlen, kötődni képtelen, makacs, önző, rideg, távolságtartó. Ugyanezeket a jelzőket hallotta vissza a feleségétől, akit, mint utólag megbizonyosodott róla, a rossz családi mintákat követve választott. Amikor kipipálta az összes jelzöt, elváltak. A húga és a volt felesége barátnők maradtak, legjobb barátnők. A húga az összes nőjével ezt csinálta, összebarátkozott velük, de ez a barátság nem volt érdekektől mentes, nehéz tetten érni, de az egészben volt valami ügyeskedés, férközött, dörgölözött egyre közelebb azzal a céllal, hogy a kiválasztott nőt a masszába gyúrja. Bármennyire ellenkezett vagy tagadta az anyja, őt, az elsőszülött fiút mindig is jobban szerette. Úgy gondolta, ennek a húga is tudatában van, ezért az állandó törleszkedés. Próbálta a bátyját közelebb és közelebb tuszkolni az anyjához, hogy a csökkent, szűk térben centiméterekben mérve ő is közelebb érezhesse magát az epicentrumhoz. Hosszan gondolkodott, mit tegyen a csonkokkal. Elképzelte, ahogy jelképesen elégeti őket, lehúzza a vécén, porlasztja, megeszzi, vagy áthívja a húgát, leülnek kávézni, beszélgetnének munkáról, gyerekekről, a húga inná a kávéját, két cukorral, feketén, élénken ecsetelné, hogy a férje megint lehetetlenül viselkedett. *Apánk ezt nem érdemli, neked kell a legjobban tudnod, mennyire nem érdemli ezt apánk*, nem tudja, mitévő legyen, úgy érzi, kettejük közé szorult, ekkor már könnyes a szeme, közben látszik rajta, felháborodásán, hogy mennyire élvezi ezt a szorult helyzetet, *világ életedben emberek közé szorultál, oda bújssz, az a természetes élőhelyed*, mondaná neki, ha őszintén beszélne, de inkább majd bólogat, és hol van ezalatt a csonk? Egyszerűen a konyhaasztalra fektetné, és várná, hátha feltűnik neki, és lesöpri, mint egy kenyérmorzsát. Vagy borítékban tenné az asztalra, rákérdez-e, hogy mi van a borítékban. Vagy a cukortartóba rejtené, kiáltson fel, *fúj, mi ez a szar a cukorban*. Végül mindkét csonkot a kék borítékba tette, a fehérét kidobta. Áthívta a húgát beszélgetni, hetekig halasztgatták, mindig közbejött valami. Időközben a kék borítékot is kidobta, a csonkokat az arckrémes tégelybe tette a fogak mellé. Várt. A tégelyt az íróasztalán tartotta,

egy stresszlabda mellett az asztali lámpa talpán. A stresszlabda néha lecserélődött, ha egy diler puhább labdával promotálta a termékét, mint az előző. Munka közben néha odanyúlt egyikért, másikért, hol a labdát nyomogatta, hol a tégelyt csörgette, attól függően, mi segített jobban koncentrálni vagy ellazulni, éppen mire volt szüksége.

Élénkzöld, nyálkás bőr simul nyálkás bőrre, egy-egy pár piros szem nagyon közel egymáshoz, vékony, függőleges szembogarak; napokig egybeforrva, várunk. Fekete drótször gabalyodik össze fekete drótszörrel, abba kapaszkodunk, amit érünk, szörbe, fülbe, végtagba. Széles vicsorral válaszolunk széles vicsorra, aktus közben is eszünk. Ízelt lábunkkal támaszt keresve kaparunk, lepkeszárnyak merednek furcsa, képtelen szögben. Víz alá bukunk, páncélos pikkelyek súrolják végig hasunkat, vibrál, buborékol köröttünk a víz. Párosodunk a dzsungelben, burjánzik az élet.

Szeretett sima és egyenes dolgokat nézni. Sima például a frissen bevetett ágy, mikor a lepedő mind a négy sarkát sikerül úgy begyűrni a matrac alá, hogy nincs egy ránc sehol. Ilyenkor szinte sajnálta rátenni a takarót, a párnát, saját magát. Sima az ég, amikor bárányfelhők vonulnak lassan, szabályos közönként, mintha nagy, láthatatlan tálcára fektetve mozdulna mind. Az ápolt embereknek többnyire egyenes a választéka, bónusz, ha a homlokuk közepéről indul. Ezek a vonalvezetők kiegyenesítik a fejtartását, mert alapjáraton kissé jobbra döntve tartja a fejét. Néha próbálja balra hajtani, erőlködik, természetellenes a póz, mint egy nehezebb nyújtás. Kedves sima felülete volt apja tévénézős fotelijének oldala. A barna bársony fotel a készülékkel szemben L alakot zárt be a kanapéval, közöttük dohányzóasztal. A kárpitszegélyek díszszeggel voltak végigverve, a fenék részénél és a karfáknál zsírosra kopott a fotel anyaga. Apja felségjelei díszítették, a távirányító a fotel karfáján feküdt, a matrac alól légyecsapó feje lógott ki, a karfa vastagon párnázott részébe pedig az aktuális fogpiszkáló volt beszúrva. A család többi tagja a kanapéra ülhetett, de ha vendég jött, rokon, szomszéd vagy pénzügyi tanácsadó, ezek is bölcsen ráéreztek, hogy a fotel foglalt. Az ő helye a fotel mellett volt, feladatának tekintette a barna bársony makulátlanul tartását, ez nemcsak a tisztaságot foglalta magába, hanem vigyázott rá, hogy a bársony rostjai mind egy irányba legyenek fésülve. Ha valaki elcipelt valamit a fotel mellett, és csíkokat húzott bele, vagy csak nadrágjával súrolta a felületet, és belerondított, ő ott volt és a karfától az alsó szegek irányába simította az anyagot, ez öt simítást jelentett, később már csak négyet. Amikor a húga megtanult mászni, elfoglalta a helyét. Nem önszántából, a felnőttek rakták őt oda játékaival körbekerítve. Azt mondták, ott rálátnak, nem csatangol el. Onnantól a fotel oldala csupa kéznyom lett, de akadt benne takony is, nyál is, ételmaradék. Ezeket kapargatta ki belőle azon

ritka esték egyikén, amikor ébren ki tudta várni, hogy mindenki elaludjon. Apja a fotelben horkolt, a tévében film ment, ő a bársonyrostokat tisztította, négyzetcentiméterről négyzetcentiméterre nyerve vissza a felületet, az ő helyét. Ha enyhén jobbra hajtotta a fejét, a műsort is látta, hét úrhajós ült egy asztalnál, vacsoráztak vagy reggeliztek, valamilyen kását ettek, cigiztek, ezen megütközött, abbahagyta a kaparást. Lehet-e cigizni az űrben? Ketten is cigiztek, egy férfi és egy nő, nevetgéltek, aztán az egyik köhögni kezdett, de nem a cigizők közül. Nagyon köhögött, kavarodás, mindenki próbált segíteni. A beteg férfi az asztalon feküdt és hirtelen vörös vértócsa lett a fehér pólóján, aztán a hasából előtört egy kicsi, polipfejű valami, ami felsikított és elfutott. Komoly arccal nézte a jelenetet, bólogatott, mint akit nem ér meglepetés. A húga is az anyja hasából jött ki, gondolta, visszafordult a fotelhez és kapart, simított, kapart, simított.

Az akvárium nem a természetes élőhelyünk, nem ismerjük a természetes élőhelyünket. Nagy, tiszta tartályban születünk, utána következett a színes állatkereskedés, végül ez a dizájnakvárium. Tápot mindenhol kapunk. Itt van sok tárgy; dísznövény, műnövény, gyökér, ág, homok, kavics, rom búvóhelyekkel, alagút. Minket nem zavar, ők úgy hívják, víz alatti tájkép. Led-világítást is beszerelnek. Kapunk egy csonka Herendi csészét is, moha növi össze a rommal. Egy marék tejfogát és két szövetdarabkát is beszórnak, a fogak a kavicsok közé süllyednek, a szövetdarabok ingázva hullanak rájuk. Lassan puhul fel a régi, kiszáradt szövet, amikor elég ideig ázik, megkóstoljuk, szétkapjuk.

Papp Attila Zsolt

Summa summarum

Egész eddigi felnőtt életemben
a katasztrófa előérzetében
éltem – kimondtam már ezt a mondatot
alighanem máskor is, mert annyira
mélyen belém ivódott mostanában.
Mert milyen különleges történt velem,
ami nem *egyedi* bárki életében?
Születtem, elvegyültem és kiváltam,
majd orra buktam, de megúsztam némi
horzsolással. Hosszú utak betört
ablakú vonatokon, síruhában
nyakig, bele a szélbe, alig-alig
érezve a hidegtől kicsorduló
könny súlyát az arcon. Szerencse fia,
miért kerülgetnénk a forró kását.
Hosszú, vontatott vonatutak, rövid
megállókkal, a büfékocsiba meg
betéved egy-két izgalmas karakter,
alapanyagnak – nem szégyen ez kicsit?
Nem olyan szokványos ügymenet-féle,
elboldogulás a csillagok alatt?
Hát engem már nem szeret az Úr, engem
már végképp elfelejtett, mit vétettem
ellene, hogy hosszú évtizedekig
prédájává váltam annak, amit jobb
híján nevezünk tehetetlenségi
erőnek vagy nehézkedésnek talán
– végül is ezek csak szavak. De arról
nem volt szó, Uram, azt nem említette
senki azokon a vonatutakon,
hogy egyszer milyen könnyű lesz otthonra
lenni egy szép formás katasztrófában,
kibélelni, mint egy kutyaólat,
illatos, puha kétségbeeséssel –
de ha már így alakult, Uram, akkor
egyezzünk meg abban, hogy ezúttal nem

cicózunk, nem bénázzuk el, kicsire
nem adunk, nem végzel fél munkát, rendes
processzus lesz, pecsétetes okirattal,
amiből kétségbevonhatatlanul
kiviláglik, hogy az emberélet
útjának felén, legalábbis amit
annak remélünk, ahol az a sötét
erdő van ésatöbbi, felnőtt végre
bennem a gyermek, aki arra vágyott,
hogy elmondhassa: valaki szeret.

A létező összes frekvencián

„Ülnek a hűvös csillagon
valakik, s nézik ezt.
Tények és képzelet között
a gyermek hogy szalad.”

(Cseh–Bereményi: *A képzelet szálfái közt*)

Miután levették a fejemről
azokat a futurisztikus és
fura csápokokat, amelyekkel az
agyi hullámaim működését
vizsgálták (azt hiszem, így hívják ezt),
az orvos megnyugtatólag mondta
a szüleimnek, hogy nincs itt semmi
baj, a fiukkal minden rendben, csak
egy kicsit túl élünk, igen, talán
túl élünk a képzelőereje,
amiben kétségkívül lehetett
valami, abból kiindulva, hogy
éjszakák során át keresztetket
láttam a szüleim mellkasán, mint
egy világutazós sorozatban,
amitől féltem elalvás előtt,
vagy azok a rángásos, pufffateg
arcú és lila fejű gyerekek,
akiknek a sorfala előtt most

ide jöttem, de lehet, hogy máskor
és máshol volt ez, a szívkorházban
mondjuk, vagy inkább egy álomban, vagy
a képzelet szálfái közt, hiszen
most már mindenki nyugodt, apám és
anyám, a gyermek nem bolond, csupán
csapong a fantáziája vadul,
mondják az elektródák, miután
letapogatták agyhullámaim,
a létező összes frekvencián,
csak ez vagyok, az álom- és holdkór
közti hajszálvékony sávon megyek
leszegett fejjel, kifele innen
a tények könnyörtelen honából,
végig az utcán a saját magam
teremtette díszletek között, és
tudom, hogy felmenőim ezentúl
nyugodtan alszanak, utódaim
nem sejtik még, miféle terheket
vesznek nyakukba majdan, és rendjén
is van ez így, de én átlátok már
a szitán, a mai naptól, doktor
úr, ismerem a dolgok valódi
és rejtett természetét, ahogyan
felragyog a kegyes hazugságok
közti leheletnyi csendben, engem
többé soha nem fognak becsapni.

Mohai V. Lajos

Levél a kanizsai sörösökről és a Vén Diófa költészetéről

(Életrajzi töredék)

A sörösök estére megöregedtek, kiszikkadt testű vénemberekké váltak.

A sörösök munkája pirkadattól alkonyatig tartott,
durva deszkákból összeszögelt ládákban hordták a csatos üvegeket,
fémszalagok fogták össze a léceket,
bőrüket a szálkák és a fém pántok fölsebezték.
Nem húztak a tenyerükre kesztyűt,
ajkuk kicserepesedett,
torkuk védőitalként fogadta magába a sört;
nyári forróságban az izzadó mellkasukra spricceltek belőle, és
aranyzárga patak folyt végig a nadrágjukon.
Fáradtságtól kimerült lábuk elől kitért a föld.

A sör a becsületükké vált,
a gyárnak és a sörnek éltek,
teljes életükkel a sör Istenének áldoztak.
Amikor lerakták a durva bőrkötényeket,
nehezen szánták rá magukat a hazafelé vezető útra,
magányos otthonok várták őket álomtalanul, sűrű, elfojtott
indulatokkal;
szemrehányó falak között kockamintás konyharuhával leterített hideg
ételmaradékkal szegyenkező családi tűzhely.

Betértek még a Vén Diófába,
szükségük volt erre kitérőre, hogy visszataláljanak önmagukhoz.

A Vén Diófában sohase volt záróra,
a Vén Diófa útba esett a sörösöknek,
a Vén Diófában a söntéspultra támaszkodva dödörésztek a kanizsai
sörösök. Állott ital- és verejtékszag terjengett a levegőben,
dohányfüst kavargott a csatakos fejek fölött, a kifacsart testek
fáradtsága rátelepedett a helyiségre.

A Vén Diófában gyalulatlan padok sorakoztak
mészfehér falak mellett, télidőn vaskályha ontotta a meleget.
Amikor a lefagyott váltókat kellett kiszabadítani a jég fogságából,
a téglagyári gödrökön átvágva vasutasok jöttek koromtól
és szénportól csillámló munkaruhában, hogy egy-két kupica pálinkát
lehúzzanak a városból verbuvált hómunkásokkal együtt.

A Vén Diófa költészetének vándorai voltak ők,
külön helyen álltak sarokba húzódva, egy olajfestmény alakjai
görnyedten, kevés szóval.
Szájuk szögletében fáradt villanás jelent meg,
rokon a sörösökével,
mielőtt visszaindultak tenni a dolguk, fújkalni váltókról a havat.

Élethossziglan

(Életrajzi töredék, Rózsa utca)

Viharlámpák madárfészkei az istállók falán.

Az itatóvödrök horgonyneszét elcsigázva szívta a huzat,
az istálló-homályon fénymáz ütött lyukat.
Könnyeznek a szalmakötegek,
a deszkákon a durva erezet.

Esni kezd.

Nagyszemű eső hull a gyulladt istállók falára.
A viharlámpák sárgászöld szirmok,
bukdácsoló madárfészkek,
tollak rongyfüggönye.

Lovak,
leszegett fejjel kővé dermedve
az istálló-homályban,
élethossziglan.

Nem akarom látni a vért

Nem akarom látni a vért, a lámpavasban látszik, miért kell ilyen tisztára suvickolni a mennyezetre szerelt lámpatestet, itt fontos a tisztaság, a higiénia, ezért suvickolják, elképzelem, ahogy a takarítónő egy magas létrán egyensúlyozik, kezében a törölkendővel, és suvickolja a lámpát, előbb nedvessel, tisztítószerezssel, hogy eltűnjenek a baktériumok, a kórokozók, a szennyeződések, a foltok, minden, ami a levegőből egy lámpatestre rakódhat, utána szárazzal folytatja, kifényesíti, hogy ne maradjanak rajta csíkok a tisztítószeres kendőből, erővel dörzsöli, imbolyog a létra tetején, de belead mindent, másnap izomlázás a karja, nem bánja, első a kötelesség, persze az is lehet, hogy a földön áll, és onnan suvickszolja egy hosszú nyelű törölővel, elfárad a nyaka, mert felfelé kell nézni hosszan, nem zavarja, hiszen első a kötelesség, és ő egy kötelességtudó nő, nem fiatal már, de még nem is öreg, épp kirepültek a gyerekei, unoka még nincs a láthatáron, most kell még egy kis pénzt keresni, amíg még bírja, sajnos egyre kevésbé bírja, nemrégiben leesett a létráról, nem a legtetejéről, csak a harmadik fokról, lefelé lépdelt, és a térde hirtelen nem tartotta meg, összecsuklott, ő meg lezuhant a földre, kezében a törölkendővel, a tisztítószerezssel és a szárazzal, és csúnyán megzúzta a bal csuklóját, abban a kezében voltak a kendők, otthon aztán a férje méltatlankodott, minek töri magát, elmehetne már korengedményes nyugdíjba, de ő megnyugtatta, ez semmiség, csak egy aprócska zúzódás, másnapra kutya baja, és folytathatja a munkát, jól jön még az a kis kereset, legalább félre tud tenni arra az időre, ha majd jönnek az unokák. Persze meglehet, a takarítást ma már robotok végzik. Mindegy, nem akarom látni a vért.

Nem kell odanézni, nem kell nézni a fényesre suvickolt lámpát, nem muszáj arrafelé néznem, de nem lehet nem nézni, nem lehet másfelé nézni, mert éppen itt van fölöttem, éppen itt van szükség a legerősebb fényre, hogy lássák, mit csinálnak, itt nemcsak a tisztaság és a higiénia fontos, hanem a szaktudás, a szakértelem is, ezért választottuk ezt a helyet, itt igazi hozzáértők dolgoznak, olyan erős a lámpa fénye, mint a napnak, a napba sem szabad nézni, mert megvakulunk, ezért veszélyes a napfogyatkozás, olyankor azt hiszed, nyugodtan nézhetsz bele hosszan, a végén aztán tényleg megvakulsz, a napra lehet nézni, de rád veszélytelenebb, így mondogatta Ákos, amikor még udvarolt, amikor még nem voltam szákkolt hal, de később szákkolt hal lettem, és már nem volt szükség udvarlásra, mert a szákkolt halat nem kell etetni, a szákkolt halat hazavittük és betettük egy lavór vízbe, le kellett bunkózni mielőbb, hogy ne szenvedjen, késsel felvágtuk a hasát, kivettük belőle a fehér úszóhólyagjait, szerettem velük játszani, nyomkodni, dobálni egyik tenyeremből a másikba, olyanok voltak, mint a parányi léggömbök,

és félttem, nehogy a tenyeremben pukkadjanak ki, mindig félttem a léggömböktől is, hogy éppen a kezemben durrannak el, a bátyám egy gombostűvel beleszúrt a hal úszóhólyagjába, ami nem durrant, csak halkán leeresztett, fittyedt fehér zacskócska lett belőle, így már nem akartam a tenyeremben dobálni, gusztustalan volt, a halnak közben kifolyt a vére, és halványpirosra festette a vizet a lavórban. Nem akarom látni a vért.

Első alkalommal is itt voltunk, ezt a helyet választottuk, mert itt nemcsak a tisztaság és a higiénia fontos, hanem a szaktudás, a szakértelem is, és kedvesek voltak, sőt, rokonszenvesek, nem az a mesterkélt, mézes-mázas kedvesség volt, hanem igazi figyelem, igazi segítő szándék, legalábbis én ezt éreztem, lehet persze, hogy csak nagyon akartam ezt érezni, szimpatikusak voltunk nekik, könnyű eset voltam, minden orvos álma, semmi komplikáció, semmi felesleges aggodalmaskodás meg nyafogás, habár Ákos azt mondta, a pénzünkért ilyen kedvesek, de nem hittem neki, kivételesen ezt nem hittem el neki, azt mondják, amikor az ember kiszolgáltatott, akkor ne töprengjen azon, hogy a másik miért is kedves vele, és én akkor kiszolgáltatottnak éreztem magam, mégis eltöprengtem, miért kedvesek velem, és nem hiszem, hogy a pénzünkért volt, nem volt sok pénzünk akkor sem, kifizettük, ami a számlán állt, egy fillérrel sem többet, aztán búcsúzóul kezét ráztunk, és nem találkoztunk többé, elláttak tanácsokkal és kellékekkel arra az esetre, ha több nap múlva is még véreznék, és véreztem több nap múlva is, de nem zavart, elmúlt a fájdalom, könnyű voltam, és boldog voltam. Véresen boldog. Ma nem akarom látni a vért.

Első alkalommal láttam a vért a lámpatestben, de különösképp akkor nem zavart, önkívületi állapotban voltam, azt mondják, ilyenkor az ember önkívületi állapotban van, úgy érte, hogy a nő, mert hiszen vele történik, ő éli át, neki őrvöngenek a hormonjai, neki fáj, ő maga is őrvöng, üvölt, zihál, káromkodik, nyom, és fújtat, és tol, és örülten fáj, és megint üvölt, megint fújtat, és tol, és káromkodik, és semmit nem akar, csak hogy vége legyen, hogy megszűnjön a fájdalom, hogy helyreálljon a légzése, hogy ne kelljen káromkodnia, ami egyébként nem szokása, de a fájdalom, az önkívületi állapot, az őrvöngő hormonok kihozzák belőle, és olyan szavakat, olyan kifejezéseket használ, amilyenektől rendes esetben megborad, és elfordítja a fejét, ha más szájából hallja, elítéli, sőt, gyűlöli azt, akitől ilyen hall, de ilyenkor nem számít, bár közben elborad magától, és elítéli, sőt, gyűlöli magát érte, mégsem tud lakatot tenni a szájára, nem tudja fékezni magát, nem ura a testének, csak a levegővételre és a tolásra kell összpontosítani, semmi más nem számít, semmi más nem fontos, ilyenkor még Ákos sem fontos, ő nincs is ott, nem létezik, csak a fájdalom létezik, az önkívület, és az őrvöngő hormonok, a szitokszavak, a gyalázkodás, amit valaki beleordít a levegőbe, talán nem is ő ordítja, neki nincs ereje ordítani, ő a tolásra és a fújtatásra használja minden erejét, és senki sem segít, egyedül van a küzdelemben, egyedül kell elviselnie, vég-

hezvinnie, egyedül kell néznie a vért a lámpatestben, senki más nem látja, mert a lámpatestet csak ő látja, az ő feje fölött van. Ma nem akarom látni a vért.

Ákos valójában ott volt, nagyon is jelen volt, teljes életnagyságban, a maga százkilencvenhárom centis testi valóságában, a steril fehér köpenyben úgy festett, mint egy görög isten az Olimposzon, de legalábbis félisten, mert teljes jogú isten akkor lehetett volna, ha fehér a szakálla, nemsokára minden bizonnyal elkezd őszülni, az apja is korán megöszült, öregén is szép, ő is hasonlít egy görög istenre, kicsit alacsonyabb változatban, a száznyolcvan centis kategóriában, a génjeinkben van a magasság, mondják, a gyerekeink is szép magasak lesznek, nekem a magasságnál fontosabb, hogy egészségesek legyenek, az a legfontosabb, azért izgultam mindvégig, hogy minden rendben legyen, Ákos is izgult, nem mondta, csak azt hajtogatta, hogy minden rendben lesz, de láttam, hogy enyhén remeg a keze, amivel a telefont tartotta, megfogta a másik kezével a csuklóját, letámasztotta a térdére, azt hitte, nem veszem észre a remegést, de láttam, akkor még nem voltam önkívületben, nem tettem szót, hagytam, hadd filmezzen, minden pillanatot rögzíteni akart, életünk nagy eseményének minden villanását, minden mozzanatát, azonnal meg sem mutatta, otthon még legalább egy hétig tartottak az utómunkálatok, vágta, színezte a filmet, különféle effekteket rakott rá, nem sokkal a kezdete után csillagok gyúltak a felső sarokban, aztán ezek mind ráhullottak az arcomra, később középen felbukkant egy dobogó szív, ide feltöltött egy fényképet, a legelsőt, amelyiken már nem ketten vagyunk, hanem hárman, ebből úszott át a film a következő jelenetre, hosszasan keresgélte megfelelő zene után, amikor pedig elkészült, áthívta a nagyszülőket, úgy vetítette le, mintha egy Oscar-esélyes premier lenne, nagyon büszke volt magára, hogy sikerült *tisztán* bemutatnia mindent, olyan szögben filmezett, és olyan utómunkákat végzett, hogy vérnek szinte nyoma sem látszott, pedig volt vér, temérdek vér, én csak tudom, láttam a lámpatestben. Ma nem akarom látni a vért.

Ákos utána is sokat filmezett, fotózott, azt mondta mindjárt másnap, hogy meg kell örökíteni minden tevékenységet, amikor alszik, amikor eszik, igaz, azt nem szívesen engedem rögzíteni, szégyellős vagyok, nem akarom, hogy a mellem látszódjon a filmen, ki tudja, ki mindenkinek mutogatja majd fene nagy apai büszkeségében, de meg kell örökíteni a mosolyát, a kacagását, a kócos babahaját, a csapáló kezeket az aprócska körmökkel, a rugdalózó lábakat, a redőkbe rendeződő húst a combján, a köldökszinór csomkját, ami majd leszárad és leesik, de még a kakis popsiját is, a pelenkacsere műveletét, ami eleinte nehézkesen ment, hiszen kezdő szülők voltunk, nehézkesen ment a fürdés is, hiszen kezdő szülők voltunk, két hőmérőt is vásároltam, mert mi van, ha az egyik pontatlanul mér, vagy éppen elromlik, nem bíztam abban a népi módszerben, hogy az ember belemártja a könyökét a vízbe, és ha a testével azonos hőmérsékletet érez, akkor rendben van, nagy izgalom volt a fürdetés, az első héten előfordult, hogy nagy izgalmunkban

bele sem került a vízbe, csak amikor Ákos elkezdte a hajlatait bekrémezni, akkor jöttünk rá, hogy voltaképpen maga a fürdés elmaradt, Helga nagyot nevetett, amikor ezt elmeséltem neki, megbántva éreztem magam, miért nevet, úgy tesz, mintha többgyermekes, tapasztalt anya lenne, pedig hát, na mindegy, meg kellett örökíteni minden fejlődési fázist, amikor hasra fordul, amikor kúszni kezd, majd mászni, nagyon mókás volt, mert eleinte csak hátrafelé tudott négykézláb mászni, és betolatott a fal mellett álló kisasztal alá, ahonnan aztán nem tudott kimászni, mert mögötte a fal volt, előre pedig nem tudott elindulni, kétségbeesésében aztán sírva fakadt, és Ákos megmentette, aztán Ákos vett egy komolyabb gépet, azt mondta, hiába vannak már csúcstechnológiás telefonok, azért az mégsem ugyanolyan, és cipeli magával mindenhol külön táskában a tartalék akkut, meg egy kisebb állványt, meg a vakut, meg a teleobjektívet, mert arra is szükség van, ha a távolból szeretne jó képet készíteni, egyszer a házunk ablakából fotózta le, amint elbúcsúztunk egymástól az ovi kapujában, mert közel van hozzánk az ovi, egy saroknyira, kis Helga is oda járt, sokszor én hoztam el délután, és nálunk várta meg a szüleit, szeretett játszani az unokatestvéreivel, az emeleti ablakunkból egészen jól lehet látni az óvoda vörösre festett kapuját, én pirosnak mondtam, de anyám kijavított, hogy az vörös, mégpedig vérvörös. Utálok a vér szót. Nem akarom látni a vért.

Idővel aztán gyakorlott szülők lettünk, nem kellett már izgulni sem a pelenkázásnál, sem a fürdésnél, azazhogy a fürdésnél még igen, de ez már nem a kicsi babakádban történt, hanem a városi uszoda gyerekmedencéjében, pár hónaposan már oda hordtuk, hadd szokja meg a nagyobb, hűvösebb vizet mielőbb, hadd maradjon meg a folytonosság élménye az anyaméhben való úszkálással, ezt mondták, hogy ezért kell minél korábban elkezdni, és mi elkezdtük, és jó volt, látszott, hogy élvezi, kacagott, nagyokat rúgott, biztonságban feküdt az edző nagy tenyerén, és tényleg megszerette a vizet, alig férnek már el az érmek a szobája falán, a testvére szerint felesleges halmozni az érmeket, úgysem lesz belőle olimpikon, miért nem elég neki a hobbisport, heti két alkalom, nem kell az embernek túlhajtania magát, hiábavaló fáradozás, jobb a mértéktartás, na igen, ő nem viszi túlzásba a tanulást sem, a házimunkát sem, amikor túlságosan erősen szorította a seprű nyelét, a teraszt seprte, hosszas rábeszélés és alkudozás után, feltörte a kezét a fanyél, hólyag lett a tenyerén, vízhólyag, alaposan megduzzadt, eszembe jutott róla a hal úszóhólyagja, amit egyik tenyeremből a másikba dobáltam, aztán a bátyám kiszúrta egy tüvel, erre a feszes fehér hólyagból csak egy összeszottyadt pici zacskó maradt, ugyanígy kell kiszűrni a vízhólyagot, akkor finoman ki lehet belőle nyomni a nedvet, mondtam, ki kell szűrni tüvel, akkor hamarabb begyógyul, erre nekiesett egy otromba varrótüvel, jó nagyot döfött a hólyag közepébe, akkorát, hogy a tenyerében állt meg a tű, kiserkent a vére, zavarta a vér látványa, kinyitotta a csapot és belógatta a kezét a hideg vízsugár alá, de közben félrenézett,

utána pedig még hosszasan sajnálta magát, és papír zsebkendőt szorongatott a már régen nem vérző tenyerére. Nem akarom látni a vért.

Akkor is eljár az uszodába, ha éppen megvan neki, csak legyint, és megteszi a megfelelő óvintézkedéseket, ugyan már, ne csesztess, ezt vágja hozzám, óvintézkedés kell és rendben leszek, mindig mindenre azt mondja, hogy ne csesztessem, és hogy rendben lesz, szerinte én régimódi vagyok, és középkori válságom van, így mondta, nem életközépinek, és mindent túlaggódok, meg belemászom az aurájába, és minden lében kanál vagyok, ciki vagyok, sőt, vérciki, véletlenül sem hallgat rám semmiben, szándékosan az ellenkezőjét csinálja, ennek persze néha megissza a levét, amikor csak másodjára volt meg neki, és úgy ment el iskolába, hogy nem vitt magával tartalék betétet, hiába mondtam, már akkor is ez volt a szavajárása, hogy ne csesztessem, és rendben lesz, nem azt, hogy minden rendben lesz, hanem hogy ő lesz rendben, pedig akkor nagyon nem volt rendben, mert átázott a betét, és lett egy kis folt hátul a szoknyáján, szerencsére a barátnője vette észre, aki akkor a padtársa is volt, szólt neki, hogy gyorsan üljön vissza a helyére, megvárták, míg mindenki kiment a teremből, aztán indultak el, a barátnője szorosan mögötte, így kísérte egészen hazáig, ahol nekem nem mondott egy szót sem, csak beszárguldott a fürdőszobába, és később a kezembe nyomta a foltos bugyiját meg a foltos szoknyáját, akkor sem szólt egy szót sem, csak az arcával és a szemével mondta, hogy ezeket ki kellene mosni, és hát láttam rajta, hogy ez bizony ciki, méghozzá vérciki. Nem akarom látni a vért.

A kistestvér gondolatát eleinte bizonytalanul fogadták, mindkettő mérlegelte, mivel járna ez majd órá nézve, mi egyeben kell osztozni, újabb családtaghoz alkalmazkodni, elég nagyok voltak, hogy ezeket is átgondolják, aztán egyszer csak odaálltak elénk, és mintha királyi kegyet gyakorolnának, bejelentették, hogy nem bánják, legyen hát kistestvér, megígérték, hogy szeretni fogják, játszanak vele, és elviszik sétálni, megtanítják írni, olvasni, úszni, és Minecraftot játszani, majd hordhatja a kinőtt ruhákat, de feltétlenül külön szobája legyen, mert ők a nyivákolástól biztosan nem fognak tudni aludni, meg tanulni sem, meg azért úgy általában, mindennek van határa, különösen az ő személyes zónájuknak, kicsi korukban még szerettek együtt lenni, nyolc volt a nagyobb és hat a kisebb, amikor kérték a külön szobát, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga, ezt látták a barátaiknál is, és talán némi alappal gondolták, hogy nekik is jár, ha tudnák, mennyire más volt régen, amikor a szülők és a gyerekek egy szobában aludtak, a testvérek voltak néha hatan-heten is, vagy még többen, mégsem jutott senkinek eszébe külön szobát kérni, én és Helga is együtt voltunk kamaszkorunkig, szerettünk esténként sugdolózni, nagyon pici volt köztünk a korkülönbség, mindössze tizenhárom hónap, az azért más, és az is más, ha mindkét testvér lány, amikor kis Helga megszületett, biztattam, hogy hamar próbálkozzanak a másoddikkal, hátha összejön a lehető legkisebb korkülönbség, emlékezzen, nekünk is

milyen jó volt, de elszomorodott erre, azt felelte, elég idős ő már, boldog, hogy egy egészséges és szép gyermeket a világra hozott, nem akar kockáztatni egy másodikkal, azt az egyet kényeztette aztán agyba-főbe, agyonszerette, autóval furikázta mindenhová, még gimnazista korában is megvárta a bulik végén, egyszer fordult csak elő, hogy nem tudott érte menni, rábízta Zétényre, erősen havazott akkor éjjel, mostanában ilyen már alig fordul elő, a motoros sem látott jól, nem tudta felmérni a szembejövő autó távolságát, amikor előzésbe kezdett, Zétény előtt hirtelen bukkant fel, nem lehetett már mást tenni, mint félrerántani a kormányt, menteni akarta a motorost, hogy ne ütközzenek frontálisan, kis Helga elszundított mellette az első ülésen, a fejét az ablaküvegnek támasztotta, elfárasztotta a buli, pedig nem volt szokása sokat inni, úgy zúzódozott szét a feje az árokszéli akácfa törzsének csapódva, hogy fel sem ébredt, rohammentő vitte a sürgősségre, Zétény mellette ült, törött alkarral, úgy-ahogy rögzítették neki a mentősök, de azt mondta, ne törődjenek most vele, csak a gyerek a fontos, csak ővele törődjenek, de vele aztán isten igazából, hogy rendben legyen, mire az anyja odaér a kórházba, de kis Helga nem jött rendbe, hiába törődtek vele a mentősök, és az egész traumatológiai részleg, isten igazából, az odaérkező Helga csak vért látott, egy felismerhetetlenségig véresre zúzott fejet a fehér lepedővel letakart asztalon, és nem tellett sok időbe, hogy ne csak a gyerek teste alatt legyen fehér lepedő, hanem rá is került egy, a testére, felhúzták rajta egészen a feje búbjáig, és azt mondták Helgának, hogy rettenetesen sajnálják, Zétény nem szólalt meg, hagyta, hogy elvigyék a röntgenbe, Helga pedig ottmaradt állva, és csak vért látott maga körül, ahogy átitatta a fehér lepedőket, az alsót és a felsőt is, lecsorgott a hordágyról, szétterjedt a padlón, aztán egyre emelkedett a szintje, megtelt vele a helyiség, és a közepén ott úszott, lebegett kis Helga, felismerhetetlen fejfel. Nem akarom látni a vért.

Váratlanul kezdett fájni, alig volt időm összepakolni, szinte elfelejtettem, mi minden kell ilyenkor, egyáltalán, hány napig leszek bent, dezodort például nem raktam a neszesszerbe, Ákosnak be kell majd hoznia utólag, nem fog örülni, Ákos fáradt, kiszívták az erejét az elmúlt évek, sok éve már, hogy azt mondta, a két gyerek testileg és lelkileg is kimeríti, a teljesítőképessége határán van, szó sem lehet harmadikról, győzködnöm kellett, amiben nem vagyok jó, korábban mindenben rá hagytakoztam, bíztam a döntéseiben és a megérzéseiben, de ezúttal eltökéltem magam, megkutyáltam, ahogy apám mondogatta régen, ha nem akartam valamit megcsinálni, megálltam, megvettem a lábam erősen, a lábujjaimmal kapaszkodtam a földbe, akkor is, ha cipő volt rajtam, begörbítettem a lábujjaimat a cipőben, kerestem a földben futó gyökerek között valamit, amibe legalább gondolatban megkapaszkodhatok, lefelé néztem, kizárólag a lábamra, összeszorítottam a számam, beszívtam az ajkaimat, egyetlen vonal maradt a szám helyén, és sem szép szóval, sem csúnyával nem lehetett ebből az állapotból kimozdítani, és

ugyanígy megkutyáltam magam, ha éppenséggel nagyon akartam valamit, ugyanez a leszegett fej, ugyanez az összeszorított száj volt, de olyankor nem álltam, hanem mentem előre, amerre kellett, a saját fejem után, eltelték az évek, elmúltam negyven, itt az idő, most vagy soha, talpra magyar, fel nagy örömré, és ez a harc lesz a végső, ilyenekkel biztattam Ákost, míg végre kötélnek állt, remélem, nem leszek nagyon hamar bűdös dezodor nélkül, most mégsem küldhetem haza, pedig fogok izzadni rendesen, egyébként is izzadós vagyok, gyakran átüt a ruhán a hónaljamnál az izzadság, nagyon kínos lesz, ha bárki megérzi majd a szagot, a testem kipárolgását, a verejték bűzét, már a gondolatra is fokozódik az izzadás, a hajtövemnél, az ajkam fölött, a térdhajlatomban is érzem, mindjárt elindulnak a kis patakokcskák, csiklandozni fognak, és kapkodhatok, hogy vakarózzak, meg törölgessem magam, mennyivel jobb lenne kádban fekve, meleg vízben, van olyan kórház, ahol lehet úgy is, de későn jutott eszembe, most már mindegy, egyébként is mással lesznek elfoglalva, ne engem szaglásszanak, habár a fájdalom is kisebb lenne meleg vízben, jobban el lehet lazulni, és a kifolyó vérem sem lenne annyira sűrű és annyira vörös. Nem akarom látni a vért.

Helga mindig is sokkal szebb volt nálam, kamaszkorunkban nem volt könnyű fiúzni, ha a diszkóban két srác kinézett minket, nem tudtak megegyezni, kinek jusson a szebb és kinek az előnytelenebb külsejű lány, így aztán sokszor oda sem jöttek, nem lett flört belőle, pedig én az előnytelenebb külsőmmel beértem volna egy előnytelenebb külsejű fiúval is, anyám mondta egyszer így társaságban, amikor a rokonok a továbbtanulási terveinkről kérdezősködtek, és kiderült, hogy Helga kommunikációval akar foglalkozni, szívesen lenne szövívő valahol, sajtófőnök vagy protokoll tanácsadó, én viszont a szüleim szerint inkább lennék alkalmas orvosnak vagy tanárnak, az előnytelenebb külsőmmel, sosem irigykedtem Helgára, mindkettőnket meglepett, hogy én mentem előbb férjhez, ráadásul egy félisten-szerű lényhez, Helga gyönyörű volt az esküvőmon, szebb, mint én, és szebb, mint évekkel később a saját esküvőjén, addigra kissé megfakult a várakozásban és a reménykedésben, a hosszas, reménytelennek tűnő várakozás kiszívta az erejét, a színét, a vidámságát, de hamar teherbe esett, és egy csapásra visszatért az ereje, a színe, a vidámsága, hogy aztán egyetlen estén, egyetlen pillanat alatt szálljon el minden belőle, amikor azt mondták neki az orvosok, hogy rettenetesen sajnálják, Helga akkor összeszottyadt, mint a hálnak a túvel kipukkasztott úszóhólyagja, nem maradt más belőle, csak egy parányi üres, színtelen, vértelen zacskó, és mindennek ellenére mégis maradt benne vér, nem is kevés, mert vörösré festette a kád vizét, Zétény azt mondta a telefonban, hogy Helga belefojtotta magát a saját vérébe, annyira sötét és sűrű volt a víz. Nem akarom látni a vért.

Egy órával később láttam csak az emailjét, azt írta, hogy a babucinak keressek jobb keresztanyát, mint amilyen ő volt fiamnak, úgy az anyai, mint a keresztanyai feladataiban megbukott, kudarcot vallott mindkét szerepben, és bocsássak meg

neki, és vigasztalódjak a babucival, aki biztosan egy kis csoda lesz, és vigyázzak rá nagyon, havazásban ne engedjem el bulizni, és ne aggódjak, ha Ákost gondterheltnek látom, mert a babuci megszületése után egész biztosan megváltozik, megnyílik, nem fogja bánni a fáradtságot sem, és éljünk sokáig boldogan, mert az élet már önmagában fél boldogság, és ő mindig azt mondogatta kis Helgának, hogy az életét is odaadná érte, ezt viszont elmulasztotta, mert nem volt ott, és senki nem kérdezte meg amúgy sem tőle, hogy felajánlaná-e kis Helga élete helyett a magáét, viszont az ígéret szép szó, ha betartják, úgy jó, ezt is mindig mondogatta kis Helgának, ezt pedig egyféleképpen lehet bebizonyítani, ha valóban betartja a szavát, és odaadja az életét érte, legalább *ex post*, mindennek pedig hasonlóan kell megtörténnie, kis Helga úszott a vérben, ezért neki is úsznia kell a vérben, így legalább amikor Zétény rátalál, akkor eszébe fog jutni az a havas éjszaka, és lehet, hogy agyvérzést vagy infarktust kap, de ha mégsem, és tovább fog élni, akkor sem lesz az számára boldogság, nemhogy egészen, de még félig sem, és tudja, hogy ez gonoszság a részéről, de most az egyszer az életben ő is lehet gonosz. Nem akarom látni a vért.

Most kellene végiggondolnom, mi egyéb maradhatott még otthon, nem ugraszthatom Ákost minden apróságért külön, jó lenne lejegyezni egy papírra, vagy beírni a telefonomba, nálam már nincs sem papír, sem toll, sem telefon, minden a kórteremben maradt a kulcsra zárható szekrénykében, itt már csak én vagyok, egy világoszöld, rövid kórházi ruhában, ha azt is levenném, anyaszült meztelen lennék, mint amikor anyám megsült, akkor őrajta is csak egy kórházi ruha volt, ha levette volna, akkor ugyanolyan anyaszült meztelenek lettünk volna mindketten, Ákos kint van a dohányzóterazon, újabban dohányzik, még hozzá szivarozik, vékony szivarkákat vesz magának, élvezettel szívja, állítja, hogy nem erős, és kellemes az aromája, szerintem viszont nagyon is erős, beleszívtam egyszer, az aromája valóban kellemes volt, vaníliás, viszont le kellett ülnöm, úgy megszédültem, hát nekem erre ne mondja, hogy nem erős, igazán nem értem, miért kezdte el, segít elterelni a gondolatait, ugyan most miért kell elterelni a gondolatait, hamarosan érkezik a babuci, csodálatos lesz, illatos, az elején talán kicsit piros, de később szép rózsaszínű, egészséges, hurkás combú, sötéthajú, erős kislegény, azt hiszem, Ákos nem mer ebben bízni, és félek, hogy nem bízik az orvosokban sem, azok után, hogy hagytak felébredni akkor, műtét közben, azt éreztem, hogy ébredek, pedig még zajlott a beavatkozás, két orvos dolgozott a lábam között, én pedig szólni akartam, hogy valami nincs rendben, mert nekem most még nem kellene felébrednem, de nem tudtam megszólalni, pislogni tudtam csak, azt viszont nem vették észre, hallottam, ahogy egymáshoz beszéltek, egyik sem nézett fel az altestemről a fejem irányába, úgy döntöttem, hogy a kezemet fogom megmozdítani, ehhez erősen, nagyon erősen kellett koncentrálnom, míg végre sikerült, és az egyik orvos észrevette, hogy integetni próbálok, rémülten

mondta a másíknak, hogy a hölgy ébredszik, és akkor gyorsan emelték az altatószer dózisát, kérnem kellene a nővértől egy papírt meg egy tollat, de mindenki olyan elfoglalt, körülöttem sürgölődnek, hogy nekem minden jó legyen, és ez így helyes, valóban, törődjenek csak velem, és legfőképpen azt intézzék el, hogy ne lássam a vért.

Azt hiszem, én sem bírom teljesen az orvosokban, hagytak felébredni, nem éreztem fájdalmat, inkább megijedtem csupán, féltem a fájdalom gondolatától, utána újra mélyaltatásba kerültem, nem álmodtam semmit, amikor később teljesen felébredtem, az volt az érzésem, hogy a rövid megébredés csak álom volt, hogy az egész csak álom volt, hogy hamarosan a karomba teszik a rózsaszínű, egészséges, hurkás combú, sötét hajú, erős kislegényt, hogy nem vettem ki belőlem egy kétcentis, idejekorán meghalt embriót, egy kis emberpalántát, akinek ki kellett volna fejlődnie, meg kellett volna születnie, mert vágytam rá, mert imádkoztam érte, és mert mindenki azzal biztatott, hogy minden rendben lesz, ez most nem az a kórház, ahol hagytak felébredni, ez most az, ahol először jártunk, és másodszor, és megszületett a rózsaszínű, egészséges, hurkás combú, sötét hajú, erős kisleány, két évvel utána pedig a rózsaszínű, egészséges, hurkás combú, sötét hajú, erős kislegény, és most újra egy rózsaszínű, egészséges, hurkás combú, sötét hajú, erős kisleány van soron, akire vágytam, akiért imádkoztam, és mindenki azzal biztatott, hogy minden rendben lesz, és voltaképpen azt sem bánám, ha felcserelődne a sorrend, és kisleány helyett újra kislegény érkezne, talán pótolná valamicskét kis Helgát, aki nemcsak életének az első percében volt anyaszült meztelen, hanem az utolsóban is, amikor egy szál lepedővel letakarva feküdt, és azt mondták az orvosok, hogy rettenetesen sajnálják, és talán, talán, talán egy kicsit pótolná Helgát, aki ugyancsak anyaszült meztelen volt nemcsak az élete első percében, hanem az utolsóban is, a kádban, a sűrű és vörös vérben, voltaképpen azt sem bánám, ha most is szembe kellene néznem azzal, hogy esetleg felébredek altatás közben, ha most is félhetnék a fájdalomtól, sőt, ha jobban belegondolok, ha egészen nyíltan és őszintén fogalmazok, márpedig itt nincs más, akinek ezt elmondhatnám, kizárólag én fekszem itt a magam valójában és anyaszült meztelenségében, saját magával pedig az ember talán lehet egészen nyílt és őszinte, ha nem is mindig, de legalább a fontos pillanatokban, ez pedig most egy nagyon is fontos pillanat, szóval azt sem bánám, ha látnám a vért a lámpatestben, ha végig kellene néznem élő közvetítésben az egész folyamatot, kibírnám még a temérdek vér látványát is, ha a vérben ott kapálózna az egészséges, hurkás combú, sötét hajú, erős kislegény vagy kisleány, aki az elején talán kicsit piros, de később szép rózsaszínű, ha tudnám, hogy megszületik a babuci, aki egy kis csoda lesz, akinek a megszületése után a folyton gondterhelt Ákos is egész biztosan megváltozik, megenyhül, nem fogja bánni a fáradtságot sem, és élünk sokáig boldogan, mert az élet már önmagában fél boldogság, bármit vállalnék, ha mindez teljesülne, és nem

tudnám már előre, hogy aki most a világra jön, az lényegében nem több, esetleg kicsit nagyobb, mint a hal kipukkadtt úszóhólyagja, egy élettelen, néhány centis kis lény, aki embernek készült, ember akart lenni, de elbukott, ő már sohasem lesz boldog, nemhogy egészen, még félig sem, pedig az élet már önmagában fél boldogság, nem volt elég erős, vagy én nem voltam elég erős a vágyaimban és az imáimban, és Isten sem tudott segíteni rajta, és senki más sem tudott segíteni rajta, sem Ákos, aki egyébként is legfeljebb félisten, hogyan is mérhetné hát össze az erejét az igazival, sem Helga, aki kis Helgáért *ex post* odaadta az életét, sem Zétény, aki ugyan infarktust és agyvérzést nem kapott, de betegszabadságon van jó ideje, és csakugyan nagyon rossz bőrben láttam legutóbb, sem apám, aki ezúttal sem mulasztotta el közölni, hogy lám, megkutyáltam magam, és mindenáron gyereket akarok, pedig a körülmények már ellene szólnak, sem az orvosok, akik megtettek mindent, ami tőlük tellett, és amihez én hozzájárultam, hogy a magzat fejlődjön és gyermekként megszülessen, megtettek mindent, de elbuktak ők is, nincs már mit tenni, csak a romok eltakarítása van hátra, itt már nincs miről beszélni, némán teszik a dolgukat, egymással is csak halkan, félszavakban kommunikálnak, engem kedvesen megnyugtattak, hogy minden rendben lesz, ezen majdnem felkacagtam, hát hogyan lehetne rendben minden, hiszen nem erre számítottam, nem erre készültem, Helga sem erre számított még egy hónappal ezelőtt, amikor a babucit mint kis csodát emlegette, Ákos sem ezt várta, bár ha valakinek, akkor neki igazán lehet lelkiismeret-furdalása, mert ő panaszkodott a mindenféle fáradtságra, ő makacskodott, húzta az időt, amíg aztán késő lett, és már az orvosok sem tudnak csodát tenni, már csak azt szeretnék, hogy a lehető legkisebb megrázkódtatással túl legyek rajta, már az altatóanyaggal teli vékony műanyag csövet is bevezették a kézfejembe, de még mielőtt elalszom, intek nekik, és kérek valamit: kanyarítsanak körém egy függőnyt, takarja el azt is, ami a lábam között történik, azt is, ami a lámpatestben látszik, nem értik, hiszen ez nem egy szülés lesz, nem fogok tudni nézelődni, elaltatnak mélyen, de erősködöm, ez bizony szülés lesz, vért fogok szülni, még hozzá rossz vért, anyám is mondta, nem fog jó vért szülni, ha erőltetem, az előző kudarc után bele kellett volna törődnöm, hogy ez jutott, örüljek a két szép és egészséges gyereknek, és igaza lett, de én megint erőltetem az akaratomat, és a mély elalvás előtti utolsó szavaimmal a körülöttem nyüzsgőknek is elmondom, világosan, tagoltan.

Nem akarom látni a vért.

Nem akarom látni...

... a vért.

Nem akarom...

... látni...

Nem...

Eszter bugyit sem vett fel. Megkereste a leglazább pizsamáját, nehogy dörzsölje a karmolásokat. Néhány órával korábban rángatták le róla azt az undorító, hányászagú pasast, aki meg akarta erőszakolni. Azóta kába volt.

A hálósoba helyett a kanapén próbált meg elhelyezkedni. Valahogy pont jól meg tudta támasztani a testét úgy, hogy a lehető legkevésbé fájjon a pihenés. A hálóban úgyis csak az ágy állt, és így leginkább egy kórteremre emlékeztette. Lassan haladt a felújítással az örökölt lakásban. Az ablakból látta, hogy a szomszéd házakban már csak néhány helyen ég a lámpa. Késő volt.

Ahogy a repedt bordái miatt merev testtel hanyatt dőlt a kanapén, agya azonnal dolgozni kezdett. Egyébként Eszter utálta a *merev* szót. Valahogy mindig a részegséggel kapcsolta össze. De most semmilyen más megfelelő szót nem talált arra, ahogy saját magát pakolgatta ide-oda. Mint otthon, diákként a zöldséggel teli ládákat a földiában. Vigyázni kellett, nehogy a nagy súllyal eltörje az indákat, nem tántorodhatott meg a legnagyobb hőségben sem. Ott bezzeg mindig tudta, hogy mit kell csinálnia. Ez hiányzott neki.

Tudta, hogy annyi mindent kell azonnal és tűpontosan megterveznie. A hosszú táppénz, a bevásárlások, a fájdalomcsillapítók és minden egészen addig, hogyan mozog a lakásban, amíg meg nem gyógyul. De a szorongás most az egyszer nem tartotta ébren az agyát. Pedig ebben jobban bízhatott, mint a legpontosabb svájci ébresztőórában. Nem mintha lett volna ilyenje. Azon pedig maga is meglepődött, mennyire nem bánja, hogy egy jó darabig nem képes elhagyni a lakást. Elképzelte, hogy az utcán sétál. A tenyere azonnal izzadni kezdett, érezte, hogy egyre idegesebb lesz. Nem gondolta, hogy egy ilyen hétköznapi tevékenység is ennyire kiszolgáltatottá teheti egyszer. Akár egy erdei séta az *Éhezők viadalában*.

Épp azt próbálta eldönteni, hogy másnap mikor hívja fel barátnőjét, Fruzsit, de a szeme lassan lecsukódott. A tévét bekapcsolva hagyta. Meredten nézte anélkül, hogy felfogta volna, melyik *Kisvárosi gyilkosságok* epizódot adják. De tudta, hogy amikor éjjel felriad majd, jobb, ha nem a vaksötétben találja magát. Háromévesen autóbalesete volt az apjával. Napokig nem szólalt meg, így azt se tudta senki, hogy azért nem eszik és nem iszik, mert átharapta a nyelvét. A baleset utáni éjszaka felriadt, és fuldokolva üvöltötte alvadt vérrel teli szájjal, mint egy eszelős, hogy nem akar meghalni. A szülei alig tudták lefogni. Rettegett, hogy most is ez történik, és senki nincs ott, aki megfogná a kezét és visszahúzná a paplan alá. Kétségbeesetten vágyott rá, hogy valaki megszimogassa a haját. Attól mindig megnyugodott.

Másnap reggel látta, hogy üzenete jött Zsombortól. Hatalmas szerencsének érezte, hogy már csak az exeként emlegetheti. Túl nyomorultul érezte magát ahhoz, hogy a napot az ő üzenetével kezdje, de eszébe jutott róla, hogy we-re kell mennie.

Borzalmasan pisilnie kellett, amikor felébredt, és csak nagyon nehezen tudott felállni a kanapéről. Inkább lecsúszott, és csak azután állt négykézlábra, majd talpra. Amíg elvándorogott a mosdóba, majd vissza, beleértve azt az időt is, amíg nyűglődve visszarángatta magára a pizsamanadrágot, végig gondolt néhány dolgot. Ilyen tempóban tényleg volt rá ideje. Például, hogy melyik HR-es kollégának küldje be a táppénzes papírját. Soha életében nem volt táppénzen, még akkor sem, mikor covidos volt, pedig több, mint hat hétig nyomta az ágyat. Úgy gondolta, úgyis hamar túllesz rajta, tud dolgozni az ágyból is. Orbitálisan nagyon tévedett, és ezt csak utólag látta be. Most nem lesz ilyen hülye. Utoljára az anyjától hallotta ezt a szókapcsolatot: táppénzes papír. Hirtelen úgy érezte, innen már csak egy lépés a leszázalékolás.

Felnyitotta a gépét, elküldte a befotózott papírokat. Gondolta, megír még pár e-mailt, de a főnöke közölte, hogy szétdobják a feladatait, ő csak pihenjen. A marketing várhat, emberéletről ebben a szakmában ritkán van szó. Rettenetesen pótolhatónak érezte magát. Persze, tudta, hogy csak neki akarnak jót, de a lehető legmesszebb menőig túlgondolta a helyzetet. Mi lesz, ha létszámléépítésnél, legyen az a jövő hónapban vagy akár öt év múlva, gyors döntésre jutnak. Két kávé között megszabadulnak tőle: emlékeztek még, Esztert milyen könnyű volt helyettesíteni, mikor megtámadták, persze, igen, küldjük el őt, jöhet egy kávé? Persze, a pszichológusa elmondaná, hogy ez hülyeség. Pár hónapja nem volt nála, talán most érett meg az idő az újrakezdsésre. De azt is tudta, hogy még semmi ereje nem lenne beszélni arról, ami vele történt.

A kotyogós kávéfőző szétcsavarása is kényszerű volt. Visszatelepedett a kanapéra, és rávette magát, hogy túlessen Zsombor üzenetén.

– Helló! Baromság volt szakítani, nem? Szerintem már te is rájöttél. Hiányzom? Nem jössz át este? – állt Zsombor üzenetében. Eszter szeretett volna tombolni, de mivel nem tudta megmozdítani a felsőtestét, csak a szeme cikázott idegesen ide-oda. Az imént már helyreállt a légzése, igyekezte megőrizni ezt az állapotot, nehogy visszatérjen a fájdalom. *Ott gebedjél meg, ahol épp alsógatyában mereszted a segged, te barom*, dühöngött magában. Még úgysem hiányzott neki az exe, hogy ennyire soha nem szorult segítségre. Emlékezett, hogy egyik nyáron, egy paradicsomszedős napon annyira megfájdult a háta, hogy heteken keresztül nem múlt el. Emelgette a nehéz rekeszeket, a fájdalom ellenére sem tarthatott szünetet, hosszú órákon át ácsorgott a füledt, forró válogatóban. Az orvos magyarázott valamit a fiatalkori túlterhelésről, még vizes akasztásra is beutalták. Azt hitte, hogy ennél jobban soha nem fog fájni. Mekkora tévedett.

– Voltak már rossz ötleteim, de az nem a szakítás volt – válaszolta Eszter Zsombornak.

– Akkor egy közös masztizás? Már áll a farkam.

Eszter a szája elé kapta a kezét, és félredobta a telefonját. Elfogta a hányinger. Már csak a gondolat, hogy valaki hozzáér, undorral töltötte el. Öklendezett. Akkor érzett ilyet utoljára, mikor az egyetemi újságnak csinált interjút az egyik proffal, mert az kilencvenéves lett. Később jött rá, hogy már teljesen elment az esze. A prof a születésnap ünnepségére is meghívta Esztert, ahol csupa nagyember szűrösölgette a konyakot, majd valahogy úgy intézte, hogy kettesben maradjanak. Előadta azt a monológot, amit később csak nagyon nehezen tudott visszaidézni. A feleségével nem születhetett gyerekük, de biztos benne, hogy nem az ő hibájából. Szeretné, ha Eszter lenne a felesége. Ő lehet a méltó szellemi társa, aki fiút szül. Az orvosok kinyerik a spermát a profból. Beültetik Eszter szűzies testébe. Tovább örökíti a génjeit. Ráhagyja a házat. Ott él majd a gyerekekkel. Ápolja a prof szellemi örökségét. Eszter le akarta állítani, de még pislogni sem tudott, csak meredt maga elé üveges tekintettel. Csak akkor riadt fel, amikor a prof meg akarta csókolni. Felkapta a kabátját, és meg sem állt a buszmegállóig.

Ahogy a kanapén fekve végignézett a testén, úgy érezte magát, mint az első palacsinta. Megsütik, kicsit szottyos, talán égett is, vastagabb, mint kellene, de nem dobják ki, hátha valaki megeszi. Rákerül a többi palacsinta, így végül az elsőből az utolsó palacsinta lesz. Amikor már csak az az egy marad, akkor sem akarja megenni senki, pakolásszák egy darabig, de aztán úgyis a kukában végzi.

Eldöntötte, hogy ebédidőben felhívja Fruzsit, és elmondja, mi történt. Első osztály óta barátnők voltak, a fóliában is együtt dolgoztak sulis mellett. Így már két ember van Pesten, aki tudja, hogy a világon nem csak egyforma, szabályos paradicsomok teremnek. Ez a közös tudás kiket ne tenne elválaszthatatlanná?

Anyját még nem hívta fel, mert tapasztalatból tudta, hogy kétféle reakcióra számíthat. Teátrális pánikra, ahol hosszú körmondatokban ecseteli, mennyire borzalmas ez a helyzet, majd költői kérdéseken keresztül feszegeti, hogy miért is sújtja megint ilyen balszerencse a családot. Nem Esztert. A családot. Azonnal oda akar majd utazni, hogy segítség jogcímén mindezt személyesen is elismételje, miközben felforgatja Eszter lakását, és ájuldozik, mennyire borzalmas állapotok uralkodnak ott. A másik lehetőség, hogy elbogatellizálja a történeteket, hozzáteszi, hogy neki is mennyire fáj a háta. Eszter egyelőre egyikre sem volt felkészülve. Eldöntötte, hogy aznap csak Fruzsinnak szól.

A szék karfáján csüngő rókastólát a lakással együtt örökölte a nénikéjétől. Riasztónak találta, de egyelőre nem tudta, hogy mit kezdjen vele. Az üvegszemekben látta, hogy a telefonja kijelzője újra világít. Nem volt kedve megnézni, kitől jött az újabb üzenet. Megtámasztotta a fejét, és csak bámult kifelé az erkélyre, ahol a palánták leveleit alig észrevehetően mozgatta a szél.

Acsai Roland

Rójuk már ketten

feleségemnek

Ötven felé már
érezem,
sok emlék szállong
évtelen.

Te ott nőttél fel,
én meg itt:
ismerjük egymás
éveit.

Lovak patája
nem kopog,
a macskakő is
megkopott.

Lada és Wartburg
sem pöfög,
a fák törzsében
új körök.

Tovább gyűrűznek,
mint a tó,
aludni ment a
hintaló.

Eresz alatt sincs
már kalit,
nem számít, csak a
márka itt.

A templom tornya
ösztvér.

Nyár is, ősz is
ősztkél.

Az arcainkban
őseink,
az ismeretlen
hőseink,

kik elhozták a
génjeink,
hogy megteremtsék
énjeink.

Nézzük a lányunk,
a jövőnk,
vonásainkat
viselőnk.

Te anya lettél,
én apa:
a szívnek is van
évszaka.

Ötven felé már,
édesem,
szállnak az évek
vészesen.

Te ott nőttél fel,
én meg itt...
Rójuk már ketten
éveink.

Így sodor

A kiskacsák csak egy helyben
úsznak.

Alattuk a patak sodra
túl nagy.

Elfáradnak, elsodródnak
messze.

Anyjuk hápog már kétségbe-
esve.

Utánuk megy, megtalálja
őket.

Gondos szülő, hol tanulta
ő ezt?

Az apjuk is a közelben
úszkál.

A nap fénye megcsillan a
tollán.

Még nincsen lomb a part menti
fákon.

Felhő úszik a nap elé,
fázom.

Március is alig van még,
sajnos.

Hideg a szél, elviszi a
hangot.

Elviszi a kiskacsáknak
hangját,
miképpen a testüket a
sodrás.

Így sodor el az idő is
minket.

Öltenek majd a fák fehér
inget.

Orosz István

Itt várnak...

Itt várnak majd; zömükben ismeretlenek,
a beléptetéshez jegyek kellenek,
vagy, hogy leszóljon valaki odafönről;
szél zúg, a betoncsőben szinte bömböl.
Ebben a bizonyos második világban,
a parkoló alatt lepréselt nyár van;
az árnyékok nem mozdulnak meg, hiába
leng fönn a nap, mint dróton leng a lámpa.
Mindegy, mit mondtak egykor, ez különbözik,
a sínek között parlagfű ütközik,
és félretolva vár majd mindegyik vagon,
mert tudható, hogy nem lesz több alkalom.

Kilátó

Nehéz lovakkal itt kerengtek
az útjuk vesztő zsoldosok,
a fű azóta újra sarjadt,
s a paták nyoma elkopott.
De hogyha délről fúj a szél,
érezni még az illatot,
a lószag és a vér szaga
vadkenderével vegyül ott.
Van úgy, hogy egy kiránduló
valami rozsdás vértbe botlik,
vagy egy szelfi háttérben
fénylenek föl ezüstös holmik.
Ki emlékszik, mily náció
lakott e tájékon sok éve,
s a számkivetett lovagoknak
miféle versben folyt a vére?
A barbár gazda, aki most
a földet bérli, s nem beszéli
a helyi népek furcsa nyelvét
(bár úgy hírlik, hogy mégis érti),
egy kilátót fog ott emelni,
pályázott s nyert is rávalót,

ahol egy kaleidoszkópban
szemlélhetjük a múlt időt.

A város

A város elhagyta már a várost,
egy másik város költözött bele,
a gyárak és a csarnokok helyett
üres lépcsőkkel van tele.

A városban már nincsenek házak
és egy lelátó sincsen benne már,
a mutatója vesztett számlapon
az idő imbolyog vagy meg-megáll.

A városban az árnyékok iránya
a korábbihoz képest fordított,
s esők után a rozsdás lefolyókban
a véres víz is másfelé forog.

A város nagyra tátott versgödör,
valami filmet forgathattak itt,
egy vesztőhely volt talán a díszlet,
s tán meg is ölte benne valakit.

A városban sok kiégett géproncs
s egy ismeretlen elnök bronzlovon,
üregeiben macskák raja él,
s a csövekben bogárhad oson.

Magadból valamit itt kell hagynod,
neked is, mi majd a városé lesz,
egy fül, egy ujjperc vagy egy költemény,
csak úgy, vagy talán
úgysem menekülhetsz.

Máté elhívása

(Caravaggio a római San Luigi dei Francesi templomban)

Most jó, csak ülünk így tovább sötétben,
És hallgassuk egymás lélegzetét,
Az ablaknak verődő légy neszét
S a karzaton egy pad, ha néha reccsen.

A cipőinkből jó kibújni itten,
Megdörzsölni a fáradt talpakat,
S bár imádkozni erőnk nem marad,
Hisszük, helyettünk megteszi az Isten.

Az idő is ráér, lassul, megpihen,
S velünk várja, hogy eredetiben
Láthassa őt, kit Jézus elhívott,

Mikor az oltárlámpa perselyébe
Egy módosabb turistaféle végre
Három perc fényért száz lírát bedob.

A halottak szigete

(Arnold Böcklin festménye)

Indulj, eljuthatsz még talán
A csillagok között evezve
A lassan süllyedő szigetre
Az éj utolsó csolnakán.

A partra jönnek majd eléd
Setét csuklyák alatt a holtak,
Kik ott laknak, vagy ott lakolnak,
A lépte mindnek jelbeszéd.

És szél támad, mint mindig akkor,
De néma szél, s hiába tombol,
Mert minden ciprus mozdulatlan.

És csöndben vár a romkolostor,
Ahogy tanultad, nem tudod, hol,
Vagy láttad egykor álmaidban.

Nyerges Gábor Ádám

Napnál világosabb

Elővázlatok egy készülő regényből

Végtelen kút, kétszeri fordulás

Márton feküdt, s várta, hogy jöjjön az álom. Azt hazudta legalábbis. Tudta már ekkoron, midőn ily gondolatok eszébe ötlöttek, hogy mikor az álmot várni kell, az azt jelenti, hogy nem jó. S ha nem jött, olyankor nem volt mit tenni. Rossz alvó volt, idejét se tudta, mióta. Legkorábban kelt a családból, s csak az asszony végett nyugodt melléje az ágyba, hogy ne nélküle, utána kelljen. Feküdt hát, hol korhadt fa, hol izgó-mozgó méhkas módjára. Ilyenkor elmélkedett, de az rég rossz volt, ha így tett. Az elmélkedés az alvás megrontója, fundálta ki addigi élete tanulságából. Ne elmélkedjék hát, arra ott a nappal – s innét el volt veszve. Mert a nappal, elmélkedett tovább, mélyebbre s mélyebbre zuhanva az éberség vég nélküli, setét kútjába, a nappal néki nem arra van. Teendőire a ház körül, s mikor mennyi időt csenhetett reá, folyvást bokrosodó elfoglaltságok sűrűjében, munkájára. Szobornak találtatott érzéseiben, oly félének, melyet még a hellének faragtak, s az óta csak rakják ide, helyezik oda. Hol orrából, hol könyökéből törik, porzik le alkalmasint egy-egy darab. Megkaristolódik, ahogy Rómába, majd Bécsbe, majd ki tudja, miféle helyekre vitetik a századok, festése lekopik, senki fia nem foglalatoskodik véle, ha kisebb-nagyobb morzsalékok hullanak le róla itt-ott. Torzó, majd kellemtelen kődarab, csúf kavics lesz végül. Mikoron lett ezzé a sorsa? Hol lett torzóvá? Megfoghatatlan. Gyógyír is lenne reá, egy nap kéne csupán bal lábával kelnie, s annyit mondani: nem. Jöhetne a falu népe, kérhetnék mindenféle kérdésekben magistratus tanácsát – nem. Kérlelhetné az asszony, hogy csupáncsak azt ott, valamint akkor már azt még megtenné, eljárna-é ebben, abban az ügyben – nem. Kárálhatna az Irma, hogy ő megmondta, mindig is megmondta biza, hogy semmirekellő egy fráter ez, nem fogja meg a munka végét – akkor is csak nem. (S ezenközben már éberebb is volt, mint a kint fel-felbúgó kuvik.) Ilyenkor, e statiójához érven az eszmefuttatásnak, kiment tubákolni a kertbe – ha csak, mint ez alkalommal is, halk neszezés ismerős hangjai nem közeledtenek volna. Márton feküdt, s rajta a vánkosra, majd ő reá felszökkenő Kuvasz. Szinte suttogó nyivákolással köszöntve gazdáját, kétiglen körbefordulva annak melle-hasa között, s egy simításra valahára elnyugodva. Szuszogva, édesdeden dorombolva. Márton ekkor arra gondolhatott, hogy tán mégis jöhet az álom, meghozta a Kuvasz. S még utol-íziglen arra, hogy tán ez kell legyen akkor hát az ő fátuma: várni, várni, mindig

csak hiába várni az álmot. Fáradtan, álmosan, éberen. Félve s komisz kufárként alsóbbnál alsóbb polcokon dugdosva félelmét. Míg végre, egyszer majd csak eljő, lágyan pattogó, falatnyi léptekkel, szökkenve, kettőt fordulva, feléje dorombolva – valaminő megnyugvás. Így nyugodott el, a Kuvasszal együtt fordulván álmában, ki néha, ezenközben, mancsával arca felé nyúlt, akár ha biz anyja, hitvese, utolsó kenetet feladó papja volna, s puhán, karmait behúzáván végigsimított nemrég még málló szobor, de ekkor már megnyugodó, mosolyra húzódo arcán.

Márton így aludott, azaz hogy készült csupán e gondolatokkal az alváshoz, míg a fülének oly kedves neszezést várta – s ott is volt. A halk mijákolás, a szökkenés, a kis, meleg és puha test a mellkasán. Az asszony ezenközben házsártosat fordult – másilyent nem tudott – nagy csinnadrattával, hogy megüté az ágykeretet, akár hűtlen hitvest vagy agyonvert lovat szokás, a Kuvasz peniglen riadtan tovaszökkent. Mártonból mint mélyről húzott veder a kútból, eresztetett ki csüggedt sóhaja. Cic-cic, sügta-búgta még percekig, jer, Kuvasz, nem kell félni, cic cic. Mit kell nékie úgy az a macska, ripakodta aztán napközben vagy még a fekvésnek előtte az asszony. Megrántotta vállát erre a nyájas Márton, hát csak úgy. Kell. De ott, a dunyhán, a fekhelyen? Márton csak olyanféle mód nézett, de nem akaródzott mondania, hát azért, hogy ne légyen egyedül. De az asszony, akár csak erről híres anyja, mélyére látott mindennek, a végtelen, setét kútban is minden csepp víz tisztán ragyogott, úgy találta, tekintete előtt. Oly mód húzta kérdőre egyik szemöldökét, mintha visszaúton is lehetne haladni az idő döcögő útján, s most éppen egybekelésük napján vizitálhatna, megmondani készen a plébánosnak, hogy ő hűséget csupán egynek esküdött, de ez a csélcsep, ez a „doktor”, ez úgy találta gondolni, hogy néki – s még azon felül a macskának is. Hogy ő nem elég. Asszonyi szerelme, meleg szíve, érintése. Nem tud ez elaludni, csak ha rajta kívülre még az a mihaszna dög is bújik hozzá, ilyen nincs. S mégis van, pörölt hangtalan Márton – cic-cic, kérlelve, rimánkodva egyre föl. A macskának nem a dunyhán a helye, zárta le a vitát mindiglen az asszony, akkor is, mikor már ki se mondotta ezeket, nem kellett. Tudta jól a szelíd Márton doktor, hogy hitves neje nem direkt fordul így – nappal, ha erélyes is, de galamblelkű teremtés, takaros jószág. De éjjel, álmában másik arcot ölt: megbokrosodik, s úgy alszik, ahogy csak a menekülő betyár üli meg a lovat – ugrik, pattog, ösztökél, s legfőképpen csapdos. Neje egyébiránt jó, könnyű alvó, letészi angyali fejét, még éberen, s ripsz-ropsz, már aluszik is. Ekkor elszunnyad benne az angyal, s megébred az éji devla. Nem lehet vonzóbb kettőssége egyébkülönben asszonyi lénynek, gondolta magának, csupáncsak a Kuvaszt ne ijesztené el mindenik fordulásával.

Cic-cic, rimánkodta hát egyre, mire föl sértett, de nyájasodó, halk nyávogás hallik – neszezés, szökkenés, kétszer való megfordulás.

Márton feküdt, rajta a Kuvasz, s még mielőtt hozzá elért volna az álom, tovább merengett. Nézte, ahol a macska szeme smaragdja derengett a setétben,

bújta, olvasta okos nézését. Nézte a koromsetétben is ezt a kis lényt, hallgatta doromboló szuszogását, simította pompázatos, puha bundáját, tenyerében érezvén, ahogy a kis test ernyed, s újra emelkedék. Szereti ezt a macskát, constatálta. Ekkor peniglen kinyúlt egy kis mancs, s karmait vigyázón behúzza végigsimított az arcán. S a Kuvasz is szereti hát őt, állapította meg. Nem kellett ehhez doctoratusi cím, nagy, híres tudományos fejtörés, s mégis majd' heurékát kiáltott a felismerésre. Hiszen mennyit mondotta életében egykor s máskor, e rejtett varázsu, titkos főzethez hasonlatos szót, hogy *szeret*. Szerette a bort – a pálinkát nem. Szerette a nejét – a káposztafőzeléket nem. Szerette a fiát s a virágillatot, de az istállószaot is – a szomszédját nem. Szerette az édesanyja, édesapja – s közben nem. Szerették hát tanárai, magisterei – avagy hát... Szerették kuncsaftjai, a falubéliek, szerették – de nem, nem, nem. Ez volt a heuréka. Hogy így, ahogyan ekkoron a Kuvasz arcához ért, ily tisztán s igazán, ily egyszerűn, de mégis, egyedül csak szeretettel, s azon felül sehogy máshogy: senki sem talántán. Nem kellett cserébe annak tőle semmi. Nem elemőzsiát kunyerált, nem kiengedni kérte magát a kertbe madarat, patkányt fogni, nem kellett annak semmi, talán csak legfeljebb a fejétől farkáig végigsimító embertenyer, hálás dorombolása szerint. S ő sem akart semmit e kis lénytől, ezeken felül. Neszezést, szökkenést, nyávitást, kétszer körbe megfordulást, majd elhelyezkedést mellkasán, kis teste melegét, ezeket akarta csupáncsak. S ezek nem jók senki másnak semmire. Nem adnak érte semmit a piacon, még elmondania sem igen lehet, mire jó ez. Az álmat jőni nógatni – ez csupán járulékos haszna mindezeknek, nem *ezek végett* jó.

Márton feküdt, s elmélyült tudományos logikával, szigorún vette sorba most ily felől nézve életét. A Kuvasz. Ezzel szunnyadt el, e gondolattal. A Kuvasz mindennek a megfejtése, eszmélt reá, annak is, hogy soha korábban nem értette – mert hogy nem érezte még, vallotta be magának – mi is az valójában, mi is igazából az a szeretet. Nem kapott, ebben bizonyos volt, s istenigazából tőle sem talán senki fia-lánya. Erre gondolva talált reá a puha, váratlan és végtelen kút mélységű álom.

Isten ments

Hát itt még a jószág is koplal? Minek nő ilyen kis combja, patkánynak?, fancsalította kisiúsan tiszta orcáját csalafinta csalódottságba, akár alkudó gyermek. Bocsássa meg, nem vót nagyobb. A legzsírosabb ez vót, tisztelendő atyám. Egyet se aggódjon, nyugtatta meg a fogadósasszonyt Gedeon, hozzátéve, hogy áldott az Úr ajándéka, akármekkora légyen is. Valóban? Az Úré? Az asztalához e pillanatban leheveredő alakból felvillanó arc szelíd mosolya bujkáló nevetést látszott viszszagurgulázni, torka felé. Az Úré, bizony. Ámen. Nem vagyunk egyedül, Márton,

préselte hozzá fogai közt a tisztelendő atya. Márton úr, mint aki azt mondja, igaz, igaz, bocsáttassék meg néki, emelte maga elé kitarva tenyerét, s továbbra is kifürkészhetetlen mosolyt mutatva biccentett. Dicsértessék. Erre Gedeon atya biccentett, ámn, csámcsogta, amennyire gyorsan megtömött szájüregétől még tellett, majd mohót nyelve megtörölte kacsaszírtól fénylő orcáját. Az uraságnak is egy kacsapecsenyét?, ért vissza a fogadósne, de csalódására a vendég csak nagy ibrikkel kért vizet, s talán majd később falatozna valamit, tette hozzá az asszonyság rosszalló tekintetét meglágyítandó. Majd később?, villant át a tisztelendő arcán is valami csalafintaság. Egyedül vagyunk, végül is, hagyta el rég visszatartott, lágy nevetés Márton úr ajkát is, hozza azt a kacsát, lelkem, szölt utána. Mint régi, jó cimborák, kiknek fél szavak sem kellenek egymás legjobban megértéséhez, összemosolyogtak az urak. S még órák hosszat beszélgettek, fel-felharsanó, majd gyorsan el-elfojtott kedéllyel.

Gedeon, miután régi barátjával, épp mire a nap nehézkes burája is fáradtan lehatnyatlott valahára az égről, kiitták utolsó korty borukat is, úgy döntött, a maga részéről igencsak elfáradt e kellemetes, ám akár a kelő tejfel, jócskán besűrűsödött visitatióba, s ebben magával megállapodva, már igazán megpihenne. Így hát, elköszönve kedves cimborájától, ki nem csupán kései ebédjük árát, hanem az atya odáig felgyúlt, régebbi fogyasztásainak tetemes lajstromát is megtérítette, de néminemű érdemet még a kezébe is nyomott búcsúzólag, maga is kikászálódott az immár balzsamosabbra hült, kora nyári levegőre, nehezedő fejét kicsinyég kiszellőztetni. Mire tubákját előkereste, már éppen be is sötétedett, s ezen égi jelt követve valamelyest nehézkes csámborgással félkört leírva megkerülte hát a fogadót, s annak hátsó szobája előtt enyhe imbolygással megállapodva háromszor röviden koppantott az ajtón. Gyanakvó tekintet villant a résre nyitott, vaskos ajtó mögül, durva, szőrös, martalóc arc, melynek sok jót nem ígérő nézésére még a fickósabbja legénynek is inába szállt volna minden hirtelen jött, megfontolatlan, masculinus kedve. Gedeon, az Isten hozott, komám, rikoltotta a rémpofa. Az atya szemhéja már szinte görcsbe állott az egész nap folyamán annyit erőltetett, szigorkodván csitító nézéstől. Hangokat hallott kintről, emelte hangját, gondolta hát, megszemeleli, csakugyan valami istentelen tevékenykedés folyik-e itten. Még csak az kéne, tódította a torzonborz ember, kiben a fogadós Ödön úr alakját volt hivatott feltalálni az arrafelé járatos tekintet. Éppen emlegették is a cimborákkal, hogy esti elfoglaltságuk nem rendjén való valaminő szentéletű, istenfélő személy mértéktartó jelenléte, morális útmutatása nélkül. A cimborák maguk is afféle, similis Ödön urak gyanánt, szőrösen, borpíros arccal, s a borissza ember feledtőbb jókedvének harsányságával ültek már a roppant, kerek asztal körül. Előttük serekekkel s kisebb-nagyobb tálnyi falatokkal cikázott át a gomolygó füstön az Ödön úr nagyobbik, ingerlően kerekded Luca leánya, ki nappal a foga-

dósnének segédkezve, rendre igencsak elfáradtan, szemérmes nézéssel ilyenkor „nyugovóra tért”. Miután a hő anyai szív ebben megnyugodva maga is lassabban verve immáron az álom édessége felé vágyott, meg is nyílhatott a hátsó szoba, gyúlhattak a pipák, koccanhattak a korsók, s lassan Luca is lopózhatott puha, nesztelen lépteivel le a lépcsőn, mióta atyja belátása szerint is „nagy lánnyá”, de legalábbis „kis asszonnyá” cseperedett. Oszt apanázsa van-e elég a tisztelendő atyának, mert hogy hitele már itt közübük nincsen, az hétszentség, kurjantotta a leginkább keresztbe álló szemű, miközben nagy elmélyültséggel rakosgatta a gyűrött lapokat. A jó isten mindig azt és annyit ád, melyre épp szüksége van az ő jámbor szolgájának, felelte erre Gedeon, s e szavak zálogául elővette zsebéből az egyik érmét. Pár fertályóra múltával már jóllakottan gurgulázó hangon ismételhette meg e sententiát, megsokasodott pénzeit kisebb, anyag kupacba söpörgetve maga előtt. Ekkorra már a kis Luca is újból elfáradott a serény szervírozásban, s fájó tagjait megpihentetendő a jó Gedeon atya ölébe kérezkedett, ki mint macskaköjköt avagy fiók madárkát engedte oda, míg meg nem zavarja nyerő seriáját. Még pár fertályóra elteltével azonban, először, mint Gedeon is gondolni vélte, az a csélcsep Fortuna, fáradni kezdvén, vélelmezhetően kitörölve a csipát le-lesütött szeméből, tekintetét hogy, hogy nem, secundumokra levéve az atyáról, fogatkozni kezdett az elébe halmozott, mind kisebb kupac. Az istenit, csapott egy ponton az asztalra a jó Gedeon atya, a szomszédságában ülő férfiak horkantó, öblös, nagy röhögésére, de olyan erővel, hogy még a kis Luca is összerезzenve kapta el az atya meglazított ingének második gombja alá bevacolt kezecskéjét. Az istenedet neked is, nem hozol szerencsét, csípett a leányba, mire az riadt-sértett ugrással hagyta faképnél, s amint Ödön úr immáron patakokban serkenő könnyeit törölgette a bensejét szétfeszítő kacagástól, míg az édesapja nem látta, nyelvét a papra öltve csapta be maga mögött az ajtót. Az atyai dörgedelem, miszerint serből még öt korsó nélkül eszébe se jusson elrohanni, még visszatértette, de már csak rideg nézéssel, melyben először mutatkozott meg a neheztelő fiatal asszony morális rosszallása, épp csak megperdült párszor az asztal körül, s oly erővel csapta le a korsókat, hogy csodával ért fel az is hogy el nem találtak törni. Gedeon bosszankodva törölgette a lapjaira fröccsent habot, a közben borvirágos jókedvéből pediglen szintúgy morális tartását visszanyerő, szigorú atyává visszaváltozott Ödön úr pedig olyan pofont csattantott leánya megcsípett farpofájára, hogy már annak hangjától is törhetett volna korsó, üveg és pohár. Miután a kis Luca annak rendje és módja szerint megfelelő, prűszkölő sírással elkotródott, atyja pedig dohogva kiköpött a padlóra, a tisztelendő atya és a kedves megjelent urak elnézését kérve a bakfis hysteriás viselkedéséért, Gedeon atya mind újabb és újabb lapjírásokból is kevesebb és kevesebb forinttal kecmergett csak ki. Valahai szépen fénylő, kis kupaca immáron csak emlékezetében s borgőzben pácolt, lágy képzeletében élt tovább. Mire, a hajnal első sugarai közeledtével, esti értekezésük-

nek véget vetőt nyikordultak a székek, a jó Gedeon atya több forintot veszített el hitelbe, mint amennyi egész nap a kezét érintette. Indítványozására, mely szerint két hét múlva, mikor esketés céljából újra erre vezérel majd a jóisten, folytathatná egész éji, sajnálatosan félbeszakadott imádságukat az urak, azok már csak nehéz pislantásokkal s elcsigázott böffenésekkel adták tudtára, hogy egyelőre örüljön annak, hogy, mint az egyik bajusz mögül, alig hallhatóan fölbugyborogott, lyuk van a seggin, valamint hogy nem ütlegekbe számolják át a tartozását, s hogy ezen exceptiót csak a szent személynek kijáró tiszteletnek s a mélyen gyökerező, felebaráti szeretetüknek köszönheti, de most már igazán hordja el az irháját. Dicsértessék, tette be maga után jó nyolc-kilenc órával a három rövid koppantás után az ajtót, átmeneti szállására visszatérve. Édes álmot remélt egész napi sürgése-forgása jutalmául elgyötört testétől, mely, akár a sündörgő róka, már észrevétlen lopakodott is felé. Mégsem bírta lehunyni a szemét egész végig, egyetlen percre sem. Álmatlan, kifacsart szenvedéssel forgolódott egészen, mint ki jelenést, vagy, ami rosszabb, patás, kénköves dögszagot árasztó démont látott. Mint akinek valamely pihe csiklandja orrcimpáját avagy lábbelijébe szorult, kis kavics karistolja talpának legvédtelenebb puhaságát, netán porszemet, kis szősz nyelegetvén fulladozik – szinte a semmitől, így tartotta éberen ugyanaz a rettentő, mellkastájt szorongató, hideglelős aggodalom, mint idestova jó pár esztendeje annyi éjen, hajnalon át. Mégpedig, hogy mi van, ha, isten ments, esetleg mégiscsak van Isten.

Gombás Katalin

Tél márciusban

Emlékszem a napra, amikor a mama meghalt. Előző este még kanalanként adagoltuk a szájába a húslevest, hogy egy kis erőre kapjon, de hiába a finom csíгатészta, az sem segített. Elaludt álmában, mondta anyám, a szeme vörös volt és száraz. Legalább nem szenvedett, toldotta meg a nagynéném, és keresztet vetett. Gyors mozdulatokkal letakarták a tükröt, mire végeztek, felmelegedett a víz a tűzhegyen, lavórba öntötték, anyám szivacsot hozott a kamrából, ideje nekilátnunk, hogy kész legyünk, mielőtt mindenki ideér. Egy intéssel arrébb hessegetett, ne legyenek láb alatt, de anélkül is tudtam, mi a dolgom. Mikor karjukon nagyanyám ünneplő ruháival eltűntek a szobában, és az ajtó bezáródott mögöttük, magamra kanyarítottam a kabátot, és elindultam a szomszédba kölcsönszékekért.

Odakinn fagyos volt a föld, bár már jócskán benne jártunk a márciusban, a tél nem mutatta jelét, hogy távozni akarna. Csak még egy kicsit bírja ki, kapacitáltuk a mamát heteken át, ha itt a tavasz, meglátja, könnyebb lesz. Számat összeszorítva igyekeztem nem gondolni rá, mi történik éppen otthon, a zárt ajtó mögött. Mire visszaértem, anyámék már a konyhában tüsténkedtek, az ablakokat zsíros pára lepte be. Becipeltem a székeket a mama szobájába, körbeállítottam őket a fal mellett. A mama tiszta ünneplőben feküdt az ágyon, kezei a mellén összekulcsolva. Közelebb léptem, egyik tenyeremet óvatosan az összekulcsolt ujjakra tettem, hidegek voltak. Visszarántottam a kezem, de a hideg ott maradt a tenyeremben. Körülnéztem a szobában, a székek ugyanúgy álltak, ahogy raktam őket, az ágy szépen elrendezve, valami mégis zavart. Tekintetem az éjjeli szekrényre siklott az ágy túloldalán, tetején az üveg pohár a megszokott helyén, félig tele vízzel, opálosra kopott falán át is jól láttam a mama fogsort. Szám elé kaptam a kezem, nehogy anyámék meghalljanak, a hideg a tenyeremből lassan kúszni kezdett felfelé a karomon, szemem a pohár és a takaró alatt lehunytt szemmel fekvő mama között cikázott.

Amilyen halkán csak tudtam, megkerültem az ágyat, az émeltygést legyűrve három ujjamat a pohárba dugtam, és kivettem az ott felejtett fogsort, a víz kövér cseppeket hagyott az éjjeli szekrény fényesre lakkozott fáján. Kis tétovázás után felmásztam az ágyra és a mama mellé kucorodtam, alattam meggyűrődött a feszesre húzott takaró. Néztem az öreg arcot az ismerős ráncokkal, tényleg mintha csak aludna, pár hajszála a kendő alól kiszabadulva a homlokára tapadt. Egyszerre már nem is tudtam, mit keresek ott, vacogni kezdtem, ezért a fogsort a ruhám zsebébe csúsztattam, felhajtottam a takarót, és úgy, ahogy voltam, ruhástól bebújtam a mama mellé. Miközben a fejemre húztam a súlyos anyagot, és próbáltam úgy elrendezni, hogy egy csepp fény se jusson be, kezem hozzáért a

mama sokráncos szoknyájához, belekapaszkodtam, ahogy addigi életemben már annyiszor, amikor járni tanultam, amikor azt akartam, hogy felvegyen, amikor bántás ért, vagy amikor csak egy ölelésre volt szükségem. Észre sem vettem, a leheletem felmelegítette a kuckót, fejemből eltűntek az össze-vissza gondolatok, és csak feküdtünk egymás mellett a sötétben, a mama, meg én.

Persze megtaláltak. Micsoda szégyen, anyám a karomnál fogva rángatott ki az ágyból, ezért még később számolunk, sziszegte, és kipenderített a szobából. Nagynéném némán tátogva markolászta a nyakában viselt keresztet. Hogy mikor lesz az a később, nem tudtam, szemeim előtt összefolyt az érkezők hosszú sora, isten hozta, köszönjük, hogy eljött, vegyen még egy kicsit, jut hely mindenkinek, igen, tényleg jó ember volt... A fekete ruhás asszonyok kórusának szünni nem akaró hangja a fejembe mászott, időről időre össze kellett szorítanom a szemem, hogy ne jusson be több, nehogy a koponyám szétpattanjon, mint egy anyaghibás korsó. Nem emlékszem, mikorra fogytak el mind, a kemence padkáján nyomott el az álom, később azt mondták, nem volt szívük felkelteni.

Rövid, nyugtalan alvás után harangszó hasított bele a csendbe, a mama szobája már üres volt, a gyertyák tövében megszilárdult a viasz. Hajnalban vitték el, válaszolt anyám a néma kérdésre, igyekezz az öltözéssel, megszólalnak, ha miattad késünk. A nagynéném előhúzta blúza alól és a fodrok fölött eligazgatta a fényes kis keresztet, rám sem nézett, még mindig haragudott az előző napi ostoba viselkedésem miatt. Magamra kapkodtam a ruhákat és rohantam utánuk. Leheletünk fehéren kavargott a templom kőfalai között, a pap szépen beszélt, de sietett minél előbb befejezni. A föld kemény volt az éjszakai fagy után, majd beleszakadt a derekuk, mire kiásták, súgta valaki a hátam mögött, anyám arcáról nem tudtam leolvasni, hogy ő is hallotta-e. A kezéért nyúltam, de nem vette észre, mereven figyelte, ahogy a gödör lassan újra megtelik. A zsebembe csúsztattam üresen maradt kezem, beleakadt valamibe. Reszketni kezdtem, és ujjaimat szorosra zártam a mama fogsora körül, mögöttünk ezüstös hangján megszólalt a lélekharang.

Illatos-omlós

Nem is tudom, melyik legyen, a nő percek óta az étlapot forgatja, pirított rizs vagy üvegtészta. A férfi igyekszik türelmesnek látszani, az étlapja összecsukva fekszik előtte az asztalon, mindig ugyanazt eszi. Amelyiket jobban kívánod, tárja szét a kezeit, a rizs talán egészségesebb. A nő ingerülten kapja fel a fejét, úgy nézek ki, mint akinek fogyókúráznia kell? A férfi nem válaszol, ennyi év, és még mindig képes belesétálni a csapdába. A tésztát jobban szeretem, lapoz két oldallal előbbre a nő, mutatóját végighúzza a negyvenhármastételen, üvegtészta tofival, zöldségmixszel és választható szósszal. Újabb lapozgatás.

A férfi veszi észre először az asztaluk mellett álldogáló pincért. Mondd csak te, addig én még gondolkodom, int a nő. A férfi a szokásos illatos-omlós csirkét kéri, zsíros kólával. A nő elhúzza a száját a „zsíros” szóra, étteremben vannak, nem valami lepukkant kocsmában. Hosszan vacillál a sárga és a piros curry között, majd előbbi mellett dönt. De ha nagyon csípős lesz, magával etetem meg, mosolyog a pincérre, aki szintén mosolyogva bólogat.

Hihetetlen, hogy mindig ugyanazt eszed, jegyzi meg a nő. Nem néz a másikra, így a vállrándítást sem látja. Ha tudnád, mivel etetik ezeket a szerencsétlen csirkéket, egyből leszoknál róla. Újabb vállrándítás a válasz. Én például sokkal jobban érzem magam, mióta nem eszem húst, a nő fehér szalvétát vesz elő az asztalra kitett tartóból és hajtogatni kezdi, energikusabb vagyok, a kedvem is jobb. Beszelnünk kell, szakítja félbe a férfi, összekulcsolt kezeit az asztalra helyezi. A nő elfordítja és átlósan is félbehajtja a szalvétát, miért pont most? Nem lehetne nyugodtan megebédelni? Neked sosem alkalmas, sóhajt a férfi, és különben is, még nem hozták ki az ételt. Jó, de vasárnap van, a nő egyik ujját a szalvéta közepére nyomja, majd óvatos mozdulattal felfelé emeli a sarkakat. Mindketten az asztalon fekvő rombuszt nézik. A nő arcán elégedettség.

A fiatal lány a közeli vegyesboltból lép ki, edzőcipőt, vékony pamutnadrágot és kopott, tavaszi dzsekit visel, egyik kezében egy üveg fehérbor, másikban egy zacskó chips. Az étterem előtt elhaladva árnyéka az asztalon fekvő papírrombuszra vetül. A nő bosszúsán az ablak felé fordul, a férfi követi a pillantását. Bár egyedül van, a lány folyamatosan beszél. Biztosan fülhallgató, mondja a nő, és alaposabban szemügyre veszi, fülhallgatónak nyoma sincs. A lány megáll, az étterem ablakpárkányára teszi a chipset, letépi a zárófoliát a palackról, Irsai Olivér, abból is az olcsóbb fajta. A lány nagyot kortyol, körülnéz, majd kezében a palack nyakát szorongatva folytatja a vitát láthatatlan beszélgetőtársával. Drogos, ráadásul még iszik is rá, fordul vissza az ablak felől a nő. Csak szemöldökének finom rándulása árulkodik róla, hogy a férfi hallotta a megjegyzést.

A pincér az asztalra teszi a tányérokat, mindig itt isznak, bök az ablak felé. Az illatos-omlós csirkéből gőz száll fel, az üvegtészta enyhén túlfőtt. Hol is tartottunk?, kérdezi a nő, és egy brokkolit szúr a villájára. Majd ebéd után megbeszéljük, jön a válasz a csirke mögül. Addig legalább mesélj valamit, ne ülünk itt ilyen kukán! Mi volt a munkahelyeden?, a brokkoli hangosan roppan a nő fogai között. Csak a szokásos, semmi extra, a férfi hangja színtelen.

Odakinn a lány a párkányra teszi az üvegpalackot, leül mellé, arcát az ég felé fordítva hevesen gesztikulál, hangja a dupla üveglablakon át is beszűrődik. A pincér szeme zavartan jár közte és a vendégek között. A lány hirtelen felpattan, megpördül és a bent ülőkre nézve mutogatni kezd, majd egyetlen hang nélkül összeesik. Egy kutyasétáltató ijedten húzza hátra kiskabátba csomagolt tácskóját.

A férfi hangos reccsenéssel löki hátra a székét, az utcára rohan és a lány mellé térdel, pulzust ellenőriz. A pincér bizonytalanul követi, a férfi odakiált neki valamit, mire ő előveszi a telefonját. A nő az ablakon át figyeli, ahogy a férfi megkezdi a mesterséges lélegeztetést. Pár perc alatt megérkezik a mentő, az egyenruhások átveszik a férfitől a lélegeztetést. A nő középre kotorja és kis kupacba tornyozza az üvegtészta maradékát a tányéron, majd maga elé veszi a félig összehajtogatott szalvétát és a rombusz sarkait behajtja a középvonal felé.

Mire a hordágyra emelik, a lány hunyorogva kinyitja a szemét, a férfi és a pincér egymás vállát veregetve térnek vissza. Melegíttesd meg, teljesen kihűlt, mondja a nő, ahogy a férfi leül vele szembe. A másik csendben eszi a hideg csirkét. Meg is van, csúsztatja a nő a férfi elé az elkészült szalvétamadarat. Szuper, jön az egyszavas válasz, mire a nő visszarántja és tenyerébe zárja a madarat. Azért csak lesmároltad a nagy életmentés közben, mi?, sziszegi.

Miután a férfi is végzett az ebéddel, felveszi a kabátját, a pincér nem engedi fizetni. A nő a táskájába csúsztatja a papírmadarat, feláll, kabátja a mellette lévő széken. Egyszerre néznek oda. Régen mindig feladtad, mondja a nő. Igen, válaszol a férfi, aztán előhúzza zsebéből a sapkáját és az ajtó felé indul.

Amaré angyalai

A liftajtó csapódására az ablakhoz siet, nem húzza félre a függönyt, orrát egészen közel dugja a hálómintás anyaghoz. A szomszéd hippie ért haza, szandálja csattog a kövön, a lépései hangját sem szereti. Kiveszett a stílus a világból. Az előző lakó jól ápolt irodista volt, minden reggel ugyanabban az időben indult el munkába, és minden este ugyanakkor jött meg, magas sarkú cipője egyenletesen kopogott, hatvanhét lépés a lakástól a liftig, a lifttől a lakásig, egy nap egyszer. Annamari őt sem kedvelte, de most visszasírja, a bőrsaru csoszogásánál százszor jobb volt.

A hippie kinyitja a bejárati ajtót, beszél valakihez. Az ajtóban borzas szürke állat jelenik meg, gazdája lábához simul, aztán kiszalad a körfolyosóra, és nem reagál a hívásra. Annamari keze ökölbe szorul, a macska ugyanolyan nevetlen, mint a gazdája. A hippie elmosolyodik, bemegy a lakásba, de résnyire nyitva hagyja az ajtót. Annamari még egyszer körbenéz, sehol sem látja a macskát. A csaphoz megy, sokáig folytatja a vizet, hogy jó hideg legyen, iszik egy pohárral, megnevesíti az arcát és a tarkóját. Miután megtörli a kezét, felkapcsolja a kis lámpát a konyhaasztalon, kell az erősebb fény a munkához. Maga elé húzza a kosarat, egy egész huszonötös tűt választ, és a szokásos fehér fonalat, majd nekilát a kezdő láncornak.

Akkor kezdett többet horgolni, amikor pár éve nyugdíjba ment. Dolgozhatott volna még, de utálta a munkahelyét, így amikor elérte a korhatárt, inkább otthon

maradt. Az unokája látta az interneten, hogy mások ilyenekből élnek, ő segített neki elindulni, bemutatkozást írt, fotózta és feltöltötte az elkészült darabokat. A nevet is ő találta ki: Amaré angyalai. Annamari hamar beletanult, végül is nem olyan ördögösség az egész. Először ismerősök, rokonok, volt munkatársak vásároltak, később mások is megtalálták. Nem sok pénz, de kiegészítésnek tökéletes. Az is az unokája ötlete volt, hogy kis üzeneteket tegyenek a csomagokba, személyre kell szabni, úgy jobban fogják szeretni, mondta. Az első üzenetekhez Annamari egy régi, lomtalanításon talált öröknaptárat vágott darabokra. *Az univerzum áldása kísérje lépteid! Legyen csodaszép napod!* Amint a csomagok célba értek, hamarosan jöttek is a visszajelzések, Annamari figuráinak lelke van. Idővel maga is elkezdett hinni benne.

Az ajtó előtti nyávogás kizökkenti a munkából. Dühösen az asztalra csapja a félkész angyalt, a hűtőhöz megy, előveszi a tányért a karikákra vágott virslivel, és kinyitja az ajtót, a macska szemei sárgán világítanak. Egyél, te bűdös dög, teszi le elé a tányért. Nézi, ahogy fal, hangos csámcsogása az egyetlen zaj a sötét folyosón. Ronda egy állat, valami puccos fajmacska, de Annamarit inkább mosómedvére emlékezteti. Miért nem lehet rendes cirmost tartani, az legalább az egeret megfogná, morog, de manapság még ebben is különködni kell. Míg az állat az utolsó karikákkal küzd, Annamari átpillant a gang túloldalára, a hippi épp vacsorázik. A kis kedvencét meg a szomszéd etesse, mi? Miután minden elfogyott, a macska tisztára nyalja a tányért. Ma nincs több, menj haza, mondja neki a nő, majd holnap kapsz még. Az állat mintha értené, elindul, Annamari követi a tekintetével. Látja azt is, ahogy félúton megáll, és öklendezni kezd, a nő gyomra összeugrik miközben figyeli. Kisebb küzdelem után a macska a földre köpi a szőrgolyót, Annamari becsapja az ajtót, kezei jéghidegek, sokáig melegíti őket a víz alatt, hogy folytatni tudja a munkát.

Másnapra végez egy nagyobb adaggal, a karácsonyi kaktusz mellett fotózza az angyalokat, jól áll nekik a reggeli fény. Az elkészült képeket feltölti az oldalára, ezek *a kis szépségek hamarosan röppenhetnek új gazdáikhoz* felirattal. Megvárja az első szívecskéket, majd elégedetten kikapcsolja a gépet, és nekilát a következő körnek. Egész nap dolgozik, csak a liftajtó csapódására néz fel, hazajött a hippi. A forgatókönyv a szokásos, csoszogás, kulcszörgés, majd felbukkan a macska az ajtóban, röviden a gazdája lábához dörgölőzik, aztán elindul a folyosón. Ma nem szalad úgy, mint szokott, kimérten lépked, kicsit mintha imbolyogna, a hippi aggódva néz utána, de hiába hívja vissza. Annamari vár, majd amikor meghallja a nyávogást az ajtaja előtt, kiveszi az előre elkészített virslikarikákat a hűtőből. Tessék, mondja a macskának, mondtam, hogy ma kapsz még. Nem várja meg, míg megeszi, becsukja az ajtót, visszaül a munkája mellé, aztán pár perccel később behozza az üres tányért. Egy kisebb falat a széléhez tapadt, a kukába söpri, sokáig mossa a tányért a forró víz alatt.

A következő nap csomagolással telik. Annamari egy régi kockás füzetből bogarássza ki a rendeléseket, megcímzi a csomagokat, beleteszi a kért figurát, és a biztonság kedvéért még egyszer leellenőriz mindent. Mielőtt leragasztaná a csomagot, belecsúsztatja a névjegyét, hátoldalán kézzel írt jókívánság, az unokája mondta, hogy így még személyesebb. *A belső békéd a legnagyobb kincsed, őrizd jól! Tiszteld a határaidat, mert mások nem tisztelik őket!* Kinéz, a folyosó túloldalán lévő lakás sötét, a hippí még nem ért haza. Annamari bekapcsolja a számítógépet, új mintákat keresgél, kezdi unni az angyalokat. Árvácska vagy liliom legyen, tűnődik. Eszébe jut a gyerekkori történet, amit nagyanyja mesélt a nőről, aki elaludt egy liliomokkal teli szobában, és többé nem ébredt fel. Annamari megborzong, inkább árvácska lesz, dönt gyorsan. Kinyomtatja a mintát, előveszi a kosarat, válogat a tűk között. Annyira belefeledkezik, hogy nem hallja a liftajtót, a hangos sírásra figyel csak fel. A szemközti lakás ajtaja nyitva, macska sehol, a sírás egyre hangosabb, cicám, édes kiscicám... A hippí fuldokolva zokog, Annamari bekapcsolja a rádiót, úgy kevésbé hallja.

Reggel kialvatlanul ébred, egy szatyorba rakja az előző nap összekészített csomagokat, és elindul, a folyosón csend van. Mielőtt kilép a házból, a kukába dobja a bontott csomag virslit és a tasakot a megmaradt ragacsos porral. Dupla zsákban, nehogy valakinek baja legyen miatta. Aztán siet, hogy nyitásra a postára érjen. Amaré angyalai útra kelnek.

Papp István

Kinek a történelme?

Gondolatok a XX. századi magyar történelem korszakolásáról

Sok szó esik mostanában a történettudomány válságáról. Nem csupán itthon, és nem csupán a sokat pertraktált emlékezetpolitikai viták kapcsán. Mivel az utóbbiak csak egy régi értelmiségi hagyomány új köntösben folytatódó előadását jelentik, így nincs velük dolgunk. A történelmet sokan és sokféleképpen használták már szakmán kívül célokra: a hatalom mindenkori birtokosai éppen úgy, mint a hatalomra ácsingózók, s ezekbe a csörtékbe nem egy alkalommal még historikusok is beszálltak. Most nem erről a divatosnak tűnő témáról szeretnék írni, hanem valami másról. Egy különös ellentmondásról. Nevezetesen arról, hogy egyszerre következett be a professzionális történettudomány hanyatlása, amit éppen úgy jelez a nívós monográfiák és jeles konferenciák iránti apadó érdeklődés, illetve a személyes-, magán- vagy lokális történelem iránti elementáris vágy felszínre törése. Mintha a megrendelői igény és a szakma kínálata nem találkozna egymással. A probléma összetett és szerte ágazó, s nem tudok biztos recepteket kínálni a megoldásra. Mégsem érdektelen, ha elkezdünk töprengeni e helyzeten és következményein. Már csak azért is, mert sok kollégánál látom, milyen megsüveglendő erőfeszítéseket tesz, hogy hosszú évek kutatásai után, komoly filológiai tudás, interdiszciplináris szemlélet, ismeretterjesztő szándék birtokában értékelő műveket tegyen le az asztalra. S gyakran a három-négyszáz eladott példány is álomnak látszik egy-egy professzionális mű esetében, s akkor még nem beszéltem a XX. századnál régebbi korok kutatóiról. Őket még az is frusztrálhatja, hogy sokkal nehezebb körülmények között végzett munkájukért jóval kevesebb elismerés, figyelem és anyagi ellentételezés jut nekik, mint a mögöttünk hagyott századról publikálókat, akik között bizony akadnak – nem is kis számban – gyenge és még gyengébb versenyzők.

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy megmagyarázzam, miért beszélhetnek el egymás mellett a falvakban és kisvárosokban, a megyék székhelyein vagy a fővárosi kerületekben élők és – régies kifejezéssel élve – a céhes történetírás tagjai. Hogy megértsük egymást, abból érdemes kiindulni, hogy kinek mi a történelem. Nem egyszer tapasztaltam már a kisebb közösségeket képviselő helytörténeti kutatók, levéltárosok, középiskolai tanárok vagy jó szándékú értelmiségek kapcsán, hogy nem kizárólag a munka színvonala különbözik, hanem a vizsgálati szempontok és a hangsúlyok is mások. Egy falu, város vagy egy család, de akár egy több évtizedet megélt személy esetében a legrelevánsabb tényező a

▼

Papp István írását vitaindítónak szánjuk. (A szerk.)

folytonosság tudata: akárhogyan is változott a nagybetűs história, akárhogyan is hullámozott Magyarország történelme, mi helyben itt voltunk és éltünk. Sokszor nehezen és keservesen, de a változó viszonyok közepette mégis a mi történetünk íródott.

Ezzel szemben a XX. századi magyar történelem legfontosabb értelmezési sémája: a megszakítottság. Annak kiemelése és hangsúlyozása ahogyan a különböző politikai rendszerek és elitek váltották egymást, általában megtagadva az előző berendezkedést. A kutató figyelme az államra és a hatalom birtokosaira vetül. S akármennyire tisztességesen jár el, mégis mindig felfejthető, megrajzolható, milyen világkép birtokában, nyersebben szólva, milyen ideológiával felvértezve ír. Ez nem tévesztendő össze a tudatos hamisítással vagy a pártos elkötelezettséggel. Mindenki viszonyít valamihez, mindnyájan rendelkezünk elképzeléssel a világ kívánatos rendjéről. Hogy ne magyar és ne közeli példát hozzak, lapozzuk fel a középkor kutatásának egyik jeles mestere, Jan Huizinga sokat idézett és méltott munkáját, a *Homo ludens*t. Miközben a szerző gazdag szakirodalmat feldolgozva, számos forrást végigolvasva, különböző nézeteket ütköztetve fejti ki véleményét a játékban született kultúra fogalmáról, mindezt elég nyilvánvaló módon konzervatív-liberális alapállásból teszi, mely a kötet megjelenésének idején, 1938-ban kétségkívül antifasiszta üzenettel bírt.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy két szemlélet került egymással szembe. Ezeket bátran nevezhetjük a magyar történelem nemzeti és népi megközelítésének. A fogalmi tisztánlátás végett mondhatjuk azt is, hogy az első középpontjában a mindenkori elitek és a középosztály sorsa áll, míg a másodikban mindazoké, akik rajtuk kívül találhatók. Tehát a hajdani parasztságé, a munkásságé, a kispolgárságé, vagyis a mindenkori magyar társadalom meghatározó többségé. Félreértés ne essék, mindig lesznek a történetírásnak olyan rajongói, akik egész egyszerűen a régmúlt szereplői iránt önmagukért érdeklődnek, legyen szó római császárokról, Árpád-házi királyokról vagy a Vadnyugat vagabund alakjairól. S természetesen a történetírás is demokratizálódott: már réges-régen nem csak a „nagy emberek” „nevezetes tetteiről” esik szó, elég csupán a művelődés-, a társadalom- és a gazdaságtörténet, vagy éppen a mostanság egyre több figyelmet kapó környezettörténet művelőire gondolnunk. Ráadásul szomorú példák hosszú sorát lehetne hozni annak bizonyítására, hogyan zúztak szét szakmai műhelyeket, tettek tönkre, állítottak félre érdemesült történészeket arra hivatkozva, hogy nem megfelelő témákban búvárkodnak.

Ugyanakkor mégis azt gondolom, hogy a XX. század magyar történelmének szemlélete, mondjuk úgy, hogy a kanonizált történetírás és a családi, személyes, lokális emlékezet sok ponton egymásnak feszül, a hevesebb összekoccanásokról nem is szólva. Aki tartott már előadást, publikált könyvet, tanulmányokat az 1914 és 1990 közötti honi históriáról, bizonyosan szembesült ezzel a diszkre-

panciával. Még egyszer kiemelten hangsúlyozom, hogy nem a futóbolondokról, összeesküvés-elméletek hirdetőiről, agresszív megszólalókról, az „igazi”, a „valódi”, az „eltitkolt” történelmet ingerülten követelőkről beszélek. Hanem azokról, akik csendesen, talán némán is, de mégis úgy érzik, hogy azok a szempontok, tapasztalatok, élmények, amelyeket döntően a különböző közösségek hordoznak, nem vagy nem kellő mértékben jelennek meg az akadémiai történetírásban. Nem a magyar történettudomány legjelentősebb műhelyét akarom támadni, különösen nem a mostani nehéz helyzetében, mégis úgy vélem, hogy nem kerülhetjük meg, hogy szembenézzünk azokkal a kérdésekkel, amelyekre van ráhatásunk. Ezek megválaszolása is előbbre vihet.

Ha röviden felvázoljuk a XX. századot tárgyaló nemzeti szempontú történetírás kulcsmomentumait, akkor a következők emelhetők ki. Bár 1914 előtt felszínre kerülnek az Osztrák–Magyar Monarchia, s ezen belül a dualista Magyarország társadalmi, nemzetiségi, gazdasági problémái, mégis széles körben osztott konszenzus uralkodik abban, hogy a Tisza István névvel fémjelzett hatalmi koncentrációnál jobb nem akadt. Alapvetően azért nem, mert Trianon felől nézve ez az időszak tekinthető a magyar nemzet utolsó nagy virágkorának. A választójoggal nem rendelkező munkásság és parasztság, a kivándorlók tömegei, a gyakran szociális nyomorral szembenező kispolgárság csupán a háttérben jelennek meg, afféle szürkés-barna árnyalatként. Elsiklik az első világháború rettenetes sokkja, a rendkívül sok halott, az élethossziglan megsebesült katonák, az éhező családok mindennapjai. Mindez nem önmagában, hanem csupán azért válik érdekessé, mert 1918 és 1919 magyarázó okaként szerepel. Voltaképpen előjáték Trianonhoz, amely a XX. századi nemzeti történelemszemlélet manapság uralkodó viszonyítási pontja, amely mellett szinte minden egyéb eltörpül.

A nemzeti bukás a későbbiekre nézve is sok mindent igazol: érthetővé teszi a revíziós politikát, indokolhatóvá az antiszemita közhangulatot, s magas fényvel vonja körül a bethleni konszolidációt. Természetesen a gazdasági mutatók és a társadalmi problémák itt is megjelennek, a földkérdés példának okáért, de mindig egy felsorolás végén. A revízió gondolata úgy ábrázoltatik – ab ovo bizonyítás nélkül –, mint amely áthatotta a korabeli magyar társadalom egészét. Természetesen akadnak fokozati eltérések, az integrális revíziót helytelennek szokás tartani, de a német–olasz támogatással bekövetkezett, többé-kevésbé etnikai revízióról úgy esik szó, mint méltányos, helyes és a társadalom többségének akaratával találkozó eseményről. Ebből adódóan a II. világháború irtózatossága embervesztése s a felelősség kérdésköre valahogy elhalványul, s a hogyan ugorjunk ki a háborúból, s volt-e ellenállás ügyei kerülnek a középpontba.

Az 1945 utáni évek akörül forognak, hogy már eleve diktatúrát építettek-e a magyar kommunisták, vagy csak egy-két év elteltével vágtak bele a vállalkozásba. Az 1950-es évek rajza a legsötétebb, s valamiféle nehezen kezelhető, váratlan fák-

lyaként világít az októberi forradalom és a nyomában járó szabadságharc. A kádári hatalom ábrázolásakor a megtorlás versus konszolidáció fogalmai kerülnek a középpontba, s bármilyen furcsának is tűnik – az 1963 és 1988 közötti belpolitika – aránylag kevés figyelmet kap. Az 1980-as évek végétől mint a rendszerváltás felé kanyarodó, egyenes vonalú történet rajzolódik ki a magyar história, benne a különféle ellenzéki csoportok kiemelt szerepével. Valamiféle csúcsként jelenik meg az 1989/90-es rendszerváltás, amikor a közjogi és gazdasági átalakulás révén eljutottunk oda, ahová mindig is akartunk.

Nézzük meg mindezzel szemben, melyek volnának egy népi nézőpontú XX. századi történet legfontosabb kezdőpontjai. Már ha létezik egyáltalán ilyen. Hiszen milyen alapon hozok közös nevezőre egy dorogi bányászt, egy szeghalmi juhászt és egy pécsi postást? Esetükben éppen az a lényeg, hogy a nagy nemzeti történelem látszólagos konszenzusa mögött, helytől és időtől függően egészen más szempontjaik lehetnek. Ugyanis míg a legbefogadóbb nemzeti kánon azt sugallja, hogy lehetséges olyasféle elbeszélése a magyar történelemnek, amelybe valahogy mindenki beszuszakolható, addig a népi szemlélet nem hisz ebben. Azért nem, mert nem is tart ilyenre igényt. Bármilyen furcsának is tűnik, de úgy vélem, hogy az a probléma, melyet a népi írók derékhada, Illyéstől Veres Péteren át Kovács Imréig vallott, nevezetesen, hogy még mindig nem sikerült a nép nemzetbe történő integrálása, még mindig fennáll. Sőt – a legjobb szándéka ellenére – a XX. század kapcsán a történetírói kánon is ezt a szemléletet képviseli.

Próbáljuk elmesélni ugyanazt a történetet másik látószögből kiindulva. Az első világháború előtti korszak a kivándorlás, az aratósztrájkok, a demokratikus szabadságjogok nélkülözésének időszaka. S hogy ne csupán a paraszti népességre gondoljunk, érdemes felidézni, hogy 1914-ben a magyar szociáldemokráciának, tehát az ipari munkásságnak nem volt parlamenti képviselte, szemben az osztrák, a szerb vagy az orosz elvtársaival. A háború, melynek kezdeti eufóriája hamar elenyészett, rendkívüli csapást jelentett a paraszti népességre: nem csupán a lövészárkok halottjaira, hanem a munkaképtelen, mentális és testi betegségekkel küzdő rokkantakra, a meg nem született gyerekekre, a félárványokra, a sebeket hosszú ideig hordozó családokra gondolok. A demográfiai hatások bizony évtizedeken át érvényesülnek, miközben a kiváltó okok, tehát a háború ideje messze kerül tőlünk. A gazdasági válság, a hosszan elhúzódó, az ország bizonyos részein 1920 nyaráig tartó megszállás, szintén jelentős mértékben felborította a mindennapok megszokott rendjét.

Mindezt igen brutális pénzügyi megszorítások, munkanélküliség, infláció, elszegényedés követte, s bár külpolitikai szempontból jól mutathatott a Bethlen István által megszerzett népszövetségi kölcsön, a terheket a magyar nép nyögte. A relatíve nagyon rövid ideig tartó fellendülésnek hamar véget vetett az 1930-ra beköszöntő gazdasági világválság, amelyet ugyan nem a fennálló kormányzat oko-

zott, de baloldali ellenzék kizárása a politikai életből szükségszerűen a jobboldali radikalizmus felemelkedésének ágyazott meg. Az 1935-től enyhülő agrárválságnak, majd az 1938-tól kibontakozó ipari fellendülésnek a második világháború súlyos véráldozata vetett véget. A háború igen komoly közellátási krízist okozott, s közben a magyar elit megint ugyanabba a folyóba lépett: sok-sok katona halt meg, szenvedett sebesülést vagy került hosszú évekre hadifogságba. A német megszállás után a holokaustt borzalma mellett a mindennapokban megjelentek a bombázások, s nem sokkal ezután a német, magyar és szovjet katonák egymással vívott harcai és a front átvonulása sújtotta az ország földjét.

Amit a háborút követő koalíciós időszakként, illetve a diktatúra kiépítéseként szokás tárgyalni, az népi megközelítéssel élve sokkal inkább a világégés pusztításainak gyógyítása és a regenerálódás, erőgyűjtés időszaka. A demográfiai csapásokon túl a lakásállományt és a közlekedési hálózatot is tetemes károk érték. Az ipari termelés újbóli beindítása, a földosztás következtében átalakult agrár-gazdaság kezdődő talpra állása, a lassacskán hazatérő hadifoglyok mind-mind az óvatos újjászületés és újjáépülés első lépéseit jelentették. Ezt a folyamatot akasztotta meg 1949/50-tól a gazdaság különböző ágazataiban és a mindennapokban egyre inkább teret nyerő és érzékelhető diktatúra kiépülése. Fontos megjegyezni, hogy az 1950-es évek közepén, immár Nagy Imre első miniszterelnöksége alatt bontakozott ki, két egymással is hadban álló és sokáig a modernizáció eltérő modelljét való gazdaság- és társadalompolitikai irányzat. Az egyik a fogyasztást és a könnyűipart, valamint lakásépítést előtérbe állító, akár az eladósodást is vállaló modell, amely a nyugat-európai újjáépítéssel és fellendüléssel mutat erős párhuzamot. A másik a restriktív költségvetési politikát hirdető, a nehézipari beruházásokat, s általában az ipari nagyvállalatokat előnyben részesítő, a jóléti intézkedésekre ellenszenvvel tekintő irányvonal.

Az 1956-os forradalom aránylag kis népi részvétellel és voltaképpen csekély ellenállással járt. Ha Kelet-Európa más, igazán hatékony tömeges oppozícióihoz hasonlítjuk, akkor a hatalom megszilárdítása nagyon gyorsan végbement, főleg a '68-as Csehszlovákiához vagy a '81-es Lengyelországhoz viszonyítva. Ennek legfőbb okát nem csak a szovjet túlerőben vagy netán a magyar nép erkölcsi megalkuvásában látom, ahogyan igen szerencsétlen magyarázatok indokolják, hanem sokkal inkább abban, hogy a Kádár János vezette MSZMP konzervatív jellegű konszolidációs utat választott. Egyrészt szakított a korábbi kommunista vízióval, amely radikális változtatásokra és az erőszak erőteljes és kiterjedt alkalmazására épített. E helyett az alapvetően Nagy Imre kormányszata által lefektetett – külföldi forrásokból is finanszírozott – jóléti politika mellett foglalt állást. Tehát népi látószögből tekintve végre elkezdődhetett az a társadalmi-gazdasági regenerálódás, amely a háború vége óta vártott magára. Ennek nyomán született meg a jóléti állam korlátozott vagy koraszű-

lött variánsa, amely 25 évnyi stabilitást és kiszámíthatóságot hozott a magyar társadalom számára.

Nagyon egyszerűen szólva a kollektivizálás lezárulása és az 1989 elején ismét megjelenő és hivatalosan elismert munkanélküliség közötti bő negyedszázad jelentette a leghosszabb nyugalmi időszakot a hétköznapiakban. A lét- és szociális biztonság tartós megtapasztalása, a saját ház megépítése, az erőszak fokozatos visszaszorulása és minimalizálódása teremtette meg azt az érzetet, melyet az 1980-as évek második felének rendkívül kis létszámú ellenzéki csoportjai – nem kevés sértettséggel – kádári nosztalgiának szoktak címezni. A külső adósságállomány növekedésével járó jóléti modellt nem csupán Magyarországon érte komoly kihívás, elég példának okáért a 80-as évek Nagy-Britanniájára, majd más nyugat-európai országokra gondolni. A státusz megrendülése, igaz, jelentősen eltérő mértékben és okokból, de a világ számos országában bekövetkezett.

Végezetül ki kell mondanunk, hogy az 1989/90-es politikai átmenet különösebben erős népi felhatalmazással és egyetértéssel nem találkozott. A mindennapi létbiztonság drasztikus és igen gyors leépülése, megrendülése következett be, legyen szó bányákról, nehézipari üzemekről, termelőszövetkezetekről. A rendszerváltás széles körű népi percepciója és az értelmiségi hagyományban megjelenő emelkedett képe rendkívüli módon eltért és eltér egymástól.

Ha összegezni szeretném az előbb elmondottakat, akkor úgy vélem, hogy a népi megközelítés alapvetően a nyugodt prosperitást, a békét, az erőgyűjtés és gyarapodás időszakát állítja középpontba. Erre széles körben nem nyílt lehetőség sem 1914 előtt, s a két világháború veszteségeit, melyek közül egyértelműen a másodiké volt a súlyosabb és mélyebb, hosszú időn után sikerült csak orvosolni. A tartós, kiszámítható gyarapodás időszakának csak 1963 és 1988 közötti időszak felelt meg, ezt megelőzően egy több évtizedes, erőszakkal, súlyos gazdasági és szociális válsaggal tarkított instabilitás volt, s valami hasonló következett be, immár erőszak nélkül 1989/90-et követően is. Még azt is érdemes kiemelni, hogy a részvétel élménye, a saját ügyeinket mi magunk intézzük tapasztalata szinte a XX. századi magyar történelem mindegyik korszakában hiányzott, sporadikusan megmutatkozó, így 56 fényes napjaitól és heteitől eltekintve.

Ha mindezt élesebben akarjuk megfogalmazni, akkor a nemzeti szempontú történetírás két legfontosabb huszadik századi eseménye 1920 és 1956, némiképp csökkentett fontossággal 1989/90. Trianon viszonyítási pont és felmentés mindarra, ami azt megelőzően és azt követően a század első felében történt. 1956 pedig mint a diktatúra elleni lázadás és a függetlenségért vívott szabadságharc fontos, holott rövidsége, a korlátozott népi részvétel és a hatalom gyors megszilárdítása okán jóval kevésbé meghatározó esemény, mint az utána jövő negyedszázados nyugalmi periódus. Mindez sokak számára első pillanatra sokkoló, felháborító és felzaklató lehet. Könnyen születhetnek sommás megállapítások a magyar nép

megalkuvásáról, a jóléti paktumról, a nemzeti közömbösségről és a bendőnacionalizmusról. Pedig sokkal inkább arról van szó, hogy eltérő nézőpontokból eltérő következtetések vonhatók le. S itt megint felhívnám figyelmet a Bibó István által erősen méltatott részvétel fontosságára: aligha alakulhat ki valódi demokratikus lelkiület anélkül, hogy az alul lévők megtapasztalnák a maguk által hozott és végrehajtott döntések mámorító élményét.

Adódik a fogas kérdés, hogy mit kezdjen a magyar történettudomány ezzel a jelenséggel – ha patetikus szeretnék lenni – hasadással, ami a népi és a nemzeti történelemszemlélet között húzódik. Úgy vélem, nem valamiféle kiegyenlítés, Prokrusztész-ágyba való gyömöszölés lenne a megoldás, inkább a termékeny szempontok beépítése a történeti elbeszélésekbe. A jelek szerint egyoldalú ábrázolás uralkodott el a polifonikus tárgyalási mód helyett. Ennek oka alighanem még mindig az 1989 előtti korszak történetírói gyakorlatában keresendő. Ennek ellenhatásaként, az erőltetett és hamis osztályszemlélet kizárólagosságát cáfolva kerültek előtérbe a nemzeti szempontok. Mindez azonban túlságosan jól sikerült, olyannyira, hogy a nagy elbeszélések meghatározó szemléletévé vált, s ezzel a történetírónak számos véleményt, tapasztalatot, érzést negligálnia kellett, legyen szó a bethleni vagy éppen a kádári konszolidációról.

A jelek szerint sokkal több figyelmet érdemes fordítani a regionális, lokális vagy éppen családi/személyes forrásokra és az ezekre felépíthető elbeszélésekre. Nem biztos, hogy érdemes valamiféle nagy összefoglaló, kötelezően érvényes elbeszélést erőltetni. Hiszen a nagy hitek megszűntének korát éljük: az átfogó érvényű világmagyarázatok, felekezeti kötöttségek, hagyományrétegek, ideológiák mind kisebb és kisebb szerepet játszanak életünkben. Lehet, hogy ez átmeneti jelenség, s egyszer visszatérnek még a közösségi hitek, ám jelenleg nem ez a helyzet, sokkal inkább a porladozó és foszladozó identitások érhetők tetten.

A XX. századi magyar történelemről sok-sok fontos történetet lehet elmondani, de egy olyat, amit mindenki elfogad, aligha. Ez talán nagyon szokatlannak tűnhet, tán még riasztónak is. Példának okáért egy olyan rendkívül bonyolult és óriási embertömeget érintő, alighanem a legnagyobb XX. századi társadalomtörténeti változás, mint a parasztság eltűnése, vagy Für Lajos szavaival élve az „időben való feloldódása” sem írható le egyetlen történettel. Hiszen parasztnak maradni vagy ebből a sorból kilépni is többféleképpen mesélhető el. Aki elment villamoskalauznak vagy házmesternek a fővárosba, aki kitántorgott gyári munkásnak Cleveland-be, aki öngyilkosságot követett el, mert elvették a tanyáját vagy a lovát, aki megroppant a téesz-neurózistól, aki szegényparasztból agronómus, majd téeszelnök lett, aki népi kollégistaként művészévé érett, az mind-mind kilépett a nép köréből, vagy irodalmiasan fogalmazva kiemelkedett a paraszti sorsból.

Összességében úgy vélem, hogy minden válság egyben a megújulás lehetőségét is magában tartogatja. Persze ez igen könnyen hangozhat kincstári

magyarázatnak, de valahol mégis errefelé érdemes keresgélni. Mindig el szoktam mondani ismeretterjesztő előadásaimon, hogy a történelem rólunk szól. Azokról, akik az adott teremben ülnek, akik az adott tanulmányt olvassák, akik netán képernyő előtt követik az elmondottakat. Úgy vélem, hogy minden történész valakinek vagy valaminek a történésze, ha a szó etimológiai gyökereit vizsgáljuk. Ha a régmúlt időkre gondolunk, akkor az uralkodók szolgálatában álló, a kolostorokban körmölgető vagy a nemesi udvarházakban szorgoskodó krónikások juthatnak eszünkbe. A modern történettudomány kialakulása szoros összefüggésben áll a nemzetállamok születésével és a polgárság felemelkedésével. A XX. században pedig az értelmiség tömegesedése növelte a történészi szerep fontosságát. Így, amikor a hagyományos vallási és nemzeti kötelékek egyre lazulnak, a hagyományos polgárságot már elsirattuk, s az értelmiség is fokozatosan veszít jelentőségéből, át kell gondolni, kinek a történetét is írjuk, kinek a számára lehetünk nélkülözhetetlenek. Radikálisabban szólva, ha a magyar nép nem érzi át, hogy milyen nyereség az, ha a múlt szakszerű megismerése révén egy adott közösséghez való tartozásunkat élhetjük át, akkor könnyen tudomásul veszi az intézményes történettudomány leépülését. Talán sokan felhorgadnak e gondolat olvastán, de őket Illyés Gyula szavaival tudom biztatni, aki 1939-ben Győrffy István halálakor az alábbiakat írta: „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép tudóssá lett benne.” Nem kicsi cél ez, próbáljunk meg legalább közelíteni felé.

Serf András

1934

Nagy Lajos Tízezer kilométer Szovjetország földjén című könyvéről

Adott egy kilencven éves történet, amit nem tud vagy akar összerakni az irodalomtörténet, miközben negyedszázada már, hogy valamennyi mozaikdarabja ismert. Nagy Lajos *Tízezer kilométer Szovjetország földjén* című, soha be nem fejezett riportkönyvéről van szó. Pontosabban az útirajzsorozat hányatott sorsú kéziratáról, és magáról Illyés Gyula és Nagy Lajos szovjetunióbéli utazásáról, 1934-ben.

Ez volt az az év, aminek messzire ható konzekvenciáit haláláig, sőt azon túl is „szenvedi” Nagy Lajos. 1934: megjelent talán legfontosabb és egyik legsikeresebb műve, a *Kiskunhalom*, amiért a rá következő évben másodjára kap majd Baumgarten-díjat; és meghívták Szovjetunióba, a szovjet írók első konferenciájára, ahová el is tudott utazni, ami szintén nem volt kis dolog; három hónapnyi úti élményeiből hazatérte után reportsorozatot kezdett írni és közölni; újabb írói siker helyett azonban éles, sőt kíméletlen kritikákat kapott írásban és szóban egyaránt. A baloldali kritika és barátai nyomásának engedve végül megszakította (belement, hogy megszakítsák?) a reportsorozat közlését, lemondva annak összegzéséről. Bár a tervezett útirajzkiadványból így nem lett semmi, a szovjetet érintő „árulásáról” a moszkvai emigráció évtizedek múltán sem feledkezett el.

A rendszerváltással lehetőség nyílt egy akkor már sok évtizedes „tabu”¹ feloldására; a feladatnak az 1989-es (eddig egyetlen) kötetkiadás azonban csak részlegesen felel meg. Nem arról van szó, hogy túl sok a félreolvasott vagy kihagyott szöveghely – ez az adott kor technikai lehetőségeinek számlájára írható. Hanem az egykori szöveggondozói koncepció bizonyul átgondolatlannak, hibás bibliográfiai adataival pedig minden további irodalomtörténeti hivatkozást és magyarázatot befolyásol és alapvetően határoz meg (mind a mai napig). Ideje végre pontosabban és ideológiamentesen elmondani a hányatott sorsú naplójegyzet-sorozat krónikáját, mint ahogy azt a szakirodalom eddig tette.²

¹ Lásd erről Csicsay Alajos: A lázadó ember zárolt kézírata. *Irodalmi Szemle*, 2010/3. 89. p.

² Szónoki túlzás, a szakirodalom azóta sem foglalkozott mélységében az útinaplóval, rendre csak megismétli az 1989-es kötet hibás adatait.

Eltekintve riportja utóéletétől, előre kell bocsátani, hogy Nagy Lajos „megszólalása” a Szovjetunióról éppannyira érvényes és létjogosult, mint Illyés Gyuláé vagy bárkié. (Ezt azért kell leszögezni, mert a kritika annak ismételt felvetésével, hogy miért nem József Attila utazott-utazhatott a Szovjetunióba, implicit módon, de Nagy Lajos szovjet meghívásának indokoltságát is kétségbe vonja.) Köztudott, hogy a szovjet kultúrpolitikus, Zsdanov egyetlen magyar szerző meghívásával kalkulált az 1934 nyarára meghirdetett írókongresszusra, és csupán Kun Béla közbenjárására lett végül kettő (aki maga három íróat szeretett volna meghívni, ekkor merült fel benne Móricz Zsigmond neve is). Illyés meghívásának tényén nem sokat gondolkodott a szakirodalom (hogy miért éppen ő, a háromszoros Baumgarten-díjas fiatal költő az első számú jelölt mind a szovjetek, mind Kun Béla számára is): Hidas Antal járt közben barátja érdekében. Illyés tehát biztos volt, de ki legyen a másik? Nagy Lajos meghívását Mathejka János, Illés Béla és főként Gergely Sándor támogatta, de ebben is Kun Béla szava döntött – Illyést és József Attilát nem, Nagy Lajos viszont személyesen ismerte, még 1919 előttről. Illés Béla visszaemlékezése³ szerint egyébként József Attila neve sem a meghívandók latolgatásakor, sem pedig később, Illyés és Nagy Lajos moszkvai tartózkodásának idején nem került szóba beszélgetéseik során, bár ez utóbbit erős fenntartással kell kezelni⁴ és nem is nagyon hihető.

Illyés meghívása evidens, francia kapcsolatai, ottani baloldali és kommunista barátai, ismerősei okán, szovjet szempontból kiemelt fontosságúnak tűnik. Ljubov Alekszandrovna Voroncova személyében még francia tolmácsot is kapott kint tartózkodása idejére. Nyilván nem hagyhatták magyar emigráns tolmáccsal dolgozni, mint Nagy Lajost, mivel Illyés francia nyelvű társalgásait (pl. André Malraux-val, Paul Nizan-nal) könnyebb volt saját tolmácson keresztül ellenőrizni. Nagy Lajos tehát inkább a „B-tervnek” látszik. Az akkor már ugyancsak Baumgarten-díjas, polgári lapokban is rendszeresen megjelenő, széles(ebb) olvasóközönséghez eljutó prózaíró meghívása mellett (József Attilával szemben) a remélt „nagyobb haszon” számíthatott, és korántsem az elvhűség. Ezt a koncepciót a szakirodalom jó része is osztja. Az is tudható, hogy Gergely Sándor első kézből származó benyomásai és tapasztalatai, melyeket korábban az *Együttnél*, majd a 100% szerkesztőjeként szerzett róla, meghatározóak voltak. Nagy Lajos szerepe így is csak később, Illyés váratlan és korai távoztával „értékelődött fel”, nem utolsósorban azok számára, akik, mint Gergely, a meghívását javasolták és támogatták.

▼

3 *Népakarat*, 1957/67. 3. p.

4 Különösen, hogy Illyés egészen másként emlékszik vissza: mind a *Szónok az éjben*, mind pedig a *Naplőjegyzetek* lapjain úgy meséli, hogy Kun Béla név szerint és elismerően beszélt József Attiláról.

1934. február 4-én bejelentették a diplomáciai kapcsolatok felvételét Magyarország és Szovjetországról. Nagy Lajos alig pár héttel korábban kapta a táviratot, melyben Pavel Fjodorovics Jugyin, a Szovjet Kommunista Párt Sajtó- és Agitprop Bizottságának vezetőhelyettese meghívja az Írókongresszusra. Most, miután elhárultak a diplomáciai és vele az adminisztratív akadályok, ki ne akart volna utazni a titokzatos Szovjetunióba?

Illyés és Nagy meghívásáról és utazásuk tényéről elég szűkszavúan és visszafogottan írt a korabeli sajtó. Elsőként *A Mai Nap* hozta, másnap két nagyváradi lap, a *Friss Újság* és a *Magyar Hírlap* írt róla közvetlenül az elutazásuk előtt, 1934. június 14-én („Budapestről két fiatal[!] író: Illyés Gyulát és Nagy Lajost küldik ki a kongresszusra”); következett a *Pécsi Napló* és az *Erdélyi Lapok*, és ezután egy országos napilap jött, a *Népszava*, téves rövidhírrrel július 1-én, miszerint június 25-én meg is kezdődött a kongresszus; majd további határon túli napilapok következtek, a *Kassai Újság* és a kolozsvári *Ellenzék*, mínuszosan, augusztus 8-án; végül augusztus 23-án a *Magyarország* félkolumnás cikkben sorolta fel a kongresszuson résztvevő írókat-költőket, köztük Nagy Lajost is megjegyezve, hogy azon Illyés már nem vett részt, mert korábban hazautazott. Nagyjából, ennyi.

Itthon

Illyés Gyula augusztus közepén, Nagy Lajos egy hónappal később érkezett haza, és – mint látni fogjuk – mindketten szinte azonnal el is kezdték írni a riportjaikat. (És nem csak írtak, de meséltek is. A fokozott érdeklődésre való tekintettel, Illyés a Cobden Szövetség Lloyd-palotabéli termében tartott előadást. Élménybeszámolója közben „néhányan eltávoznak. Ezek vagy többet vártak, vagy kevesebbet”, jegyezte meg talányosan a *Népszava*⁵ tudósítója. És maga Nagy Lajos is többször fellépett⁶ élménybeszámolóval a Fészekben és másutt.) Nagy Lajos úti riportja Bajcsy-Zsilinszky Endre újságformátumú hetilapjában jelent meg. Az 5000 példányos *Szabadságnak* főként a vidéken élő, kisgazda-szimpatizáns réteg volt az előfizetői bázisa, míg a fővárosi-városi olvasóknak jobbára a kávéházi példányok jutottak, vagyis semmiképpen nem volt széles körben ismert és forgatott lapnak mondható. Illyését pedig az akkor már Zilahy Lajos főszerkesztette *Magyarország*, majd a *Nyugat* kezdte közölni. „Hetek óta meséli a barátainak Nagy Lajos Oroszországot. Fényes ügy lenne interjút csinálni vele tapasztalatairól. Fényes ügy. Csakhogy nem illik. Ez az emléksorozat saját kincse az írónak. Kenyere. Meg fogja írni ő maga. Ki fogja adni könyvben.” – írja a *Magyarország*,

▼
⁵ Képek Oroszországról. *Népszava*, 1934.10.27., 2. p.

⁶ A sajtó három előadásról is tud: 1934.12.11., 1935.01.19. és 01. 26.

különös módon egyetlen nappal korábban, mint hogy bejelentette volna Illyés riportjának közlését.

„Mindenüvé együtt mentünk, legtöbbször közös szobában is laktunk. Oroszországi – Nyizsnij Novgorodban történt – elválásunk alkalmával úgy tudtuk mindketten, hogy ő cikket és könyvet fog írni útjáról, én azonban nem írok egy betűt sem. (Elhatározásomat hazaérkezésem után egy-két hét múlva változtattam meg)”, írja Nagy Lajos, Illyés *Oroszország* című könyvéről a *Nyugatban*. Hogy ezt mennyire kell komolyan vennünk, vagy csak a kritika hatásosságának számlájára írható túlzásnak, arról álljon itt Illyés visszaemlékezése is ugyanerről: „Amikor Szovjetunió felé utaztunk, az a gond vitte el az álmát [ti. Nagy Lajosét]: mi lesz, ha – amire vágyott – meggyőződik a szocializmus igazáról, s hazatérve nem tudja megállni, hogy el ne mondja? Darabokra fogják szedni! Vagyis annak sikerétől tartasz, aminek szerencsét kívántál?” – kérdeztem mosolyogva. „Félek, hogy bátor leszek”, mondta nevetve.” Meglehet, Nagy Lajosnak az induláskor valóban nem volt különösebb írói terve, az utazás során azonban ez hamar megváltozott. Legalábbis a két megmaradt naplófüzete erre enged következtetni.

Mindkét író tisztában kellett hogy legyen az utazás (politikai) kényességével és az írói feladat csaknem megoldhatatlan (morális) nehézségével. (Nagy Lajos ezt körül is járta a kritikájában, de erről majd később.) Vállalásuk – a ’mit akarok, mit lehet és mit kell’ írni – igazi csapdáiról azonban egy Vas István által megörökített Babits–Illyés beszélgetés alapján alkothatunk teljesebb képet. „[...] Babits olyasmit mondott, hogy aztán Gyula jól nézzon körül, vagy hogy tartsa nyitva a szemét, és az igazat írja meg. [...] – Nem írom meg az igazat! – csattant föl állva Illyés. Érvelése körülbelül az volt [...], hogy amíg a lényegyet nem írhatja meg Oroszországról [...], vagyis azt, amiért mellette vagyunk, addig megírja róla azt a részlet-jót, amit úgy-ahogy lehet, és nem írja meg azt a teljes rosszat, amit bőven lehet.”⁷ Hogy ebből mennyi Vas utólagos „tudása”, az persze kideríthetetlen. Sokatmondó viszont Illyés Gyula könyvkiadású útirajzának mottója: „Pisítye právda! – Írjátok meg az igazságot!”. Mintha csak kacsintana az olvasóra, idézőjelbe téve saját nézőpontját, szavait, az egészet.

A „mainstream” értelmezést mégsem ez a, ha tetszik morális gesztus, hanem végzetes módon éppen Nagy Lajos Illyés-kritikája határozta meg, amely megjelenésekor, szándéka ellenére, de mindjárt – mai szóval – tematizálta is a két riport egymáshoz való viszonyát, ami után már nem volt *trouvaille* szembeállítva, egymás ellen kijátszva tálalni és tárgyalni a két útirajzot. A recepció – időbeli és így mindjárt oksági összefüggésre hivatkozva – a legutóbbi időig mégis ezt teszi. Az okozati magyarázat bizonyítékeként szokás idézni Nagy Lajos említett

▼

⁷ Vas István: *Miért vijjog a saskeselyű?* Bp. Szépirodalmi, 1981. 97. p.

Oroszország kritikájából: „Úgy látom, hogy a valóságot jobban ábrázolja a költő kitalálása, mint a tanúvallomáshoz való szinte kínos ragaszkodás. Hogy a nem följegyzett anyag, tehát az, amelyik, intuícióból született, gyakran hitelesebb a följegyzettnél, mely önmagában darabos, száraz, az olvasó lelkében alig átültethető halmazat, mely alig-alig akar életre kelni.”⁸ Ez a „beismerés” minden további értékelést megelőzve a legfontosabb érvnek számított az elmúlt évtizedekben. Pedig az idézett szöveg, miközben egy kritika részlete, és mint ilyen, a könyv olvasóinak szóló, értelmezést segítő útmutatás, nem mellékesen szerzői vallomás is Nagy Lajos saját – a kritika megírása és megjelenésekor még bőven folyó – munkájáról. És itt vissza kell térnünk az időbeliség kérdéséhez.

A kortárs kritika kiindulópontként fogadta el és hagyományozta tovább, hogy Nagy Lajos Illyés munkájának megjelenése után tette közzé a magáét. E szerint csak azért „ragadott tollat”, mert „megirigyelte” fiatalabb pályatársa sikerét, vagy mert „felbátorodott”, látva, hogy Illyést nem éri retorzió úti jegyzete publikálásáért (nem úgy, mint Nagy Lajost, akit éppen a szovjet utazásáért zártak ki, távollétében, az Otthon kör tagjai közül).⁹ Így látta-láttatta később Kardos Pál, aki szerint az író is „tudta”, hogy nem neki, az „igazság fanatikusának” való egy úti beszámoló Szovjetországról. Hogy „miért vállalkozott Nagy Lajos mégis a nem neki való anyag feldolgozására, arra – sajnos – elég könnyű felelni. A Baumgarten-díj esztendejétől majdnem két év választotta már el, a Kiskunhalomért keveset fizettek, látnia kellett az Illyés beszámolóiról íránti roppant érdeklődést: mindez az anyagi és írói siker vágyával és reményével töltötte el.”¹⁰ (És ha ezt írja az író monográfiája, akkor ott nincs helye további kérdéseknek, tehetjük hozzá). Mert csakugyan, az *Oroszország* című útirajz 1934 novemberének közepén már az olvasóknál volt (Nyugat illetménykötet), miközben Nagy Lajos úti jegyzete még csak a 7. folytatásnál tartott. A ’még csak’ azonban itt már-t jeltel: a *Tízezer kilométer* nagyjából az egyharmadánál járt.

Nem szokás ismerni (és főleg nem ellenőrizni) a dátumokat, hogy a két úti riportot csaknem napra pontosan egyidőben – Illyését 1934. szeptember 28-án, Nagy Lajosét 30-án – harangozta be¹¹ a *Magyarország*, illetve a *Szabadság*. Az *Ezt láttam Oroszországban* (Illyés) napilapos közlése szeptember 29-én indult el, a *Tízezer kilométer Szovjetország földjén* pedig (hetilap lévén) egy héttel később, október 6-i dátummal, 7-én. Ez azért fontos apróság, mert azt mutatja meg, hogy Illyés is, Nagy Lajos is hazaérkezésüket követően azonnal és lényegében párhuzamosan láttak hozzá az írásnak. Sőt még formálisan is tudtak egymás – már nyilván odakint szóba került – írói munkájáról. Olyannyira, hogy egy Moszkvába címzett

8 Nagy Lajos: Illyés Gyula – Oroszország. *Nyugat*, 1934/23–24. 603. p.

9 Lásd erről Nagy Lajos 1940. december 30-i naplőbejegyzését.

10 Kardos Pál: *Nagy Lajos élete és művei*. Bp. Bibliotheca, 1958. 239. p.

11 Csak érdekesség, hogy a két beharangozó egyike sem említi a másikat.

levelében¹² Illyés még panaszkodott is Nagy Lajosnak: „A Magyarországon úgy látszik nehezen fog menni a cikkírás. Voltam Salusinszkyknál,¹³ olyan határozott véleménye volt Oroszországról, s annyira rám akarta tukmálni, hogy azt hiszem, nem is megyek el még egyszer. Visszaadom az előleget, s a Nyugatba írok egy-két cikket, ha meg tudom csinálni. Esetleg a Szabadságba, – kértek.” Illyés tehát hezitált, végül mégis maradt a napilapnál,¹⁴ Nagy Lajos pedig a Bajcsy-Zsilinszky féle hetilappal egyezett meg. A levél egyben válasz arra a felvetésre is, hogy a szovjet út megírását mennyiben motiválhatta Illyés „sikere”.¹⁵

Nagy Lajos fentebb már idézett Illyés-kritikája a *Nyugat* 1934. december közepi duplaszámában jelent meg, a *Tízezer kilométer* pedig még öt hónapig jött azután a *Szabadságnál*. Csak éppen nem folyamatosan, mivel a 9. közleményt közel két hónapos szünet követte. A kimaradás prózai: anyagi okok miatt nem jelent meg a lap egészen 1935. január 27-ig. Aztán a jódarabig címlapon is hirdetett útinapló-sorozat február 3-tól május 19-ig már minden héten megjelent (kivéve a március 24-i számot, mivel az országgyűlési választás kampányhajrájában vélhetően másra kellett a hasábok.) A két riport tehát mondhatni egyidőben indult, és bár Illyés lényegesen nagyobb publicitást kapott, nem állítható, hogy bármiben is hatással lett volna Nagy Lajos folyó munkájára. Ha csak annyiban nem, hogy kitartson saját írói koncepciója mellett, de erről is majd később.

Már korábban, utazása közben is töprengett írói lehetőségein: „Meredek egy esetleges könyv az utazásomról. [...] Hogy a könyvet érdemes-e megírni, azt nem tudom. Mert itt megharagudnának érte. Tudniillik a dolog nekem sehogy sem tetszik, akár felülről nézem, akár alulról, akárhonnán. Nagyon, de nagyon nem tetszik. Egyetlen szép dolog volna a világban, ha volna, a demokrácia. Csak kellene, hogy legyen.”¹⁶ Bár nem érthette teljesen váratlanul Nagy Lajost, mégis meglepően ellenséges volt a *Tízezer kilométer* kortársi fogadtatása.

A Párbajkódexet is jegyző Rác Vilmos *Új Magazinjának* szurkapiszka alrovata, a Hat vágás például egyetlen vitriolos mondatra szorítkozott: „A szocialista

▼
¹² PIM – V.4340/87/2

¹³ Salusinszky Imre (1883 – 1946) ügyvéd, Az *Est*-lapok főszerkesztője az 1933-tól.

¹⁴ „Indulásom előtt csak néhány hangulatkép megírását ígértem meg Zilahynak, annak az előlegnek a fejében, amely nélkül útnak sem tudtam volna indulni. [...] Visszatérve azonban beláttam, hogy hangulatképekkel nem lehet ilyen komoly mondanóhoz nyúlni.” Illyés Gyula 1945-ös visszaemlékezése In: *Naplójegyzetek, 1929–1945*. Budapest, Szépirodalmi, 1986. 91.p.

¹⁵ Nem beszélve Illyés többszöri miniszterelnökségi sajtófőnökségre citálásáról ez ügyben. Lásd szintén: *Naplójegyzetek, 1929–1945*. Budapest, Szépirodalmi, 1986. 91.p.

¹⁶ Nagy Lajos levele Szegedi Borisnak, 1934.07.28., Odessza – PIM V.4346/48/15

Nagy Lajos mióta ír volt ébredő vezérek lapjába?¹⁷ Itt azonban érezhetően nem ő volt a fő célpont, hanem Bajcsy-Zsilinszky.

Szemben a polgári és kormánypárti sajtó – egyébiránt – beszédes hallgatásával, a baloldali lapokban oly fűgén érkezett és olyan kíméletlenül levágó volt a kritika, hogy nehéz nem személyes okokat feltételezni mögötte. „A magam részéről ezt az útleírást nem fogom végigolvasni. Mert írhat valaki mellette vagy ellette, ha megvan a kellő tudása és lelki beállítottsága azoknak a problémáknak az irányában, amelyeket Oroszország felad a gondolkozóknak – az írás érdekes lesz. De Nagy Lajosból mindez hiányzik. Ő csak egyet ismer, a polgári osztályt, ismeri minden fonákságával, minden ellenmondásával együtt. Ha szatírájának éles nyílával ezt veszi célba, élvezet olvasni, hogy talál bele a feketébe. De Oroszországot – azt nem fogja eltalálni.” Madzsar József a sorozat első (!) darabja és Nagy Lajos félig tréfás bevezetője alapján írta meg lesújtó lapszemléjét a kolozsvári *Korunk*ba, Budapestről. (Nem elegáns, de itt kell megjegyezni, hogy pár hónappal később Madzsar, az illegális kommunista párt tagja, Csehszlovákián át a Szovjetunióba emigrált.) A folyóirat következő lapszámában, némileg meglepően, Remenyik Zsigmond (aki fél éve még hosszú és igényes cikkben méltatta a *Kiskunhalmot*, és akinek még képeslapot is küldött Nagy Lajos Ogyesszából) ment neki az útirajznak. Ő már négy részlet ismeretében gúnyolódhatott: „[...] egyébről sem ír, mint hogy itt is rossz volt a fekete, meg ott is rossz volt a fekete, a pincérek borotvátlanok voltak és a szovjet kávéházban az Internacionálé helyett Kálmán Imre Bajadérját játszotta a zenekar, nesze neked Rosenfeld!”¹⁸ Majd: „Mit akar ezzel jóvátenni, kiket akar ezen közleményeivel felvilágosítani és megnyugtítani fordult álláspontjáról? Ez elemzések szempontjai még polgári olvasók és írók előtt is csak orvosilag magyarázhatók.” Egészen odáig, hogy „Ha valaki a Dnyeprogesz, a Bolsevo és egyéb kísérleti eredmények földjén csak a borotvátlan pincéreket, Kálmán Imre Bajadérját és a kozmás feketét látja, önkénytelenül is eszünkbe juttatja A. France novellájának hőstét, Pilátust, aki palesztinai küldetéséből visszatérve Rómába az érdeklődők előtt még csak Krisztus nevére sem emlékezik.” A némileg elgondolkodtató és olykor jogos észrevételek ellenére is kérdéses, hogy (a riportsorozat elején?, harmadán?, felén?) mi értelme és célja volt ilyen kategorikus ítéletet alkotni és közzétenni – az egész ismerete nélkül. Az különösen fájhatott Nagy Lajosnak, hogy mindezek a *Korunk*ban jöttek le, ahol évek óta rendszeres szerző volt. A *Korunk* jelentette meg korábban egyik legerősebb elbeszélését, a *Nyugat* által visszaadott 1919. májusi is; nem mellékesen pedig Lázár Vilmos, a folyóirat budapesti szerkesztője személyes jóbarátja volt.

▼

¹⁷ *Új Magazin*, 1934/12. 20. p.

¹⁸ Csak érdekesség, hogy a Nesze neked Rosenfeld (valójában Grünfeld) megjegyzés egy Gereblyés és Nagy Lajos közt folyt régi vitára utal. Lásd erről Gereblyés László: *Emlékezés Nagy Lajosra*. In: *Nagy Lajos emlékkönyv és bibliográfia*. Bp. 1964. FSzEk, 54-57. p.; illetve Szegedi Boris kézírásos és gépelt visszaemlékezéseit a PIM-ben.

Madzsar kritikáját Méliusz József a *Brassói Lapok* hasábjain görgette tovább *A hitehagyó Nagy Lajos* címmel. „Nem menti Nagy Lajost az, hogy tudatlannak leplezi le saját magát, nem menti, hogy talán a kávéházi üres kávé mellől meleg kalácsot is kívánna ennyi nélkülözés után. Semmi sem menti, hogyha tegnapról mára a döfésre kész ellenségek sorába lép át.” Egészen a személyeskedésig: „De Nagy Lajos, aki balkézből a jobbra tette a pengéjét, megszűnik az a nagy vívó lenni, aki volt. Azok, akiknek oldalán állt, nem nyúlnak utána, mert számukra már nem léteznek. De azok, akik kalapjukra tűzték, a magyar fasizmus fiatal bajnokai, vele az elbukás és a romlottság cégérét lobogtatják, mert a mai Nagy Lajos, se erő, se virulás. Kár, hogy felfalta a körüti kávéház.” Itt már nem a riport lehúzása a legfontosabb, hanem a népi-urbánus vita oldalágában az eladdig „kommunista-szimpatizáns”-nak számító, mostanra viszont a népi írók, a népiek felé „orientálódó” írón keresztül a *Szabadság*, Bajcsy-Zsilinszky és vele a formálódó új szellemi front támadása. Az ügy nem is annyira háttérben tehát nem egyes baloldali emberek, hanem az illegális kommunista párt érdekeinek sérelme az, ami fölsejlik.

Később még Babitsot is kikezdték, amiért 1935-ben Baumgarten-díjat adott Nagy Lajosnak: „Lehetetlen összefüggést nem találni Nagy Lajos szovjetet támadó cikkei s a díjazás között, miután Nagy Lajos tavaly még csak segélyt sem kapott.”¹⁹ Lehetetlen, valóban, már ha eltekintünk a *Kiskunhalom* előző évi megjelenésétől.

Az útirajz-sorozat egészen május közepéig folytatódott hétről hétre, amikor hirtelen abbamaradt. Sem a *Szabadság*, sem más lap, sem az író nem adott magyarázatot rá, miért. Pedig a 23. közlemény²⁰ így végződik: „Egész Csuvasziát bejártam autón. Remek vidék, kellemes nép, a föld kielégítően terem. Csuvasziának nem egészen egymillió a lakosa, az országnak jelentékeny az állatállománya, sok az erdője, tele van most létesült gyárakkal, melyek legutóbb a fát (Folytatom.)” A félbehagyott mondat akár sajtóhiba is lehet. A „Folytatom” viszont azt valószínűsíti, hogy a nyomdába adás, sőt a nyomtatás megkezdése után történt döntés a riport-sorozat megszakításáról. Kardos Pál a monográfiájában azt feltételezi, hogy „a Szabadság, mint antifasiszta lap, talán az olvasói körében mutatkozó kedvetlenség hatására is, az eredeti tervnél hamarabb megszüntette Nagy Lajos útirajzának a közlését. (Így beszélt el nekem Szabó Lőrinc, aki be volt az ügybe avatva, mert Nagy Lajos előbb – az ő segítségével – a Magyarországon szerette volna elhelyezni a beszámolóit.)” Kardos vélekedése meghatározó lett a szakirodalomban, aki a jelek szerint nem tudott Illyés fentebb már idézett Moszkvába küldött leveléről; és ami különös, hogy Szabó Lőrinc közlésének említésekor figyelmen kívül hagy-

▼

¹⁹ Dénes Béla: Babits menekül. *Független Szemle*, 1935/1. 3. p.

²⁰ A szakirodalomban megcsontosodott adat téves. Helyesen: 1934. október 6. – 1935. május 19. között összesen 23 folytatás látott napvilágot – 24 részletben (lapszámban). A ’9-ik közlemény’ alcím, vélhetően elszámozás miatt, kétszer szerepel a lapban (az 1934.12.02-i és az 1935.02.03-i számokról van szó), innen a tévedés.

ta, hogy Illyés a maga riportját éppen a *Magyarországban* tette közzé. Márpedig az kizárt, hogy egyazon újság két azonos témájú útirajz-sorozatát közöljön, amit Nagy Lajos is pontosan tudott, ezért ment eleve a *Szabadsághoz*. Ekképp vagy a lap szerkesztője, Szabó Lőrinc közlését kell fenntartással kezelnünk, vagy Kardos magyarázatát. A lényeg azonban, hogy a megszakítás körülményeiről, a riporttól felháborodott baloldali barátokról, előlük bujkáló íróról, valamint kéziratról és kézirat-égetésről akkor még nem esett szó. Egészen 1971-ig.

Elég?

A kultúrpolitika,²¹ Kardos nyomán, lényegében tabusította a *Tízezer kilométert*, mintha meg sem történt volna. Hivatalosan ugyan nem volt indexen, de szövegkiadása még az 1980-as években folyó Nagy Lajos művei sorozatban sem volt aktuális (a *Szabadság* vonatkozó számainak hozzáférése pedig nehézkes volt), amire a szöveg 'szovjetellenessége' és nyilvánosan sosem kimondott, csak sejtetett 'antisemitizmusa' volt az informális „magyarázat”.²² A szovjetellenesség képzetét Lázár Vilmos *Valóságban* megjelent *Egy emlékirat lapjaiból* című memoárjában írtak igazolni is látszottak. Az egykori barát visszaemlékezésében részletesen elmesélte a *Tízezer kilométer* kéziratának kalandos történetét, pontosabban azt, hogy Nagy Lajos a baloldali barátai rábeszélésére hagyta abba olyan kurtán-furcsán a riport-sorozat közlését, 1935 tavaszán. Mint írja Lázár, elszörnyedt amikor elolvasta az útirajz addig megjelent részeinek kéziratát: „[...] Nagy Lajos sajátosan bonyolult és csak mélylélektani módszerekkel megközelíthető érzelmi világából és társadalmi körülményeiből fakadó torz életvitele okából szovjet útján csak a felületi dolgokat észlelte.” Továbbá, hogy „Nagyfokú szorongásban jelentkező neurózisa valósággal bilincsbe verte, úgyannyira, hogy – bár József Attila mellett a tőkés világot legintranszigensebben ostorozó, a szocialista rendet forrón áhító emberként, barátként és íróként tartottuk számon – nem volt képes a Szovjetunióban folyó világtörténelmi átalakulás mérvét felfogni. Valószínű, hogy abban, amit élményként leírt, nagy része volt a fasiszta országból magával cipelt félelemnek, már csak azért is, mert tulajdonképpen nem tudta, hogyan is engedhették ki; de bizonyos fokig a Szovjetunióban mellé adott kísérőinek értetlensége is, akik úgy hitték, a lelki és testi akklimatizálódás spontán végbemegy nála, és olyan szemmel lát, olyan füllel hall, olyan nyelvvel ízlel, mint ők, a sok éve ott élők.”²³

²¹ Az ilyen döntések mindig a legmagasabb körökből (Aczél stb.) származtak.

²² Nagy Lajos naplóinak szovjetellenes és antiszemita passzusai miatti informális tiltását Tarján Tamás említi több tanulmányában. A kérdésnek *Nagy Lajos és az antisemitizmus* című esszémben mentem utána. *Jelenkor*, 2024/12. 1332. p.

²³ Lázár Vilmos: *Egy emlékirat lapjaiból*, II. *Valóság*, 1971/8. 26. p.

Ez nagyjából egybeesett Kardos értelmezésével, csak Lázár beszámolt a *Tízezer kilométer* korabeli visszhangjáról és a kézirat sorsáról is. E szerint az író baloldali barátai – József Attila, Agárdi Ferenc, Sándor Kálmán és mások – „kérve-kérték”, majd „ostrom alá vették”, hogy hagyja abba a közlést, mert rombolja vele a szovjettel kapcsolatos baloldali reményeket. József Attila még azt is mondta volna Nagy Lajosnak egy kellően drámai pillanatban, hogy „emlékezz az Anyára, most megbántottad őt. Te is ácsolod a keresztet neki?” – utalva ezzel az író *Anyá* című elbeszélésére, mely név tudvalevően a Szovjetunió allegóriája volt köreikben. A „zavart” író a nagy előlegre hivatkozva, amit Kodolányi Jánostól kapott, s amit nem tud visszafizetni a *Szabadságnak*, ha idő előtt megszakítja a közlést, hetekig kitért a baráti unszolások elől. Lázár továbbá arról is tudomást szerzett, hogy Kodolányi „hajthatatlan volt, és állandóan nógatta a testileg-lelkileg leromlott Nagy Lajost a folytatások beküldésére.” Végül aztán amikor a „bujkáló” íróra egy „idegen” kávéházban rátaláltak, megígérték neki, ha kell, összedobják az előleget is, csak „álljon le”. A „megrendült” író erre és ekkor döntött úgy, hogy befejezi az útirajz további publikálását. A memoárjában Lázár egy másik verziót is megemlített ugyan, amit mindjárt kizártnak is tartott: nem az író, hanem Bajcsy-Zsilinszky „elégelte meg” Nagy Lajos rossz kávék miatti „nyavalygását”, és szüntette be a közlést (Kodolányi útján), amit az író nagyon „zokon vett”. Bár szép példája ez az indirekt bizonyításnak (ha két magyarázat közül az egyiket kizártnak ítéljük, nyilván a másik lehet csak igaz), mégiscsak „kabátlopási ügybe” keverte Bajcsy-Zsilinszkyt és Kodolányit.

Lázár elbeszélésének személyes emlékeken alapuló állításait nem volt különösebb ok megkérdőjelezni (noha fontos megjegyezni, hogy Nagy Lajos mellett egyik hivatkozott szereplő – József Attila, B-Zs. E., Agárdi Ferenc, Melléky Kornél és Kodolányi János – sem élt már a memoár megjelenésekor). Az események értelmezését, magyarázatait és adatai pontosságát viszont többen is élénken kritizálták. A *Szabadság* egykori lapigazgatója, Kertész Dániel például a lap kifizetési naplója alapján cáfolta, hogy Nagy Lajos bármiféle előleget kapott-kaphatott volna. Sokszor még a folytatásonként fizetett 20 pengő (ma kb. 35 ezer forint) honoráriumot is csak két-három részletben tudták neki kifizetni. Cáfolatában arra is kitért, hogy „az elfogulatlan irodalomtörténet megállapítja majd, hogy Nagy Lajos ebben az írásában elsőként adott jelzést, a kommunizmus híveként, az 1930-as évek sajnálatos torzulásairól. Az útinapló nyilvánosságra hozatala az illegálisba szorított párt szempontjából abban az időben és szituációban lehetett ugyan politikai hiba – ennek emléke hamisítja meg Lázár Vilmos értékelését –, de az írói erkölcs szempontjából az egyetlen becsületes tett volt.”²⁴

24 Lázár Vilmos memoárjához – Kertész Dániel. *Valóság*, 1971/11. 97. p.

Hasonló szellemben válaszolt ifj. Kodolányi János is. Mivel Nagy Lajos hét-ről-hétre adta le a soron következő folytatás szövegét, és nem volt előre megírt kézirat – így visszakövetelni se volt mit. „Az pedig, hogy Lázár értesülései szerint apám azért ragaszkodott Nagy Lajos úti beszámolójának közléséhez, mert az nem festett idilli képet a Szovjetunióról, tehát apám állítólagos szovjetellenessége lett volna a háttérben, nem egyéb inszINUÁCIÓNÁL.”

Az *Irodalomtörténetben*²⁵ Talpassy Tibor, a *Szabadság* egykori külső munkatársa, Kodolányi és Nagy Lajos kapcsolatáról és megromló viszonyáról szóló hosszú cikkében szokatlanul éles hangon reflektált Lázár memoárjára. Az időnként párbeszédes formára váltó írása aprólékosan elevenítette fel a sorsdöntő estét, amelyen Talpassy megismerkedett Nagy Lajossal. Kodolányi kísérelésként ugyanis éppen szem- és fültanúja volt, amikor Kodolányi közölte az íróval, hogy a *Szabadság* abba kívánja hagyni a *Tízezer kilométer* közlését. Kodolányi előzőleg azt magyarázta Talpassynak, hogy Nagy Lajos „azzal méri egy gigászi ország, egy hatalmas építés értékét, van-e kényelmes kávéház a főútvonalakon, meg hogy milyen a kávé minősége. Bandi piszlicsár látásmódnak nevezte ezt a vacakolást. Az is. Attól még nagyszerűen épülhet az emberiség jövője, amiért egy pesti kávéháztöltelék nem talál magának henyélőhelyet, nem nyújtózhat naphosszat kedvére.” Talpassy közvetve tehát Bajcsy-Zsilinszkyre hárította a döntés felelősségét – a baloldali barátok helyett. A kéziratot viszont, szerinte, nem kellett visszakövetelni, mivel „a szerkesztőségben mindenki tudta, kész kézirat nem is létezett, a részeket Nagy Lajos folytatásról folytatásra írta, mint abban az időben a sajtóban regényt vagy hosszabb művet közlő írók tették.” Lázár visszaemlékezésének ezt a részét pedig egyszerűen „sztorinak” nevezte. „Nem vonom kétségbe, hogy a naplóközlés abbahagyása után csakugyan történt Lázár Vilmos lakásán valami elégetés, ám ez legfeljebb a napló alapjait képező jegyzetanyag lehetett.” Igazság szerint Talpassy erről csak vélekedett, hiszen nem volt jelen. Viszontválaszában Lázár nem engedett álláspontjából: „Helytelen és káros volt Nagy Lajosnak ez az írása, nem csupán a kommunisták szemében, hanem az egész progresszív világ számára is, hiszen a szovjetnek már pusztá léte is erősítette helyzetüket az uralomra került horogkereszt ellenében.” Magára a kézíratra és annak elégetésére már nem tért ki, igaz, az égetés tényét vitapartnerei nem is vonták kétségbe.

Az eltitkolt és kiadatlan útirajz legendája, illetve annak interpretációi közti feloldhatatlannak tűnő ellentmondásokat idővel többen is regisztrálták. Lackó Miklós történész például, egy a korszakkal foglalkozó tanulmányában,²⁶ lábjegy-

25 Talpassy Tibor: Két nagy – két véglet. *Irodalomtörténet*, 1971/4. 925. p.

26 Az Új Szellemi Front történetéhez. In: *Válságok – választások. Történeti tanulmányok a két háború közötti Magyarországról*. Bp. 1975. Gondolat, 162. p.)

zetben ugyan, de hosszabb megjegyzést tett. „A cikksorozat [Illyésé!] 1935-ben Oroszország címen könyv alakban is megjelent. – Nagy Lajos Szovjetunióról szóló úti beszámolóját Bajcsy-Zsilinszky Endre Szabadság című hetilapja kezdte közölni 1934 őszén. A riportsorozatból több mint húsz folytatás jelent meg. Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy Nagy Lajos úti beszámolójáról teljesen félrevezető értékelések honosodtak meg, amelyek szerint az írást nem kell komolyan venni, hiszen – mint legutóbb Kodolányi János írta – ’szegény Nagy Lajos kávéházat, jó feketekávé, jó szivart keresett elsősorban a Szovjetunióban... Inkább... kispolgári megfigyeléseit szedte sorba-számba, mint a valóban nagyméretű alkotásokat.’ (Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. 79. 1.) Az ilyen és ehhez hasonló megállapításokkal – mint pl. Kardos Pál Nagy Lajosról szóló monográfiájának megállapításával – szemben itt volna az ideje Nagy Lajos útibeszámolójának komoly elemzésére.” Erre azonban sosem került sor.

A helyzet fonák voltát jól mutatja, hogy miközben mindhárom, 1980-as években kiadott Nagy Lajos-életrajz²⁷ is bő terjedelemben foglalkozott a szovjetoroszországi utazás és útirajz epizódjával, a *Tízezer kilométer* szövege továbbra is hozzáférhetetlen volt. Ezekből a munkákból azonban, noha az elvárásoknak megfelelően felmondták a Lázár Vilmos féle változatot, nem derül ki, hogy a szerzőik miként vélekedtek róla valójában. Érdemes ezért idehozni Karinthy Ferenc (csak 1993-ban publikált!) naplójának reflexióját is: „1978. május 4. Nagy Lajos cikkei a Szovjetunióbéli újáról. Ez csak a Szabadságban, Bajcsy-Zsilinszky lapjában jelent meg 1934-ben, ott is megszakadt. Könyvben sose adták ki, azóta se. Valakitől megkaptam a kigépielt cikkeket. Letehetetlen olvasmány, és elretentő kép az egészről. Nagy Lajos, ez a megvesztegethetetlen megfigyelő, tökéletes pontossággal írja a látéletrét. Az derül ki cikkeiből, hogy az egész kezdettől fogva rossz, elviselhetetlen, és nem is javulhat meg. Pedig ő nem a Gulagban járt, hanem vitték jó szállókba, kirakatkolhozokba, élüzemekbe. Minden magyar ember teljes idegenségét tükrözi beszámolója. Stílusa félelmesen pontos és szabatos, dísztelen, sallangtalan – nagyszerű! Így csak a legnagyobbak tudtak írni. Miért is hagyta abba? Nyilván balról beszélték le a folytatásról, hogy rossz propaganda a szocializmusnak. Sokkal mélyebbre lát, mint Illyés. Aki elég opportunista módon írta meg, úgy, hogy akkor is megjelenhetett, ma is. Ez a nagyobb, igazabb mű, Nagy Lajosé.”

Az útirajz-sorozat váratlan beszüntetésének okáról és körülményeiről tehát két markáns narráció feszült egymásnak. Az egyik a baloldali barátok sikeres nyomásgyakorlásának tudta be, szemben a másikkal, amelyik a *Szabadság*

▼
²⁷ Kónya Judit: *Nagy Lajos*. Bp. 1980. Szépirodalmi, 229 p.; Tarján Tamás: *Nagy Lajos*. Bp. 1980. Gondolat, 254 p.; Borbély Sándor: *Így élt Nagy Lajos*. Bp. 1986. Móra, 196 p.

szerkesztőinek elégedetlenségével magyarázta a leállítást. Különös, de mind a vitatkozók, mind pedig az utókor figyelmét elkerülte eddig Kertész imént már említett válaszána az a része, amelyben a *Tízezer kilométer* utolsó közleményének egyik bekezdéséből idéz: „A dnyeprogeszi villanytelep s a horstakai kolhoz megtekintésével tulajdonképpen befejeztem Szovjetoroszország mintaüzemeinek látogatását. Útleírásom részletes közlését tehát, miután az üzemekről is megemlékeztem, abbahagyom. További utazásomat csak vázlatosan írom le.” Annak felvetése pedig, hogy a váratlan leállás mögött a „politikai” okokon vagy személyes ellenszenvén túl volt vagy lehetett-e más is, mondjuk írói-irodalmi motiváció, bármilyen hihetetlen, de eddig fel sem merült.

Az elégetett kézirat mint a történet kitüntetett eleme, kizárólag Lázárnál fordul elő, aki nem pusztán tanúja, de résztvevője is volt a „sajnálatos eseménynek”. „Nagy Lajos hosszas tünődés után ezt mondta: nem küldtem már több anyagot a lapnak. Hogy azután miről volt szó a továbbiakban, nemigen emlékszem, csak arra, hogy Nagy Lajos kért: mondjam el Agárdinak is, amit velem közölt. Másnap véletlenül találkoztunk a Zeneakadémia előtt, s ő vastag aktatáskájára mutatott: itt vannak az útinaplók kéziratai. Mi legyen velük? – kérdezte tétován. Talán égessük el, gyere fel hozzám – invitáltam.” Az elbeszélő még azt is hozzáteszi, hogy – szerinte – „még volt hátra vagy 20 folytatásnyi írás.” Rögzítsük itt mindjárt, hogy ezek szerint Nagy Lajos Lázárnak sem indokolta meg, miért hagyta abba a közlést. Másrészt az tudható, hogy a *Szabadság* lehetetlen anyagi helyzete miatt (épp azokban a hónapokban, 1935 kora tavaszán) többször is nyomdát váltott. A már megjelent huszonnégy útirajz-részlet lábon tartott szedése tehát elszállt, vele pedig a kötetkiadás lehetősége is. Nagy Lajosnak így már aligha volt fontos a visszakért vagy -kapott kéziratok megőrzése.²⁸ Elfogadva tehát Lázár állítását, hogy valamilyen papírok elégték nála, izgalmas kérdés, hogy pontosan mit égetett el Nagy Lajos.

Lássuk csak: az világos, hogy a „kéziratégetéssel” egyszer s mindenkorra le lehetett szerelni a „baloldali barátokat”. Az aktatáskájában lévő „útinaplók kéziratai” pedig elvileg jelenthet füzeteket is, bár elég furcsa lenne, ha az író, miként Lázár szó szerint idézi, kéziratnak nevezte volna a naplóját. Négy kis alakú füzetcskétől egyébként sem tűnt volna vastagnak az aktatáskája, míg ezzel szemben mondjuk huszonnégy (vagy akárhány) folytatásnyi gépelt kézirtattól viszont már igen. És ennyiben az irodalomtörténet – Lázár nyomán – meg is nyugodott, feltételezve, hogy az elégett-elégetett papírokat az útirajz (addig megjelent és akkor visszakapott) kéziratával szerencsésen beazonosította. Csak ne volna a kezünkben két forrás- vagy naplófüzet. Mert ha ez a kettő megvan, akkor hol a többi?

▼

²⁸ Fontos tudni, hogy Nagy Lajos a nyomtatásban már megjelent munkái kéziratait a legtrikább esetben (szinte soha nem) őrizte meg – a hagyaték átnézése alapján.

A *Tízezer kilométer* 1989-es kötetkiadásához írt tanulmányában Szilágyi Ákos vetette fel először, hogy valójában legendáról lehet szó: „ha talán nem is egészen így történt, azért így szép, így egész ez a történet. Jellepes, hogy 1935-ben egy baloldali magyar író Szovjetunióról szóló kézírata – és éppen kommunista barátai, afféle kis alkalmi 'trojka' ítélete nyomán – tűzbe vettetik.” Ha előbb nem, a szövegkiadás közzétételével megnyílt a lehetőség az árnyaltabb értelmezés (és szorosabb olvasás) előtt. Mondjuk, értelmezni a peterhofi cári parkban tett kirándulásról írottakat: „Abból, amit lelki atmoszférának nevezhetünk, semmit sem érzékelhetek, idegennek, oroszul nem tudónak semmi más nem áll a rendelkezésemre, mint amit a szememmel láthatok, vagy ami hivatalos magyarázatot hallgatók – ez pedig kevés.” Vagy a leningrádi kirándulása után írott nyugtalanító érzéseiről szóló részt: „Megnézni való akadna végtelen mennyiségben. Kezd azonban valami olyasfajta megismerés kialakulni bennem, hogy a felületet már ismerem, annak mélyére hatolni pedig úgysem tudok. Különösen nem tudok majd, még ha ilyesmit szándékolnék is, valami végső, valami fellebbezhetetlen ítéletet alkotni a szovjetrendszerrel. [...] Hogy e sorokat leírtam, ebben a percben jutott eszembe, mi is zavart meg a legnagyobb mértékben. Egyszerűen az, hogy vegyesen találkoztam jóval és rosszal, úgyhogy sohasem juthattam nyugvóponttra. Két szélsőség, az elismerés és a tökéletes elutasítás közt úgy lengtem, mint az inga.” Fontos, önflektív sorok. Egy olyan író mutatnak, aki nem a témának ért a végére, hanem írói lehetőségei és eszközei korlátaival küzd, annak felismerésével, hogy a kezdetben vonzó és izgalmas kihívás menet közben nyomasztó teherre vált. „Meg kell írnom az igazságot, mert különben megfulladok, megőrülök. Az Isten verte volna meg ezeket a hülyéket, [amiért] éppen engem hívtak meg”, vallja meg utóbb, már idehaza, a feleségének²⁹ Nagy Lajos.

„Néhány nap híján három hónapot töltöttem orosz földön, mindent megnéztem, meghallgattam, megszagoltam, hat vastag noteszt³⁰ írtam tele jegyzetekkel, két-három vaskos kötetet tudnék írni az élményeimről, s mindvégig nem akadt útleírásom számára kiadó. Oroszországról vagy jót, vagy rosszat! De tárgyilagoságra törekvő beszámoló nem kell.” Az eredetileg 1935. június végén megjelent *Sajtónyilatkozat Csebokszáriban*³¹ című írás³² lényegében a *Tízezer kilométer* újabb fejezetének tekinthető, és az derül ki belőle, hogy Nagy Lajos egyáltalán nem „könnyebbült meg” a kézirat elégetésétől. „Írtam ugyan egy huszonöt cikkből álló sorozatot a „Szabadság”-ba, de ez, hogy azt mondjam, a félfogamra sem volt elég, rengeteg kimaradt ebből a beszámolóból, az összegezésig, a mérleg felállí-

▼

²⁹ Szegedi Boris kézírásos és gépelt visszaemlékezéseiből.

³⁰ Innen tudható, hogy hat forrásfüzet volt!

³¹ *Társadalmunk*, 1935/26. június 28. 7. p.

³² A cikket a mindig élesszemű Nyerges András fedezte fel. Részletesen: *Színrebotás – Egy tűzbe vetett(?) kézirat*. Magyar Hírlap, 1998. szeptember 26. 11. p.

tásáig meg éppen nem juthattam el, még feszít belülről a sok el nem mondott történet”. Az újabb epizódban egy tiszteletére adott díszvacsorát mesél el, ahol számos dicsérő beszéd után neki is fel kellett szólalnia. „Fölálltam és nyúlfarknyi beszédet mondtam. Csupa jót, mert ilyen alkalommal nem szokás és nem is lehet mást tenni, de még különben is igen tetszett nekem Csuvasia. Folyamatosan beszéltem, nem drukoltam és nem dadogtam. De csak azért nem, mert akár-milyen zagyvaságot is beszélhettem volna össze, hiszen senki egy szavamat nem érthette. A fordítóm meg, L. J., gyakorlott szónok, majd lefordítja értelmesre az értelmetlenségeimet.” A beszéd olyan jól sikerült, hogy másnap felkérték, írja meg a gondolatait a helyi lap számára egy cikkben. Némi vonakodás után beleegyezett. „A szöveget én a legnagyobb gonddal úgy szerkesztettem meg, hogy azért állom a felelőséget: csuvasokkal, oroszokkal, magyarokkal, de akár a kínaiakkal szemben is.” A cikk meg is jelent. Aztán az írókongresszuson egy csuvas költő, Arkagyij Ivanovics Zolotov, lelkesen újságolta az írónak, hogy előadásában teljes terjedelmében „idézi” majd Nagy Lajos cikkét. „Mi történt elejétől egészen eddig? Tehát: ért írtam egy cikket magyarul, azt L. J. lefordította oroszra, azt egy csuvas csuvasra. Zolotov most a lapból visszafordította a cikket oroszra s így ’idézte’”. (A mai olvasónak elég felidéznie Karinthy Frigyesnek az Ady vers németre való oda-visszafordításával eljátszó humoreszkjét, hogy sejtse a végeredményt.) Nagy Lajos elszörnyedve kérte, hogy húzza ki felszólalásából az egészet: „Zolotov méltányos volt, kihagyta előadásából az én cikkemet, szóval nem idézte tőlem azt, amit nem írtam.”

És mindez miért fontos utólag? Nagy Lajos mintha megsejtette volna, hogy az esetnek a jövőben még jelentősége lesz. Azt nem tudhatta, kik, miért és mikor, de szovjetoroszországi tapasztalatai alapján annyit bizonyosan, hogy az ellenőrzése alól kikerülő szövegét bármilyen propagandacélra felhasználhatják. Zolotov, ígérete ellenére, a felszólalásában szóról-szóra felolvasta a szöveget. Az imént hoszszabban ismertetett cikk igazi jelentősége ezért nem a folytatásban van, hanem abban, hogy bizonyíték. Ez a publikáció ugyanis az egyetlen bizonyíték, hogy nem adta sem engedélyét, sem nevét (sőt nem is tudott róla!) az Írókongresszus írásos jegyzőkönyvében utóbb mégiscsak közölt szöveghez.³³

A *Tízezer kilométer Szovjetország földjén* utóélete nem túl bonyolult: egyetlen kötetkiadása a Visszatérés sorozat harmadik köteteként, 1989-ben, az Interart és a Szépirodalmi együttműködésében valósult meg. Kegyelmi pillanat volt, a rendszerváltás hónapjainak kulturálisan habzó és a 'szabadság' illúzióját keltő időszaka, mely felfokozott olvasói érdeklődést is kiváltva (be)tiltott szövegek és könyvek kiadásában csúcsonadott ki. A Nagy Lajos-oeuvre kutatása azóta viszont megakadt. Személyének, munkásságának megítélése „befagyott”, korábbi „tények” és „tanúk” határozzák meg; az életmű nem része a kánonnak, talán soha nem is volt az.

Újabb válaszok és további kérdések reményében nincs más lehetőség, mint szemügyre venni a kötetkiadást, magát a *Szabadságban* publikált szöveget,³⁴ és főként a forrásfüzeteket, amelyekre annyi figyelmet sem fordított eddig az irodalomtörténet, hogy kézbe véve (tisztességesen kiolvasva és átírva!) végiggondolja, mik is ezek voltaképpen; mi a két füzet viszonya egymáshoz, a *Szabadságban* megjelent szöveghez, és talán-talán az életmű egészéhez.

A heti folytatásokban megjelent útirajzdarabokat olvasva a *Szabadságban* az tűnik fel elsőre, milyen „szemetes” a szedés, hogy tele van sajtóhibával. Márpedig Nagy Lajos korrigálta volna, mert megrögzött szokása volt, vagyis nem lenne benne ennyi elütés – ha lett volna levonat. Tovább vizsgálva a hetilapot, nyugtalanító érzés támad az olvasóban: az egyes közlemények valahogy furcsán érnek véget; nem látszik indokoltnak, miért éppen ott lettek elvága, ahol, mivel ezek többsége nem egy-egy szövegrész vagy bekezdés gondolati-logikai határának, hanem véletlenszerűnek tűnik. A 3. és 4. közlemény vége és eleje például így néz ki: „Az étteremben szól a zene. Fekete ruhába öltözött oroszok muzsikálnak, kilencen.” / „Operettrészleteket játszanak, hallok egy részletet egy hazai operettszerző egyik művéből is.” Vagy a 8. és 9.-é, ahol egy párbeszéd szakad meg: „A nő meglepődve néz rám, nincs megelégedve a felelettel.” / „– Mi nem tetszik?” Még jobb a 11. és 12.-é: „Legkésőbb három év múlva úgyis a mieink lesznek. Nem az oroszokéi, hanem a proletariátuséi.” / „Mindnyájan neveltünk.” A példákat lehetne sorolni tovább, de így is jól látszik, hogy nem a tárcaregényeknél bevált, kíváncsiságot fenntartó technikáról van szó, amikor a fordulat előtt, a feszültség tetőpontján szakad meg a cselekmény. Az sem valószínű, hogy terjedelmi okok miatt kellett volna mechanikusan elvágni a szöveget, hiszen, kezdetben legalábbis, nagy érdeklődés övezte a *Tízezer kilométer* újabb és újabb folytatásait. Mivel az egyes darabok zömükben azonos hosszúságúnak tűnnek, felmerül, hogy egyszerűen azon a szöveghelyen ért „lap aljára” az aktuális számhoz adott kézíratszöveg.

34 Eredeti formájában az Arcanumon érhető el; a DIA.hu-n pedig korrektúrázott szöveg olvasható.

Az egyes közleményeket elvágó 'Folytatom' így viszont nem azt jelentené, hogy 'tovább írom', hanem hogy a szerző közleményekre tagol egy már létező szöveget. (Arról nem beszélve, hogy a heti rendszerességgel leadott kézirat nem feltétlenül jelent hetenkénti megírást is egyben. Furcsa is lenne, ha Nagy Lajos huszonnégy héten keresztül írta volna a riportot – közben, mint láttuk, nyolchetes szünettel.) Maguk az „elvágások” is eleve már meglévő folytatásokat feltételeznek, ami viszont azt jelentené (és innen a már említett nyugtalanító érzés!), hogy mégiscsak lennie kellett egy valameddig, legalább egy-két vagy több(?) folytatásnyi előre megírt „kéziratnak”.

A PIM Nagy Lajos hagyatékában fellelhető kis alakú, apró betűs kézírással teleírt A/6-os füzetecske első bejegyzésének dátuma 1934. június 19., kedd. A Bécsben induló, „hagyományos” útinapló június 27-ig tart, és az aznapi Pravda híreinek részletes felsorolásával ér véget. (Vajon miért kell egy szimpla naplónak ilyen részletességgel ismernie-ismertetnie, mit ír a napilap?)³⁵ A másik, az OSZK kéziratrárában lévő füzet pedig július 20-ával indul és augusztus 3-ig tart. Ha az előbbinél még kérdéses lehet, ez a füzet már egyértelműen nemcsak napló, hanem egy majdani visszatekintés adattára. A dátumokkal tagolt jegyzetek itt már sokszor nincsenek is szöveggé konstruálva, és fokozatosan feloldódik a „naplójelleg”. Csak bele kell lapozni: sietve felírt sorok, alig mondattá fogalmazott gondolatok, sok önismétléssel, gyakran tömondatokban, olykor kulcsszavakban, aláhúzásokkal; egymáshoz nem kapcsolódó apró megfigyelések, egyre olvashatatlanabb kézírással, ahogyan sebtében jegyzetel valaki, nem tudva, mire lehet szüksége később. Ez az a füzet egyébként, amelyet az 1989-es kötet függelékben közölt, és ami a félreolvasott és kihagyott szöveghelyeivel, sajtóhibáival teljességgel érthetetlen viszonyt és kontextust mutat a főszöveggel. Illetve csak annyit tudunk meg a kurta-furcsa szerkesztői utószóából, hogy „kötetünk első részében a megjelent útinaplót közöljük, tehát a megformált szöveget. Függelékben adjuk a lejegyzett, de megformálatlan megfigyelések ránk maradt részét, melyeket Nagy Lajos emlékeztetőnek szánt. A jegyzeteket a Petőfi Irodalmi Múzeum, illetve az Országos Széchényi[!] Könyvtár őrzi; a kéziratot mindeddig zárolt anyagként tárolták.”³⁶ Ez épp eléggé izgalmas és talányos, hogy ellenőrizze vagy összevesse az eredetivel, akit érdekel – mégsem tette meg senki. Pedig akkor kiderülhetett volna, hogy az 1989-es szövegkiadás a „megformálatlan megfigyelések”-nek csak a felét közölte,

³⁵ Szónoki kérdés. Nagy Lajos a *Szabadság* több folytatásához is felhasználta ezt az aznapi, sebtében lefordítottatott újsághírhalmazt.

³⁶ A szerkesztő, Kónya Judit, vélhetően szándéka ellenére, de azt sugallta ezzel, mintha lett volna „kézirat”. Valójában a *Szabadság* lapszámai voltak (ezek szerint) zárolva. Érthetetlen, de a szövegkiadás egyáltalán nem vesz tudomást a PIM-es füzet-ről. A függelék így nem csak féloldalas, hanem értelmetlenül „lóg a levegőben”.

mert nem vett tudomást a PIM-es füzetéről, amit egyszerűen kihagyott a kötetből. Az akkori szerkesztői döntésre, részben, magyarázat lehet, hogy a *Tízezer kilométer* kiadásával párhuzamosan a Nagy Lajos-naplók sajtó alá rendezési munkálatai is elkezdődtek, és a PIM-es füzet értelmezését esetleg a „naplók” közé sorolva³⁷ képzelte el. Ennek indokoltságáról majd később. A két, azonos funkciójú füzet önkényes szétválasztása viszont mindenképpen tévedés.

Visszatérve: a meglévő vagy megmaradt két füzetecske időrendje hozzávetőleg két-két hetet fog át, így a köztük lévő négy hetes hiátus alapján – a meglévőkből feltételezve, hogy a többiben is körülbelül kéthétnyi feljegyzés fért el – két, de lehet, hogy három³⁸ füzet hiányzik közülük. Legalább egy további füzet pedig, augusztus 4-től az utolsó hónap anyagát kellett hogy tartalmazza, az írókongresszussal, mely eseménysorozat egy-két napján bizonyíthatóan jelen volt Nagy Lajos. Kezünkben van tehát az „első” és mondjuk az „ötödik” füzet, a hatból.

De menjünk tovább. A két szöveg (a hetilapos és a füzetek) összevetése alapvető tanulságokhoz vezet. A *Szabadságban* megjelent szöveg, értelemszerűen, nemcsak mondataiban bővebb, de epizódjaiban is jelentősen gazdagabb a füzetekéinél. Van tehát bőven olyan epizód, ami csak a *Szabadságban* szerepel, illetve néhány csak a füzetekben. És bár a füzetek tartalmát csak részben fedi le a *Szabadságos* szöveg, az leszögezhető, hogy a hetilap legtöbb epizódjának egyértelműen ezek a forrásai. Mivel a *Szabadság* egyes fejezeteinek szövege az első nap krónikájától fogva szerkesztett és konstruált, vagyis az író áthelyezte, összevonta vagy pontosította a füzetekben felírt, rendezetlen anyagot, sokszor nehézkes is összekapcsolni a megjelent fejezeteket a forrásjegyzetekkel. (Ilyen szerkesztés eredménye például, hogy a szevasztopoli fürdőzés során szerzett kellemetlen élményét – ketten is megsérülnek a sekély vízben gyalogolva az éles kövektől – a hetekkel korábbi balti tengeri fürdéshez kapcsolja.)

Bár sehol nincs kimondva, Lázár után a szakirodalom készpénznek vette és veszi, és valamiképpen a hiányzó négy naplófüzettel azonosítja az elégetett „kéziratot”, vagy legalábbis az elégett kézirat részének (megint csak: forrásának?) tekinti őket, illetve egyáltalán nem vesz tudomást a füzetekről. Ha így van, akkor hogyan maradhatott meg a hatból két füzet? Ha viszont – mint láttuk – a két ismert naplófüzet mégsem a „kézirat” része, vagyis nem ezeket égették el, akkor hol van a többi négy?

A hiányzó napló- és forrásfüzetek tartalmáról ugyan semmi biztosat nem tudunk, mégis ezekben kellett hogy legyen a teljes leningrádi utazás, carszkoe szelói, peterhofi kirándulás és balti tengeri fürdés, részben a moszkvai utcai élmények, a Tretyakov és az Ermitázs képtárakban tett látogatások, színházi

▼
37 A füzet ma is a naplófüzetek között található meg Nagy Lajos hagyatékában, a PIM-ben.

38 Nagy Lajos Szegedi Borisnak írt leveléből (1934.07.28., Odessza): „Eddig van öt notesz jegyzetem.”

és filmélmények, mint a *Csodálatos öntvény*; Nagy Lajos könyvkiadói látogatása, Steinnel való találkozása, a Vörös háromszögben tett látogatása, a NEP-ről való elmélkedései, és a Szabadságharc zászlóival való szembesülés élményének naplójegyzet-anyaga. Ami ennél sokkal fontosabb, hogy ezekben a füzetekben lehettek, pontosabban kellett hogy legyenek, a moszkvai emigráció tagjaival való beszélgetések feljegyzései is. Az Illés Bélával történt találkozás és beszélgetés epizódjának jegyzetei például a két ismert füzet egyikében sincsenek benne, noha névtelenül ugyan, de az egyik hangsúlyos epizódja a *Szabadságban* publikált szövegnek. A füzetekben Illés nevének összesen két említése található csupán, az egyik Kahána Mózesztől származik (akinek neve, érthetően, viszont a *Szabadság*ból maradt ki!), és Kun Béla, Révai József, Gábor Andor szintén nem szerepelnek a füzetekben, pedig Illyéstől is, Illés Bélától is tudjuk, hogy többször is találkoztak. Gáborral még közös fényképe is készült Nagy Lajosnak, amit ismerünk.

A szakirodalom azt is tényként kezeli, hogy sem Illyés (mivel előbb hazautazott), sem pedig Nagy Lajos (mivel nincsen ilyen tartalmú kézirat a hagyatékában) nem írt egy sort sem az Írókongresszusról. Ez azonban fordított logika: ha nincs, akkor nem is volt? Márpedig, ha Nagy Lajos néhány napot bizonyíthatóan végigült, -hallgatott (és -unatkozott) a kongresszusból, miért gondolja bárki is, hogy az egyébként mániákusan jegyzetelő-naplóvezető író pont arról nem jegyzett fel semmit, amiért odautazott? Szó nélkül hagyta volna írói példaképe, Gorkij nyitóbeszédét? Lehetséges, persze, hiszen ez is csak feltételezés. De ahhoz talán elég, hogy a mai olvasóban felmerüljön: tulajdonképpen mi történt a moszkvai emigráció tagjaival folytatott beszélgetések naplójegyzeteivel?

Ennek firtatását azonban a *Tízezer kilométer* tabusítása lehetetlenné tette, később meg a hetilapos közlés leállításának „szerzői jogairól” folyó diskurzus, azaz egy „kommunista” vagy egy „antifasiszta” narráció³⁹ érdeme-e, hogy abbamaradt az útirajz, terelte el a figyelmet. Ezt színesítette egy harmadik, miszerint Nagy Lajos „félts és beijedt” amikor az első *Szabadság*os közléseket követően nyomozók jelentek meg a lakásán. Úgy tűnik, senkit nem zavart, hogy ez tökéletesen ellentmond mindkét magyarázatnak, hiszen minek mentek volna ki egy baloldal számára bántó és szovjetillúzió-romboló szöveg miatt? A nyomozói látogatás ettől még persze megtörténhetett, ahogyan az is, hogy az egészet az író találta ki, hogy végre békén hagyják.

Az eddigieket összegezve: korábban is felmerült már, hogy ami elégett Lázár lakásán, az semmiképpen sem egy előre megírt (további húsz folytatásnyi?) kézirat, hanem valami más, talán az addig megjelentek gépirata lehetett. A legéletszerűbb magyarázatnak az tűnik, hogy mivel az útirajzát jobbról és balról is

39 Vegyük észre mögötte a schová sem vezető népi-urbánus ellentét mintázatát!

támadták, és a kötetkiadása is kútba esett, egyszerűen nem érte meg tovább folytatni. A *Szabadság* (Zsilinszky? Kodolányi? – mindegy) türelmetlensége viszont alkalmat adott Nagy Lajosnak, hogy arcvesztés nélkül szabadulhasson a minden bizonnyal valóban feszítő élményanyag további feldolgozásával járó szakmai, politikai, művészi és emberi nehézségeitől, és elégesse a „kéziratot”. Ami újra csak a hiányzó naplófüzetekhez vezet: hol a többi négy?

A rövid és felületes válasz az, hogy elégett.

A teljesebb válaszhoz (a megfelelő kérdések hiányában) a szakma, minden tisztelettel, de nem jutott el, mert nem foglalkozott (legyünk megengedőek) nem foglalkozhatott a „Nagy Lajos naplókkal”. Azzal a megkerülhetetlen ténnyel, hogy az 1920-as évek második felétől hol rejtetten, hol nyíltabban, de újra és újra áthatva az életművet ott húzódott-húzódik egy naplófolyam. Ebbe a sorba illeszkedik az 1934-es két meglevő „forrásfüzet” is, ami alapvető kérdéseket vet fel. De nem csigázom tovább: a legforróbb az, hogy *mikor* égett el a négy naplófüzet? Mert ennek megválaszolása vezethet csak el a *miértre* adható felelethez.

Nagy Lajos szovjetoroszországi látogatása és főként a *Tízezer kilométer* kíméletlenül kritikus és megalkuvást nem ismerő (így nem túl politikus) hangja többeket kínos helyzetbe (véltetően, életveszélybe is) sodorhatott, aminek emléke egy évtized után is élénken élt a moszkvai emigrációból hazatérőkben. Csak idő kérdése volt, fogalmazott igencsak eufemisztikusan Kardos, hogy az egykori ellentétek Nagy Lajos és a felszabadulás után meghatározó irodalompolitikai szerepbe, funkcióba kerülők némelyike között ellenszenvvé, majd tettekké váljanak. Előbb leváltják Nagy Lajost a *Csillag* szerkesztőbizottságából, aztán hallgatólagosan indexre kerül: a Kossuth-díjas és párttag író közel két évig szinte nincs jelen a sajtóban, elkészült novelláskötetét pedig visszatartják. Mellőzésének tényét az 1951. április végi magyar írók első kongresszusának nyitóbeszédében tette nyilvánossá Darvas József vallás- és közművelődésügyi miniszter, amikor a „kispolgári anarchizmussal” megbélyegzett⁴⁰ írók sorában, Tersánszky Józsi Jenő és Tamási Áron mellett, Nagy Lajost is elősorolta. „Nagy Lajos a Horthy-rendszer idején harcos író volt – ’1919 május’ című novellája a proletár-forradalom méltó megörökítése. Novelláival, erősen kritikai hangú rajzaival, éles szatírájával bírálta a fennálló rendet – de szintén csak a kispolgár lázongásával. A ’Lázadó ember’-t s különösen a folytatását olvasva az az ítélet támad bennünk, hogy a múlttól sem lehet a mának szólni úgy, hogy a kávéház ablakán át nézzük az életet...”. Darvas nem pusztán a „hatalom” képviselőjeként szólalt fel, hanem mint az Írószövetség elnöke, a (párt irányította) legfőbb szakmai „céh” nevében is beszélt. Márpedig, ha Nagy Lajossal, a „nagy öreggel” ezt meg lehet tenni, akkor bárkivel.

▼

40 Meglehet, éppen informális tiltása miatt nem szerepel Nagy Lajos a *Magyar írók Rákosi Mátyásról* (1952), és a *Felszabadítónk Sztálin* (1953) című kötet szerzői között.

„Megkezdődött ellenem a hajsza. Börtönbe fognak záratni ezek”, idézi kéziratoss visszaemlékezésében Szegedi Boris az író, aki három héttel az írókongresszus után enyhe sztrókot kapott és kórházba került. Az asszony feljegyzi azt is, hogy az „Ezerkilencszázharmincnyben írt naplójegyzeteit a fent említett Írószövetségi közgyűlés után Nagy Lajos kérésére megsemmisítettem.”

És hogyan maradt meg mégis ez a kettő, ha 1951-ben Szegedi Boris, mint írja, elégette a 34-es naplókat? Ki tudja? Meglehet, nem egy helyen voltak a többi naplófüzettel; vagy Nagy Lajos pontosan megmondta, mely füzetek tartalma jelent „veszélyt” számára, és melyik nem. De mindegy is. Fő, hogy megmaradtak, mert talán nem minden kézirat ég el.

Kávé és klozet

Ideje elmondani végül, hogy a *Tízezer kilométer* minden értékével együtt is írói kudarc Nagy Lajos számára. Persze, nem azért, amiért kortársai és a kritika vélte, hogy „elhibázott” szemlélettel fogott az élményanyag megírásához. Vagy ahogy Kardos írta, „nem volt neki való” a téma, mert útirajz helyett a legrosszabb újságírói attitűddel csak „fotografált” különösebb cél és összefüggés nélkül, és azt is tökéletlen optikával. Továbbá ahelyett, hogy művé komponálva az epizódokat összképet próbált volna adni, mindvégig megmaradt a részletek hű felsorolásánál, azaz riportok sorozatát írta s nem útikönyvet. És az is kétségtelen, hogy noha folyamatosan utazik a szerző, és időben is halad az útirajz, mégsem jut el „á-ból bé-be”, hanem egyetlen, véget nem érő benyomáshalmazt kap az olvasó, amiben semmi sincs „megmagyarázva”. Mindezt természetesen joggal vetették szemére a bírálói. A rossz kávék és a sosem működő klozetok mániákus regisztrálása lehet hiteles ugyan, de ami másodjára elmegy, az sokadszorra már unalmas: és látszólag sehogy sem válik motívummá, amiből kiderülne, hol van ebben és mi a „szovjeteredmény”? Mindez, a fel nem használt, töredékes észleleteit tartalmazó naplójegyzeteit olvasva lesz érthető csak igazán. Tanulságos, ahogy Nagy Lajos belevész a Nagyszovjetunióba, amit a két füzet látványosan dokumentál: a formális naplóból előbb útinapló, majd fokozatosan jegyzetfüzet lesz, mindent alárendelve a rögzítés kényszerének. A naplóíró annyira „figyel”, „résen van” és „gyanakszik” minden apróságra, hogy érezhetően zavarba jön a dimenziók, a felfoghatatlan lépték- és mértékváltások láttán.

A *Szabadságban* hétről hétre megjelenő útirajz mozaikos szerkezete, úgy tűnik, nem lehetett alkalmas, hogy átfogja és egységben láttassa, mi a fontos, mi a lényegtelen, mi a tipikus és mi a furcsa, mi az egyedi és mi a jellegzetes. A korábban bevált, a *Kiskunhalommal* már bizonyított, apróságokból az egész felé építő írói módszere és szemlélete jól érzékelhetően akadozik Szovjetoroszország

földjén. Szép példája ennek, amikor a dnyeperi erőműről ír, illetve jegyzetel. Mint a kezdő újságíró, szorgalmasan gyűjti az adatokat, egyik számot a másik után írja fel (van, amit kétszer-háromszor is a nagy sietségben), mégsem képes túllépni a részleteken az összbenyomásig. Az elképesztő méretű és mértékű villamosáram-termelés szürke adatait sorolja lelkiismeretesen: mennyit termel, mikor térül meg a befektetés, mennyi volt és mennyi most egy kilowatt energia ára stb. Úgy tűnik, mindeközben gyermeki csodálkozásba merült, az adatok és számok sokasága lenyűgözték és elkápráztatták. Ez pedig pontosan az, ami a propaganda célja volt: a fát lássa az erdő helyett. Talán kevésbé lenne ilyen nyilvánvaló, ha a termelési „jelentés” helyett elmesélné (megjelenítené), mondjuk a 37 méterről lezúduló vízesés látványát, színeit, hangját és szagát, ami csakugyan lenyűgöző lehetett. Mert így pontosan abba a hibába esik, mint saját későbbi regénye, a *Három boltoskisasszony* egyik epizodistája, a falu élete felől a boltostól érdeklődő, a kérdések – válaszok dzsungelébe vesző izgatott kisvárosi riporter, aki a statisztikai adatoktól reméli a falu életének megismerését és főként megértését. A korabeli olvasót viszont nem a számok érdekelték, hanem a „történet”. A szovjetorosz történet, amelynek összefoglalásához nem jutott el, mert meg kellett szakítania a közlést.

A baloldali barátok kritikája tehát akár jogos is lehetne, ha ismernénk a teljes koncepciót, s ha nem lenne torzó a *Tízezer kilométer*. De hát: az! Mégpedig olyan torzó, amely a grandiózus eredmények mellett a koldusok sokaságát, az éhezés vagy az alkoholizmus megdöbbentő számait, a kulákok likvidálását, a kivégzéseket és a mindent átható személyi kultusz tárgyi bizonyítékait, a Sztálin- és Lenin-szobrok, képek tömegét sem hallgatja el. És éppen ez a gond, hogy megkísérelve a lehetetlent, saját vállalatához hüen méltányos és tárgyilagos akart lenni. Ez azonban súlyosan összeegyeztethetetlennek bizonyult meghívói elvárásaival, barátai álmaival, és persze saját reményeivel is. „Ami tárgyilagos, abban vegyest van jó és rossz, tehát ellenséges tettetnek érzi egyrészt az, aki fél a forradalomtól, másrészt az is, aki a proletárforradalomtól várja a világmegváltás ürügye alatt – az önmaga sorsának jobbra fordulását”, írja 1935 júniusában.

Már fél évvel korábban, Illyés könyvének kritikájában elgondolkodik saját írói alapállása „kudarcáról”. Kevés kritikát írtak, amely ennyire önkritikus is egyben, ezért hosszabban kell idézni: „A magam elhatározását könnyűnek találtam: vendég voltam, írói megbecsülés alapján hívtak meg, udvariasan, sőt szeretettel bántak velem – néhány zökkenőtől eltekintve – tehát csakis az elismerés hangján írhatok az országról, annak gazdasági és társadalmi életéről; az azonban, amit láttam, nem nyerte meg föltétlen tetszésemet, sőt gyakran kínos zavarba ejtett; [...] El sem tudtam azonban képzelni, hogy mi a csodát fog írni Illyés barátom, a költő, mindarról, amit együtt látunk, hallunk, olvasunk, értékelünk s a legkülönbözőbb módokon tudomásul veszünk. Hogyan fog elhajózni Illyés a Scylla és Charybdis között? Hogyan fogja megvédeni írói reputációját, emberi méltóságát,

sőt becsületét azoktól a szenvedélyes, végső szorultságban leledző, de aztán végtelenül is türelmetlen emberekkel szemben, akik csak aktuálpolitikai szemmel tudják nézni a világ bármely jelenségét. [...] Magam – miután mégis csak rászántam magamat – ugyanezzel a módszerrel írom le utamat, mely azonos az Illyés Gyula útjával, s írásaink mégis, amint a hatásukból látom, különböznek egymástól. És éppen ez a különbség, ami megragad engem s itt-ott ámulatba ejt. Úgy látom, hogy míg én megmaradtam szimpla utasnak s nem jutok túl a rideg tények rideg leírásán, – legföljebb hogy a kettős csalódás hangján reagálok a tényekre –, addig Illyés megengedi magának, hogy költő legyen. Elhallgat, felbont, dramatizál és kitalál. Ez által a tények közti űrt is kitölti, mégpedig élő, az életet az olvasó számára megjelenítő anyaggal.”

Hogy ez után nem változtatott útirajza szemléletén némi „olvasó számára megjelenítő anyaggal”, az érthető: joggal mondhatták volna, hogy Illyést utánozza, vagy „beijedt”. Viszont ez ebben a formában Nagy Lajos írói makacsságának, ha tetszik, becsületének újabb bizonyítéka. A későbbi munkái némelyikében viszont már egyértelműen kimutathatók a *Tízezer kilométer* kudarcának írói tanulságai. A *Napló* ismeretében kijelenthető, hogy a *Pincenapló* és *A lázadó ember* bátran el mert rugaszkodni naplójegyzetei valóságától, hogy a tények többé ne kerékkötői legyenek, hanem az írói fantáziát támogatva szolgálják prózája hitelességét.

Benkő Barnabás festészete: Ellentétek dialektikája

A festészeti paradoxonok művésze

Benkő Barnabás alkotásai olyan építmények, amelyeket ellentétekből emel: nem csak képet alkot, hanem tereket hódít meg, a forma nem korlátozza, hanem felszabadítja. Művei „jelentéshordozóként” folyamatosan kitérnek a fogalmi for-gatok bevett útjai elől.

Benkő munkássága nem csupán egy festői nyelv és a világ párbeszéde, hanem a vita manifesztuma, amelyben minden alkotói döntés magában hordozza ellentétét is.

I. Tér és sík: a felület lázadása

Benkő vásznai nem csupán sík hordozók, hanem terek is. A festék fizikai kitü-remkedései a hordozófelület tradicionális koncepcióját semmisítik meg, mintha a művész a poszt-graffiti szellemében foglalná el a „tiltott területet”, ahol a festészet már nem ábrázol, hanem *van*. Maurice Merleau-Ponty fenomenológiáját idézve: a látás maga válik tapinthatóvá, a vászon pedig testté alakul.¹ Ez a testiesség nem csupán metafora: a festék fizikai jelenléte, textúrája, sőt szaga is része az élmény-nek, megtörve a tisztán vizuális recepció hagyományos kereteit. A néző nemcsak lát, hanem testi empátiával fordul a festményhez, átéli annak térbeliségét, akár egy installációban.

II. Keret és határtalanság: a mű szabadságharca

A hagyományos képalkotás általában a szó szoros értelmében „keretek közé szo-rított.” Benkő képei azonban szándékosan „túlterjeszkednek” saját határukon. Ez nemcsak anarchia, hanem újfajta rend is: a határ nem tűnik el, csak átalakul saját ellentétévé.

A hegeli dialektikus folyamat értelmében minden fogalom magában hordozza ellentétét, és ezen túllépve magasabb szintű egység jön létre.² Benkőnél a *keret* nem pusztán eltűnik, hanem újra-értelmezhetővé válik *határtalanság*ként.

▼

1 Maurice Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*, Atlantisz Könyvkiadó, 1998, 112–125.

2 Hegel: *Dialektika: Első könyv*, Gondolat Kiadó, 1975, 89–104.

A határvonalak, keretek paradoxona, hogy minél erősebben hangsúlyozza a túlnyúló festék a fizikai határt, annál inkább dekonstruálja annak fogalmát. Az utcai művészetben a fal kerete, felülete mindig is egyfajta „megszegendő szabályosságot” jelent. Benkő ezt a gesztust viszi át a galériákba is. A vászon széle nála ezért nem korlátozó adottság, hanem provokáció, ami arra készteti, hogy átlépje a vélt és valós határokat.

A transzformáció folyamata Benkő festészetében frappánsan tetten érhető: a keret kezdetben szabályozó elem (határok, demarkációs vonalak), átalakulás közben ellentétes funkciót mutat (kitörési felület), majd végérvényesen mindkettő lesz egyszerre (a keret mint „átjáró”). Pollock csepegtetései már jelezték ezt a folyamatot, de Benkőnél ez nemcsak technikai újítás, hanem ontológiai álláspont is: a mű nem a keretben, hanem a keret ellenében jön létre. Különösen igaz ez korábbi, maszkolószalagból „épített” munkáira, de finomhangolt formában új sorozatában is megfigyelhető a jelenség. Akár a gesztusfestészetben, Benkő új műveinek vakrámain túl is „folytatódnak” – egyfajta environmentet képezve – az alkotások.

Benkőnél a galéria falai között is tovább él a tiltakozás gesztusa. A festék fizikai jelenléte folyamatosan emlékeztet: ez a mű nem illeszkedik bele sem a képeretekbe, sem a művészettörténet dobozaiba.

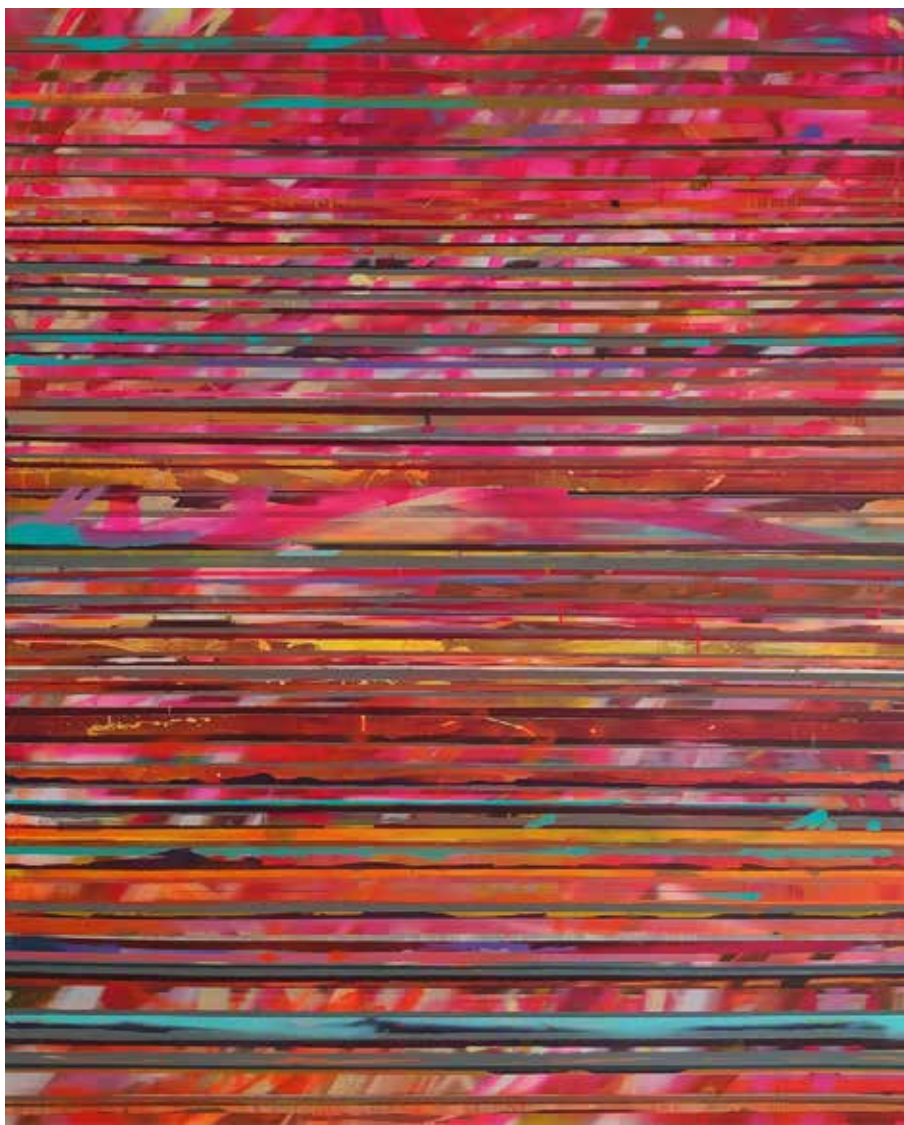
III. Anyag és szellem: a festék teológiája

Benkő vastag festékrétegei nem eltakarnak, hanem átjárható membránok funkcióját töltik be. Rétegei nem elfedik a múltbéli ecsetvonások lenyomatait, hanem feltárják (az időben és a térben) egymásra rakódott pigmenteket. A materialitás nem akadályozza, hanem lehetővé teszi a transzcendenciát. A „testek logikája” (Gilles Deleuze) szerint a festmények teste (a repedések, a durva ecsetvonások) pontosan azon a ponton válnak igazán transzcendenssé, ahol leginkább materiális jegyeket mutatnak.³ Ez a paradoxon jellemző Benkő munkásságára és a posztmodern képkultúrára is, ahol a médium üzenete soha nem válik el a hordozójától.

A festészeti anyag nem csak hordozó, hanem participáns is: a festék öregedése, repedései, színeinek változása aktív részei lesznek a mű tartalmi rétegzettségének. Ez a folyamat nem áll meg a készítés pillanatában. A festmény tovább „él”, változik, öregszik, így az idő múlása is integrálódik az értelmezési tartományba. Benkő művei így nemcsak tárgyak, hanem folyamat-dokumentációk, amelyek az elmúlás metaforájaként is funkcionálnak.

3 Gilles Deleuze: *Francis Bacon: Az érzékelés logikája*, Typotex, 2005, 31–48.

Ellentétek 4, akril, festékszóró spray, vászon, 150×120 cm, 2021

Broken Lines, No.24, akril, festékszóró spray, vászon, 150×120 cm, 2023

Antik love, akril, festékszóró spray, papírkollázs, vászon, 70x60 cm, 2024

No24, akril, festékszóró spray, vászon, 160x140 cm, 2024

No24, akril, festékszóró spray, vászon, 160×140 cm, 2024

Wall pieces, No.3, akril, vászonsíkokon, felfeszítve, 40×30 cm, 2024

Rojo Vivo, akril, festékszóró spray, vászon, 130x120 cm, 2024

Broken Lines, No.12, akril festékszóró spray, vászon, 140×110 cm, 2023

Broken Lines, No.13, akril festékszóró spray, vászon, 140×110cm, 2023

LP306, akril, festékszóró spray, vászon, 110×90cm, 2025

RV3001, akril, festékszóró spray, vászon, 200×160 cm, 2025

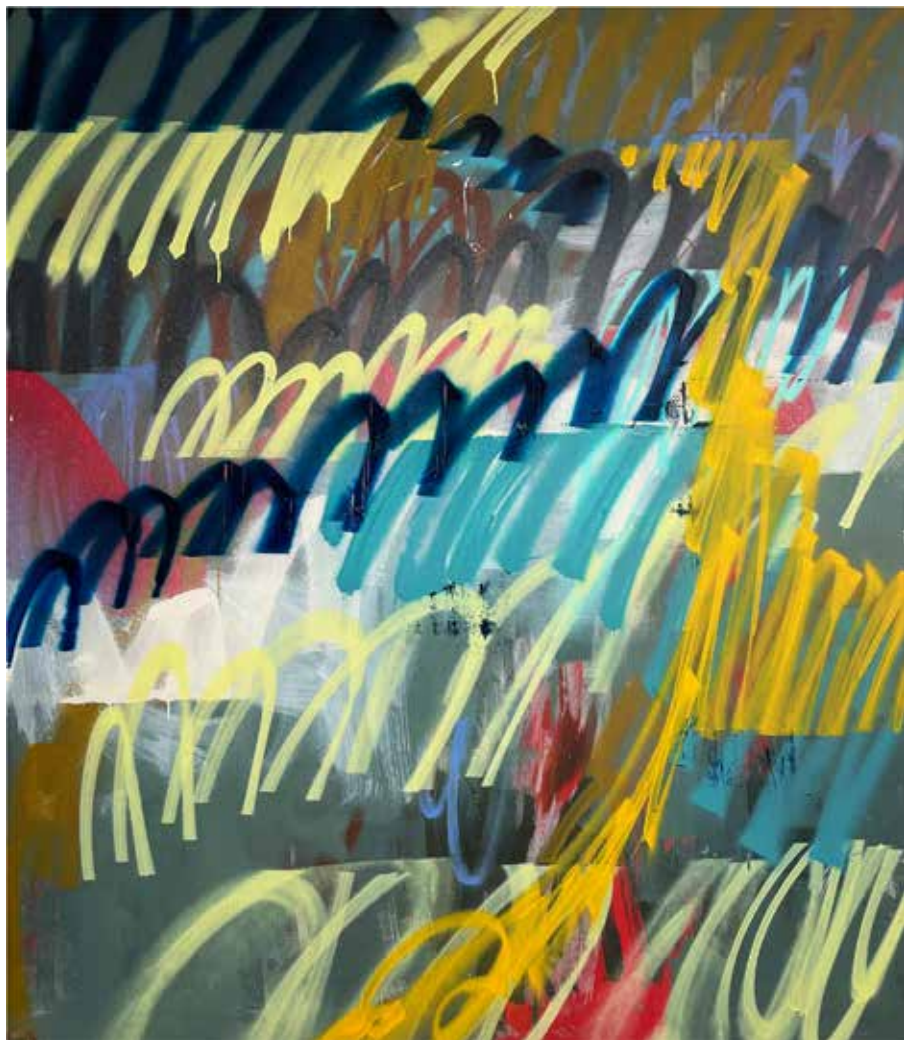
HP260, akril, festékszóró spray, vászon, 50x40_cm, 2025

HP310, akril, festékszóró spray, vászon, 50×40 cm, 2025

HP3060, akril, festékszóró spray, vászon, 160×140 cm, 2025

Noo8/2, akril, festékszóró spray, vászon, 160×140 cm, 2024

RV3001/3, akril, festékszóró spray, vászon, 200x160 cm, 2025

IV. Rend és káosz: a fragmentumok együttese

Benkő kompozícióiban a felületi struktúra első pillantásra rendezetlennek tűnik, a festék ömlesztett rétegei spontán hatást mutatnak, a formák töredékesek, emiatt a véletlenszerűség látszatát keltik. A látszólagos entrópia mögött azonban meghúzódik egy-egy rejtett rendszer: minden ecsetvonás kiszámított mozdulat, a „széteső” kompozíció valójában precíz egyensúlyt tart, a színek és formák között láthatatlan kapcsolati hálózat húzódik (akárcsak a street art esetében).

Benkő Barnabás indirekt módon folytatja Francis Bacon torz figuráinak hagyományát. Művein a töredékesség nem stíluselem, hanem a létbizonytalanság metaforája és a szervek nélküli test analógiájának kiterjesztése a környezetre, a reprezentált világra is. A fragmentumok azonban nem pusztán romok: új egészbe rendeződnek, ahol a hiányosságuk, töredezettségük maguk a tartalom.⁴

V. Múlt és jelen: az idő feltárása

Benkő vásznai olyanok, mint a régészeti lelőhelyek: a rétegek alatt mindig felismerhető a korábbi alkotási fázisok nyoma. Walter Benjamin aura-fogalmának megfelelően, ezek a képek megőrzik a készítés pillanatát⁵ – a száradó festék repedései olyanok, mint az idő sebei. A poszt-graffiti világából ismert jelenség itt is megjelenik: egy falon mindig látszik a régi feliratok, vakolatok árnyéka, ahogy Benkő festményein a lazúros festés áttetszősége révén is együtt él a múlt és a jelen. Legújabb festménysorozatában gesztusai az írásszerűséghez közelítenek. Felismerhetetlen „betűi” egyszerre töltik meg vásznait archaikus misztikával és utalnak az utcai nyomhagyásra.

Ez az írásos jelleg nem dekódolható kalligrafikus szöveget hordoz, hanem a kommunikáció lehetetlenségét, a jelentés elmosódottságát testesíti meg, miközben maga a gesztus, az írás aktusa válik tartalommal. Így művei nemcsak festmények, hanem performatív cselekmények megkövesedett relikviái is.

▼
⁴ Jean-François Lyotard: *A posztmodern állapot*, Osiris, 1999, 87–100.

⁵ Walter Benjamin: *A művészeti alkotás technikai reprodukálhatósága korában*, Jelenkor Kiadó, 2007, 18–21.

A paradoxon diadala

Benkő Barnabás művészete nem válaszokat, hanem kérdéseket fogalmaz meg. Alkotásai olyan dialektikus játékteret hoznak létre, ahol minden állítás magában hordozza saját ellentétét is. Ez a folyamat mutatja Benkő művészetének egyik alapvető újítását: esetében a festészeti konvenciók nem törnek össze, hanem átalakulnak: a hagyományos elemek új tartalmat kapnak anélkül, hogy megszűnnének létezni. Pontosan ez teszi művészetét nem pusztán dekonstruktív, hanem transzformatív, gondolkodóvá – és így a kortárs magyar képzőművészet maradandó lenyomatává.

Szöllösi Mátyás

Angyal Hádész birodalmában

Mohai V. Lajos: *Matricák a költészet falára*

Vajon bízhatunk-e abban, amit az emlékezés folyamata végül a felszínre hoz, s vajon nyelvileg megragadható-e mindaz, ami érzésekként ott motoszkál, majd képekként megjelenik előttünk, bennünk? Ez nemcsak a költészettel foglalkozó egyének problémája, a leghétköznapiabb szituációk, az életünk egyik fontos, hétköznapi kérdése is, azaz hogy bízhatunk-e önmagunkban, a saját képességeinkben – a saját megtett, eddigi utunkban –, bármilyen módon azonosak vagyunk-e *azzal* – valóban kapcsolódunk-e ahhoz –, amit/akit lehunytt szemmel magunk előtt látunk. Egyáltalán a mi nézőpontunk-e az, ahogyan az emlékezés folyamatában megformálódik előttünk egy kép, minden, ami ott, abban vagy azon látható, úgy volt-e, bízhatunk-e vajon magunkban leginkább önmagunkkal kapcsolatban?

Mohai V. Lajos költészetének és összegyűjtött verseinek – újrarendelt, újraalakított lírai jegyzetömbjének – egyik legfontosabb kérdése az emlékezés fontosságának evidens volta, és egyúttal az emlékezés (szinte) lehetetlensége, az *emlékező* önmagával, a benne újraéledő képekkel folytatott folyamatos és néhol heroikus küzdelme, a csalódás, a rá-, azaz újraeszmélés, fölkészülés az egész megragadhatatlanságára, elbeszélhetetlenségére.

A beszélő egyre inkább érteni véli, hogy az ittlét alapvetően magány és számkivettség, töredék, hiány, s hogy a sérülések okozta sorozatos, sokszor talán apró(nak látszó), ám annál mélyrehatóbb kínok, kínlódások, fájdalom, és még az örömök is, önmagukban nem adnak kielégítő választ semmire, annak legalábbis biztosan nem, aki az idő előrehaladtával képessé vált a beszédre. A nyelv nemcsak hogy érthetőbbé, kézzel foghatóbbá teszi számunkra a világot, sok tekintetben el is távolít magunktól, külső nézőpontot alakítva ki, talán a különféle *bajba jutottak*, a bolondnak vélték is többek közt ezért beszélnek, hangosan, önmagukhoz, azaz önmaguknak. Tényleg mint egy vírus, olyan elementáris és legalább annyira pusztító, mint amilyen építő erővel hat ránk a nyelv, és talán az is határozottan jelzi ezt, hogy milyen módon igyekszik a társadalmunk megszabadulni ennek a sokszor kétesnek mutatkozó, mindenképp töredékes „eszköznek” a használatától, mintha már képtelen volna, (szinte) egyáltalán nem akarná elviselni a bizonytalanságot, fájdalmat és űrt, amit maga után hagyni képes. Mintha elfáradtunk volna abban, hogy önmagunkat kergessük ebben az állandóan változó és alakuló útvesztőben.

Csak hogy a nyelv egyúttal védelem is, a variációk végtelen számú lehetősége, kísérletezés, játék és így bizony biztonságot nyújtó búvóhely is, amelyben úgy lehetünk magunkban, hogy közben mégis *minden* más jelen van. Mohai V. Lajos kötete, a *Matricák a költészet falára* – amely már mottójában is arra utal, hogy a

költészet hatása igazán erőteljes akkor lehet, ha sikerül meglepnie olvasóját valami igazán ismerőssel (Ivo Andrić) –, ennek a kísérletezésnek és játéknak, újraépítésnek az egyik határozott lenyomata. És az (újra)építkezést helyeznénk itt a középpontba, mert a kötet szerkezete, egymásból kinövő, egymás után következő részei (részletei) egy nagyon is tudatos tervező léteire engednek következtetni, aki – egyre inkább azt látjuk, ahogyan haladunk előre a kötet verseinek olvasása közben – érezhetően megsejtett valami lényegeset abból, hogyan teheti ismerőssé mindazt, ami elsősorban mégiscsak az övé, a sajátja.

Mohai könyve a gyermeki létezés egészen aprónak látszó, ám annál lényegesebb elemei felől indul – a gyermekkorból a kamaszkorba lépő egyén, illetve a fiatal felnőttkori megszólalás toposzai felől, vagyis az olyan, sokszor az imádságok töredékes és a mondókák játékos, hiátusos szövegeire emlékeztető versekkel, amelyek középpontjában a haláltudat megjelenése és az élet végességének – végeérhetetlenségének –, illetve a rácsodálkozásból intenzíven következő kérdésfeltevés, -megfogalmazás problematikája áll.

„Merre dobognak a kocsisok? / Fújtatva a lovak, lovasok? / Kantárszáron kérges tenyerű / szenesek – / Mit vezetnek a szenesek? // Lovat vezetnek a szenesek. A lovak teste remegett. / Megfeszült a kantárok szára, haragos Égbe kiáltva / fújtattak a szenesek. // Vasabroncsok alól kipörgött / kő és kavics karcolta az Eget, / a járda szalagjára fűzött házsor / térdre ereszkedett, / és főlőhajtottak a drótfonatú / pincetorkok, / féligalvón / a pincetorkok – // Vajon merre dobognak a kocsisok? / Fújtatva a lovak, lovasok?” (*A kanizsai kocsisok*)

A kötet egyik központi témája, szervezőelve a gyermekkor megidézése, sőt ha úgy vesszük, jelenlétének rögzítése, újrafelfedezése (és bizonyos fokú fenntartása), amely nemcsak hogy a játékoságot, a mondókaszerűséget, a népköltészet „egyszerű” elemeinek jelenlétét indukálja, egyben az ismétlődést, már-már a rituálékra jellemző szövegek sajátosságait, egy tulajdonképpeni magánmitológia erős kiépülését és létét is biztosítja. Nagykanizsa jól ismert helyszín Mohai életművével összefüggésben, például a 2023-ban megjelent *A Kanizsai hidegház* című kötethez ilyen értelemben, és egyes szövegek töredékes jellege miatt is, erősen kapcsolódik a közel ötven év terméséből válogató, azaz abból összeálló verseskötet, amelyben számos költemény kiinduló- – vagy inkább fogalmazunk úgy: forráspontja – a dunántúli település félfiktív világa. Mindkét kötetben hangsúlyosan van jelen a város (Kanizsa, Budapest stb.), és egyes benne lakó – vagy valaha ott élő – egyének múltját igyekszik újraalkotni a különféle (porlepte) mozaikokból a megszólaló, az elbeszélő. A próza esetében részint egy fiatal, a második világháború után született fiatal fiú történetein keresztül ismerjük meg a várost, annak szövetét, helyszíneit, aki úgymond „bárki” lehetne, a verseskötet azonban ennél jóval tágabb horizontú, a benne megjelenő szövegek sokkal inkább szólnak a

kapcsolódás lehetőségéről és lehetetlenségéről, a kiútkeresésről, a lázadásról, a filozófiához és a történettudományhoz való intenzív vonzódásról, az önálló nyelv megtalálásának igényéről és katarziséról, a jövőről, a halálról, mintsem a múlt eseményeinek levéltári anyagok, levelek, széljegyzetek alapján való – nem mellesleg alapos és igen igényes – összeillesztéséről.

Hamvas Béla *A VII. szimfónia és a zene metafizikája* című esszéjében részletesen és igazán mélyrehatóan ír a madarokról, a madarak énekéről, az egyes egyedek zenéjének egyediségéről. A madármotívum, a madárlét – amelynek lényege például az állandó számkivetettség – különösen meghatározó, az egész kötetben átvonuló jelenség Mohainál, mintha a beszélő megszólalásának változásait, egyediségének cizellálódását is egy-egy madárhang, madárének kísérné, jelezve egyrészt a térbeli és időbeli előrehaladás folytonosságát, igényét, másrészt a világgal való kapcsolódás egyre összetettebb, s bizonyos értelemben egyre egyedibb, elvontabb, mármár „érthetlenebb” voltát. A madár-motívum egyszerre az önállóság, a mulandóság, s ugyanakkor a közösségi lét metaforája is a kötetben, a vonulás, a közösségi élmény föllevenítése és újraátélése kifejezetten lényeges téma – ebben érezhetünk némi nosztalgiaszerű érzést is –, ahogyan az is, miként éli meg a magányt és a(z ön)magába zártságot az, akinek senki, még a saját társai sem értik, úgy igazán, az énekét. Nagy átok ez egy olyan lény számára, aki, ahogyan Hamvas szabadon idézi Jaques Delamain-t: „pillanatra sem képes megélni társ, barát, szerető nélkül.”

„Szeptember ege kékszín boltozat / nagy kékség alatt madár-tollazat //
törékeny ágon kicsi láb tipeg / kékség magasán madár pityereg // szellő himbál
minden kicsi ágat / szelek árja fűrészt madárszárnyat // törékeny ágon kicsi láb
tipeg / kékség magasán madár pityereg” (*Szeptemberi etűd*)

A kötet harmadik ciklusában (*Lírai jegyzettömb*) azonban egyszerre ki- és föltáru-
kozni látszik a világ, s mintha az eddig főleg a benső történésekre fókuszáló beszélő a külső folyamatokra, a látvány befogadására és egyben rendszerezésére, mások megértésére irányítaná a figyelmét, s a természet ereje, hatása (lehet) az, amely úgymond, még ha csak időszakosan is, de kiszabadítja az önmagába zártságból, és átlibbenve a különféle – elsősorban persze somogyi és zalai tájak fölött – még a haláltudat állandó komor befolyása ellenére is, sőt épp amiatt, újraértelmezné a világhoz való viszonyát: „Most kilépek minden körből. / Kimosódom minden csöndből. / Sár húzza le cipőm talpát. / Fölszedem a levert almát. / Angyalnépek! Nincs panaszom. / Volt-dalmatám megítatom. / Égre nyílik az ablakom. / Ki jön értem, nem tudhatom.” (*Angyalnépek*)

És ha már az újraértelmezés került szóba, akkor úgy tűnik, még inkább érthető és követhető a folytatás, a *Versek indigóval* című ciklus hommage-költevényeinek filozófiai töltete, ami mellett érthetően szintén meghatározó – főleg, hogy elsősor-

ban a magyar romantikus, 19. századi költészet mestereit és remekeit idézi Mohai versbeszélője – a természetről való beszéd központi szerepe, a természeti jelenségek és azok hatásának festményszerű, szinte démoni ereje, jelenléte: „Az éjjel átok, panasz, otthontalanság – / ki az éj vizébe gázol, lejtőre ér, / gyilkos áradat hatalma tetézi baját, / fedele lyukas, kunyhója garast se ér. // Nyugta nem lesz; ajtaján ki-bejárkál / olvadt ércként a csillagég roncsa – / árnyak változó üteme szeméből / álmok elhamvadt szalagját bogozza.” (*A csillagég roncsa – Vörösmarty éjszakája*)

Arany János és Vörösmarty Mihály megidézése után külön (belső) ciklust szentel WS-nek, aki a legjátékosabb és talán a legelemibb erejű, legtermészetesebb hangú magyar költő, s aki már nemcsak időben, nyelvi értelemben, és világlátásban is jóval túl van a romantikán, de a természet bujaságát megidéző szövegeivel (magánmitológiájával), misztikumával és néhol naivnak tűnő, ám mindenképp elemi erejű játékoságával mégiscsak erősen kapcsolódik a korábban jelenlévő elődökhöz. És ezt követően akkor talán nem is csoda, inkább magától értetődőnek látszik, hogy a humor, az önreflexió, a melankóliára való hajlamosság fölismerése következik, majd olyan, szintén naivnak mutakozó hangok tűnnek föl hirtelen, két – a ciklus előszava szerint a 19–20. század fordulóján élt – költőnő, *Sibolti Regina* és *Kósek Daniella* versei – posztmodern gesztus ez –, amelyben egyrészt Mohai hatásosan imitálja a kéziratos formában fennmaradt, letisztázatlan szövegek esetlegességét – nemcsak a 19–20. század fordulójára, ennél az időszaknál még jóval korábbi korokra, például a barokk-, illetve rokokó-korszakra jellemző nyelvi rétegeket is –, illetve megmutatja a báj és a naiv szemlélődés mögött rejlő fájdalmat, és néhol a direkt kegyetlenséget is. Szándékosan sejtelmes jegyzetekkel látja el a szövegeket, s így a „talált kéziratok” irodalmi hagyományához kapcsolódva olyan szerzőkkel, azaz hasonló tematikájú műveikkel is párbeszédbe lép, mint Kosztolányi *Esti Kornél*ja, a már említett Weöres Sándor apokrif-szövegei és persze Borges áldokumentumai, „hamis” irodalomtörténeti írásai.

Külön szót érdemel az Ingerborg Bachmann-nak szentelt ciklus, amely tizenhárom számozott versével és a lezáró, *Utóhang* című szövegével egyrészt átvezetés/átvezetődés egy, ha nem is egészen új, de más árnyalatokkal bíró korszakba, másrészt (szintén) párbeszéd és újraértelmezés, amelyben a korán elhunyt osztrák költőelődhöz kapcsolódó erős témák igyekeznek szétfeszíteni azt a zárt formát, amelyet Mohai láthatóan nagyon tudatos módon választott ki és alkalmazott a ciklus verseihez, egészéhez. Róma természetesen központi elem, mint a váltás helye, góc-, a korszakok találkozásának metszéspontja; a halál és a szerelem „terepé”-ként jelenik meg a szövegekben, mint mindig-végletesség, egy hely, amely egyszerre otthonra találás, haláltánc-szín, a megértés kezdetének valódi – vagyis a beavatódás – helyszíne.

A *XXI. századi freskórészlet* című ciklus már a címében jelzett töredékességével is, de Hádész-tematikájával, azaz a görög mitológia egyik, ha nem a legsötétebb

alakjának megidézésével mindenképp tisztességes pokoljárásra invitál – miközben olyan költők, írók sorsa, szövegei, személyiségüknek egy-egy fontos és tanulságos részlete tűnik, sejlik föl, mint Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula vagy épp Pilinszky János –, ahol nemcsak a nagy (írói, költői) teljesítmények és az azokkal együtt járó, illetve az azokból fakadó szenvedés láttatása a fő szempont vagy cél, hanem a tobzódás, az élvhajzászat érzékeltetése, a bűn átélése és a bűnhődés mint következmény bemutatása is, ezt talán nem is kell túlmagyarázni, ha az ember Kosztolányira vagy Krúdyra gondol, netán még olvas is tőlük ezt-azt. Mohai beszélőjének rokonai ők, akik intenzív jelenlétük ellenére is bizonyos értelemben számkivetettek voltak, és akikhez nyelvíleg is igen közel áll ő. Nem csoda, hogy a könyv egy, illetve két olyan egységgel zárul, amelyekben – akárcsak a kezdetekkor – az emlékezés, a magánmitológia, az életrajzi elemek válnak igazán dominánssá, a kitaszíttottság-érzés különféle módokon való, de mindig aprólékos érzékeltetése, megjelenése, a megértési és láttatásai szándék, amely kezdetben – a fiatalkori versek esetében – zsigeri természetű volt, most pedig már tudatos, szisztematikus rendszerezéssé változott: történetmondássá – a múlt rekonstrukciójának komplexebb folytatása ez, amelyben a rezignált szemlélődés mellett, amiről Rugási Gyula is ír a kötet fülszövegében, a kapcsolatoknak, a kapcsolódásoknak kitüntetett szerep jut. A fragmentum-, vagy ha úgy tetszik: matricaszerűség még most – az érettség egy egészen más fokán – is jellemző a versekre, a beszédre, de az eszköztár bővebb, a nyelv kiforrottabb, és ami a legfontosabb, az önállóság- és szabadásgigény nemcsak a témák kiválasztásában, hanem a forma és az abban megvalósuló nyelv áradóbb, hömpölygőbb jellegében is egyértelműen tetten érhető: „Irtózom a hirtelen sötétülő őszi estétől, suttogta, / a repedezett ablakkeret sarkaiban légypiszok feketéllett. / Szél fújt, az üvegen homokszem korgogott, / a szürkület bevonta a kinti levegőt, / a mennyezeten árnyékfoltok rajzolódtak. / Az ablak felé nézett. / A házak körül kutyák ugattak, / óljaikból kicibálták az ócska ruhadarabokat, / amelyeket gazdáik vetettek oda a hideg ellen. / A nyirkos köd rátelepedett a földekre, az épületekre, / a poros kertek aljára; / a Hold odasütött a fehér murvára, megjelölve az utat hazáig. // Ültünk a hideg konyhában, én, anyám és Ingeborg Bachmann.”

Mohai V. Lajos könyve elsősorban persze személyes, és így nehezen megközelíthető és megfeythető vallomás, egy önálló, privát mitológia, amely ugyanakkor olyan kapcsolódási pontokat biztosít olvasójának, amelyektől ugyan komfortosan nem érzi majd magát, de amiktől igénye támad, és képessé is válhat általuk elemelkedni, hogy átrepüljön megannyi belső – néhol angyali és gyönyörű, néhol pedig nagyon is hátborzongató, démon járta – táj fölött.

(Prae Kiadó, 2025)

Bár hagyományos értelemben nincsenek a Forrásban rovatok, melyek élesen elhatárolódnának, e számunktól mégis útjára indítunk egyet, melynek címe: Ingyen elvihető könyvek. A sorozat címe utalás az antikváriumok előtt, banánosládákban búslakodó, régi, akár értéktelennek vélt kötetekre, s koncepciója az, hogy szerzőinket arra kértük, írjanak egy számukra valamilyen okból fontos, hangsúlyosan nem friss megjelenésű könyvről. Mindezt teljesen szabadon: szövegük szólhat az újrafelfedezés örömről, egy méltatlanul elfeledett, de számukra fontos könyvre való figyelemfelhívásról, egyszerű vagy bonyolult nosztalgizásról, meghatározó gyermek- vagy kamaszkori olvasmányról, és így tovább. Terveink szerint a sorozat darabjai hónapról hónapra jelennek meg, minden lapszám végén. Rovatunkat Antal Balázs írásával indítjuk Panek Zoltán könyvéről. (A szerk.)

Antal Balázs

Nehéz lebegés, könnyű ereszkedés – avagy szökés a realizmusból

Panek Zoltán: A földig már lépésben. (Egy szökés története, több kísérletben) – Ingyen elvihető könyvek I.

Egyetlen kiadása létezik, de nem csak ezért van, hogy az erdélyi regionális kánonnak úgy az egyik, megjelenésétől fogva igen magas polcon számon tartott darabja, hogy egyben a talán legkevésbé olvasott nagyregény is az azon a bizonyos magas polcon lévők közül. Panek ugyanis beletáplálta az olvasást programossá tevő, egyszersmind elidegenítő effektusokat, valahogy olyan formán, ahogyan Joyce az *Ulysses* esetében. Ezt a könyvet nem lehet felkapni akármikor, hogy belelapozzon az ember, amikor van pár perce. Ezt a könyvet nem lehet olvasni éjjeli alvás előtt. Ezzel a könyvvel foglalkozni kell, odafigyelve rá, aktívan, nem lazálva. Az olvasása munka, koncentrációt igénylő szellemi teljesítmény. Az élmény pedig annak függvénye, mennyit hajlandó magából adni az olvasó a könyvnek. Nem véletlen hozom elő Joyce-t, noha „erdélyi Ulyssesnek” nevezni tévedés a regényt: alig jelent meg, Sütő András, aki kéziratban olvasta, egy esszéjében már keményen megbíráta, meg nem nevezve, de felismerhetően (bár amellet, hogy Panekra sokan ráismertek, ő maga is magára, vagyis a könyvére, egy másik szerző, Pusztai János is megszólítva érezte magát, róla majd egész a végén...), méghozzá azért, mert a „világirodalmias becsvágy” miatt, s mert „elhatározta, ő lesz honi magyar irodalmunkban az új James Joyce”, a szerző megfélekedzik a maga társadalmi hátteréről, mint ahogy arról is, hogy „az *Ulysses*ben a temetőpatkányok is dubliniak”. Ebből kerekedett az ún. Csipkerózsika-vita (Sütő rövid esszéjének ez volt a címe), mely a regényen konkrétan tulajdonképpen hamar át is lépve a provincializmus körül gomolygott – vagy, ahogy Farkas Árpád írta, egyfajta újabb, ezúttal erdélyi

fordulója lett a népi-urbánus purpárlénak.¹ Közben a regény megkapta az *Utunk* szerkesztőségében a kvázi (erdélyi)-év könyve elismerésnek számító Pezsgő-díjat, a zsűri tagjai között akadt, aki jelentőségét a *Zokogó majomé*hoz és a *Kő hull apadó kútbáé*hoz mérte, igaz, „műfaját” aforizma-gyűjteménynek mondva, míg mások emlékező regénynek, kvázi-emlékiratnak, de olyannak, amely nem társadalomtörténeti, hanem emlékezet-pszichikai téteket tart. Kritikák is hangoznak el a beszélgetés jegyzőkönyvében: ahogyan már maga az aforizma is kétértékű, úgy a mondatáradat is – ilyenformán e beszélgetés a legalaposabb elemzés talán mindmáig a regényről.² Mert utóbb a spenót-pótkötet „sóska” határon túli magyar irodalmakat tagláló kötetében ugyan „a kortárs romániai magyar irodalom egyik legjelentősebb teljesítménye”-ként méltatták, ám ehhez képest a bemutatása már kimerül annyiban, hogy „a Panek-próza igazi dimenzióit *A földig már lépésben* (1977) című analitikus regény mutatta meg”.³ És ha itt érez némi ellentmondást az olvasó, azt jól érzi: Panek-recepció van, de *A földig már lépésben*nek nincs, nem igazán, nem a maga kellő mélységében. Pomogáts Béla erdélyi irodalomtörténetében összefoglalja ezek legfontosabb konzekvenciáit, amivel elég kereken leírja végülis az egész Panek-szövegvilág központi törekvéseit: visszatalálás „a huszadik század irodalmi kultúrájának meghatározó hagyományaihoz”, kapcsolatkeresés „a (nyugat)európai irodalom modern áramlataival”, az elbeszélő irodalom poétikájának megújítása, vagyis határozott szakítás a szocialista realizmus által ráerőszakolt „irodalomellenes gyakorlatokkal”⁴ – mindennek pedig esszenciája a nagyregény, mely egyszersmind összegzi a Panek-kispróza törekvéseit is. Eddig azok, akik nagyjában-egészében még kortársai Paneknek, és/vagy a regénynek, s akik így a történő jelenséget is értették ott és akkor. Az utókor újraolvasása már sokkal kérdőjelesebb a vállalkozás értékét illetően, ahogy azt Zsigmond Adél tanulmánya is jelzi az *Újraolvasott Pezsgő-díjasok* című kiváló kötetben.⁵ Mi lehet tehát a helyzet? Ami egykor progresszív, előremutató volt, mára már más? Vagy: ami egykor párbajozni hívta az olvasót, az még ma is ugyanúgy provokál? Legszívesebben mind a kettőre igennel válaszolnék. Na de kezdjem kicsit korábbirol!

Panek Zoltán 1928-ban született a Szatmár megyei Terepen, s abba a nemzedékbe tartozott, amely a második világháború után kezdte irodalmi pályáját –

▼

1 A vita legfontosabb anyagainak szemelvényeit lásd SÜTŐ András, *Csipkerózsika*, Alföld, 1987/4, 18–29; a fontosabb esszék egybegyűjtve lásd POMOGÁTS Béla, *V. Magyar irodalom Erdélyben (1968–1989)*. VI. Irodalmi dokumentumok. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2010, 501–523.

2 *Az Év könyve. Beszélgetés az Utunk szerkesztőségében* (Résztevők: RÁCZ Győző, LÁNG Gusztáv, MAROSI Péter, K. JAKAB Antal, TAMÁS Gáspár Miklós, KÁNTOR Lajos). *Utunk*, 1978/12. (1978. március 24.), 4–6.

3 *A magyar irodalom története 1945–1975. IV. A határon túli magyar irodalom*. Szerk. BÉLÁDI Miklós. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. <https://mek.oszk.hu/02200/02227/html/04/466.html>

4 POMOGÁTS Béla, *III. Magyar irodalom Erdélyben (1945–1968)*. IV. Irodalmi dokumentumok. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2009, 337–340.

5 ZSIGMOND Adél, *Egy regény (recepció)története – több kísérltetben. = Újraolvasott Pezsgő díjasok*. Szerk. BALÁZS Imre József, Kolozsvár: Komp-Press, 2012, 119–131.

legnevesebb kortársai Kányádi Sándor és Sütő András. Dolgozott szerkesztőként különböző lapoknál, köztük az *Igaz Szó* az egyetlen hagyományosan értett irodalmi folyóirat. Elsősorban novellista, ha jól számolom, a válogatásokkal együtt éppen tíz rövidpróza-kötete jelent meg, de kiadott két verseskötetet, valamint kötetnyi esszégyűjteményt is. Nagyobb prózával kétszer kísérletezett: még pályája elején jelent meg kisregénye (*Minden külön értesítés helyett*, 1957), de főműve kétségtelesen a most tárgyalt regény. 1987-ben áttelepült Magyarországra, és Budapesten is halt meg végül, 2001-ben. Akkor már jóideje nem publikált újabb könyvet, 1985 után nem szerepel bibliográfiai tétel a neve mellett. Magyarországon egyetlen, 1980-ban kiadott válogatott novellagyűjteményén kívül nem jelentek meg kötetek legjobb tudomásom szerint, ami voltaképpen azt is jelenti, hogy az irodalmi életből áttelepülése után kimaradt – az erdélyiből is, hiszen többé már nem lehetett írni róla, ahogy az közeli barátjától, Egyed Pétertől tudható.⁶ Halála óta egyetlen kiadást ismerek, tárcáit 2011-ben gyűjtötte egybe a csíkszeredai Pro-Print. Valakitől azt hallottam, hogy nem volt könnyű ember, amihez passzol a Csipkerózsika-vita is első ránézésre – másodikra már nem, hiszen nem személyes vita volt, bár azért nem volt mentes néminemű személyeskedéstől –, vagy az, hogy a Kántor-Láng szerzőpárosra is megorrolt a híres irodalomtörténetükben róla adott összefoglaló miatt (de annyira, hogy Kántor Lajos szövegét ki is cserélték a második kiadásra Láng Gusztávéra).⁷ Közben Kabdebó Lóránt szívesen mesélte, hogy neki köszönhetően fedezte fel a *Kő hull apadó kútját*, amikor egy erdélyi látogatása során a saját könyve helyett, amely iránt eredetileg érdeklődött az irodalomtörténész, azt nyomta a kezébe Panek, mint amit tényleg és igazán érdemes elolvasni. Egyed Péter pedig megírta azt is, hogy az író kis kolozsvári lakásán áttelepüléséig rendszerezek voltak az irodalmi összejegyzetek, olyan állandó tagokkal, mint Lászlóffy Aladár, Vásárhelyi Géza, Mózes Attila, meg persze maga Egyed, s mellettük jónéhány nem állandóval⁸ – ami feltétlen társasági embernek, ne adj isten a kisebb-nagyobb társaság középpontjának mutatta őt. Kolozsváron is megmaradtak Szatmár környéki kapcsolatai, szívesen időzött Kőszegremetén, de éppen Szovátn is – írásaiban ezek a helyek sokszor hangsúlyosabban vannak jelen, mint a kincses város. Szóval egyfelől életében és műveiben benne van az egész, expanzívan értett Erdély – ám szövegei mégis eltérő képet mutatnak, mint ami a regionális kánon egészét jellemzi. Mégsem mondanám magányosnak a munkáit, hiszen kontextusaik a hatvanas-hetvenes évek fordulójának a mából valahogy kevésbé látható, de akkor és ott, a regionális kánonban nagyon is sűrű és meghatározó vonalai mentén tisztán kivehetőek.

▼

6 EGYED Péter, *Félmúlt, féljelen*. = EGYED Péter, *Irodalmi rosta. Kritikák, esszék, tanulmányok (1976–2014)*. Kolozsvár: Polis, 9–21, 12.

7 KÁNTOR Lajos – LÁNG Gusztáv, *Madárjósok? Társ-aland* = KÁNTOR Lajos – LÁNG Gusztáv, *Száz év kaland. Erdély magyar irodalmáról (1918–2017)*. Csíkszereda: Bookart, 2018., 32–40, 36

8 EGYED Péter, *Félmúlt, féljelen*. = EGYED Péter, *Irodalmi rosta. Kritikák, esszék, tanulmányok (1976–2014)*. Kolozsvár: Polis, 9–21, 15.

A hatvanas évtized második felében jelentős változás látható a régió íróinak prózájában. Az alapvető beszédforma a realizmus – ennél nem csak „jobb”, de még kívánatos is. A hatalom és a közösség elvárásai persze itt is ugyanúgy mások, mint Magyarországon vagy talán még úgyabbul a közmondásos kettős szorításban – s így programmá válik a „valóságábrázolás” határainak feszegetése egy idézőjel nélküli valóság ábrázolásának érdekében. Hogy ez valamennyire is megtörténhessék, ahhoz azonban a hatalomgyakorlás eszközeinek és formáinak változása kellett. A hatvanas-hetvenes évek fordulóján egyrészt a Gheorghiu-Dej-i sztálinista modell leváltása, másrészt a prágai tavasz leveréséből való kimaradás olyan különutas politikai kísérletet hozott Romániában, amely ugyan enyhüléssel indult, utóbb azonban, pár röpké év után, a korszak Kelet-Európájának talán legeszelősebb szorítása lett belőle. Most még maradjunk az elején: a változások jegyében a nemzetiiségi műhelyek lehetőségei kibővültek, több könyvet adhattak ki, melyek megválasztásában is nagyobb szabadságot kaptak – ahogyan ezzel együtt a szerzők is a cenzúra időleges enyhülésével, de legalábbis átszervezésével. A Ceaușescu-korszak egészének általános képzetéhez képest elképesztő mennyiségű szöveg célozta be egy elembertelenedett világ, egy kiüresedett társadalom, egy túlbürokratizált félelmetes hatalom meg a neki alávetett egyének, a kisemberek viszonyát. Mindezt azért még akkor sem lehetett társadalmelemző nagyrealista szociográfiákban megírni, amelyek tehát pro forma állítják: ez a valóság. A próza kimozdult a hagyományos értelemben vett szépirodalom keretei közül, a realista formakódot „feltörték”, és jellemzően „szépirodalom alatti” eszközökhöz nyúlva, mint amilyen a krimi (Páskándi Géza: *Beavatkozás*), a sci-fi (Bálint Tibor: *Önkéntes rőzsák Sodomában*), a disztópia (Sigmond István: *Egy panaszgyűjtő panaszai*), a mitologikus példázat (Köntös-Szabó Zoltán: *Kár volt sírni Jeruzsálemben*) vagy a kvázi-mitologikus regény (Pusztai János: *Zsé birtoka*) egészen zavarbaejtő színeket vonultattak fel a korszak írói, miközben könyveik mégiscsak megtartották a társadalomérzékeny realizmus tétjeit is a jelenről való szólás tárgyában. Ugyan parabolákban (metaforákban, allegóriákban) beszéltek – viszont annál hatásosabban, és megkockáztatom: maradandóbban, mint a direkt szövegek. Mindezt egyetlen szóval abszurd irodalomnak szokás nevezni, összességében meg állandóan zavarba szokás jönni, hogy hogyan is írjuk le pontosabban. De ha Bodor Ádámra gondolunk, akinek éppen ebben a hullámban jelent meg első novelláskötete, akkor látható, hogy kései „következményében” milyen csúcsteljesítményt hozott ez a beszédmód. Persze Paneknál azért nem érdemes Bodor Ádámra gondolnunk – ő másféle utat jár ebben a könyvében, de mindannak, ami az abszurdnak nevezett jelenség során történik, köze van ehhez a könyvhöz. Másfelől nem érdemes a politikai vonatkozásokra sem gondolni, vagy csak annyira áttételesen, hogy az már észre sem vehető... Az ilyen íróra a korszakban azt mondták, hogy visszavonul a magánszférába, ott keresi a lélekelemzés új

módozatait (persze erről megint bejön Bodor Ádám, róla is írták ezt – de mennyivel másképp értették!). Ebből a magánszférát nem mindig szánták dicséretnek – hiszen a kollektívizmus korszellemé járta át tájainkat épp... Mindenesetre Panekot nem az abszurd világ- és társadalomábrázolás köti ide elsősorban, hanem a szövegalkotási módok, a merész kísérletek, és egyáltalán: az elrugaszkodás a szöveghagyománytól. Na meg persze az is, hogy jelen regény beidézett szerzői közt Camus és Beckett is többször szerepel, mondataikkal együtt beszédalakzataik érzete is áthatja ennek szövegét. A nagyjából e regény megjelenése idején induló ún. „harmadik Forrás-nemzedék”, azaz Szöcs Géza, Mózes Attila vagy Bréda Ferenc könyvei kapcsán szokták leírni, hogy egy urbanizálódó irodalom kezd formálódni Erdélyben – Panek példája megmutatja, hogy valamilyen szinten volt ilyesmi korábban is. Ez bizony ízig-vérig intellektuális-bölcséleti jellegű „városi” próza – annak ellenére, hogy a cselekmény jelentős része vidéken, falun játszódik. Hát igen, az ilyesmi nem ezen múlik...

Hosszas körítéssel kezdem, miközben a könyvhöz jobban illenék egyből a közepébe csapni, hiszen a felütése is pont ilyen. Rögvest egy számonkérés kel- lős közepébe kerülünk, látszólag már-már karkai-orwelli hivatali szituációba. Anélkül, hogy különösebben le akarnám lőni a „poénokat”, már itt szóvá kell tegyem, bemutatva azt a bizonyos programot, amelyet beletáplált könyvébe a szer- ző: az olvasónak vállalnia kell az újraolvasás és az újraértés „játékát”, mert sokszor menetközben vált pozíciót a szöveg, és akkor – mondjuk egy fejezet közepén – derül ki, hogy eleve másképpen kellett volna olvasni. Ami persze talán sohasem lehet máshogyan... Adott egy névtelen főszereplő, akit csak úgy nevez a könyv: a könyvszerkesztő. Irodalmárnak csábítóan hangzó hívószó: akkor itt az irodalmi életről lesz szó – de nem. Van benne ugyan ilyesmi, a könyvszerkesztő időnként találkozik kéziratokkal, ám nőikkel, de legalábbis eggyel azok közül, többször, mint szövegekkel. Egy szövevényes, csalásokkal és csalódásokkal tarkított sze- relmi történet cserépdarabjai hullanak az olvasó ölébe a könyv lapjai közül, amelyekből összerakható valamelyest az élet mozaikja. De csak valamelyest, mert itt már mindennek utána vagyunk igazából. Hogy mi is az a minden, az inkább sejthető, mint tudható: javarészt jóval több a szerelemnél, meg valahogy kevesebb is. Több, mert az élet sokféle körülménye előkerül – kevesebb, mert amiben nin- csen szerelem, az, a könyv sugallata szerint, semmit sem ér.

Alapvetően kétféle oszlik a könyv – kétféle narráció, kétféle igeidő, kétféle tipográfia, sőt, kétféle a „nyelv” is: az írásé meg a képiségé, vagy akár az egy- másra montírozott képé és szövegé. A Nobel-díjas fizikustól, Niels Bohrtól vett mottó jelentése az, hogy az ellentétek nem ellentmondanak egymásnak, hanem kiegészítik egymást, és ez még akkor is érthető itt e kettőségek között, ha szöveg és nyelv világában az ellentétesség nem is olyan (egy)értelmű, mint a fizikában. Kettős- vagy még többességek, hiszen hajlamos szétágazni akármelyik narratív

szál. De persze nem kell mindig a formára meg szerkezetre gondolni: nő és férfi is éppen eléggé egymást kiegészítő ellentétpárt, vagy éppen alapvető kettőséget alkot itt. S még tovább menve: az ember és a lelkiismerete, az ember és a saját múltja, vagy akár jelenbeli énei is egyfajta kettőségek lehetnek – lásd mindjárt a regényt felütő hosszú-hosszú „belső jelenetet”.

Azért kezdjük a szerkezetről. Az egyik fejezet mindig múlt idejű. Ezek a terjedelmesebbek, s nem csak oldalszámok tekintetében, de a szedéstükör is szélesebb, margótól margóig tart. Az ezek közé ékelődő szakaszok – fejezetezés nincs, egy-egy csillag jelzi azt, amit az olvasó amúgy is lát, hogy most más következik – jelen idejűek, jóval rövidebbek, s keskenyebbek a sorok is. Az utóbbiak nagyjában-egészen egy lineáris történetet mondanak el, vagy inkább eseménysort egy már lezárult történet utóidejéből. Legalábbis sejthetően mindez már utána van annak, ami a múlt idejű fejezetekből indázik, kígyózik, ágazik elő. Mert azokban jóval összetettebb a kép. Furcsa „tanulság”: a jelen rövid és elröppen, de aztán hosszú múlttá lesz, mikor az ember a fejében boncolgatni és örölni kezdi, míg végül mindent másképp lát és ért már belőle... Ha már idesettenkedik folyton Joyce a regény első észlelésétől kezdve, akkor feltétlen itt van a bolyongás képe – a névtelen maradó főszereplő saját magában bolyong, e történet darabkáit, emlékek és érzéstöredékeit, néha maradékai és maradványai között. Nem csoda, hogy azt sem lehet közelebből tudni, ki ő – számos szereplő megneveződik, vannak, akik monogrammal, keresztnévvel, becenévvel, olyan is, aki teljessel. De a főszereplő mindvégig „a könyvszerkesztő” marad, „ellentétpárja” meg „a nő”. Identitásuknak ez az az egyetlen oldala, amely számtalan érzelmi- és tudatállapoton át is folyamatosan mondható. Már mindjárt a második bekezdésben ez áll: könyvszerkesztőnk „(...) sohasem nevezte valaminek magát; még nevén sem. Egyszerűen tudta: ő – ő. Ennél többet nehezen tudhat meg az ember.” Hogy mit tudhat meg az ember, és miről – kulcskérdés az egész kötetben. A múlt időben narrált fejezetek időbelisége jóval lebegősebb, az alinearitás akár egy-egy szakaszon belül is megtapasztalható, amikor a konkrét időből az elbeszélő átlép a könyvszerkesztő önértelmező emlékezetébe, vagy amikor ez a szerkesztő olvas. Olvas kéziratot, levelet, naplót. Végighallgat hangszalagra rögzített emlékeztést. Csupa-csupa önkereső próbálkozásait a körülötte jövő-menő embereknek. A szöveg öröme nem igazán hatja át közben, ha már művészet, akkor inkább a színház a megbecsültebb itt – jóllehet az is csak annyiban, hogy „a nő” színésznő. Ugyanakkor azonban a vele nexusba kerülő szövegek kapcsán mindannyiszor tisztában van vele: jóval többek szövegénél, a lényeg valahol azon túl van.

Végülis egy be nem teljesült szerelmi történet kényszeríti a főszereplőt önelemzésekre. Ezek inkább tünnek fanyarnak és önironikusnak, mint súlyosan egzaltált tépelődéseknek. A szerelmi helyzet: megcsalás. A belső monológok függő beszéden is átütő hangvételéből jó darabig úgy tűnik, a férfi csal. Aztán

egy ponton kiderül, a nő az, akinek vőlegénye van. A megnevező-kimondó-ál-lító szavak sokkal lényegesebbek itt, mint hogy valójában megélik-e a velük jel-zett érzelmeket a szereplők. Panek „hidegen” elemez, ennek biztos jelzései a szö-vegbe ékelődő ábrák. Mindjárt az első szakaszban afféle folyamatábrán mutatja meg az ember működését, később a szerelmi történet emlékező szálában órára, percre jegyződik le, mikor hangzik el az a szó, hogy „szeretlek”. A hosszú, belső monológokkal és vendégszövegekkel tarkított regényszöveget végig sűrű, a tem-pója gyorsul és lassul, sokszor vált – hogy a végére egyre magasabb fokozatba kapcsoljon. A szerelmi szenvedélyről inkább hagyja beszélni a költőket. Ahogy egyre beljebb hatolunk, Szabó Lőrinc több versébe is belefutunk – de a legtöbb versidézet Weöres Sándortól való. Egy hangsúlyos helyen Ovidius beszél keserű száműzetéséről, vagyis a könyvszerkesztő őt olvassa. A száműzetés egyértel-műen visszacsatol az alcímhez. Természetesen többféleképp érthető szökés és kísérlés is, bár az utóbbiakat, melyekből az alcím szerint ugye több is van, nehéz szétszálazni, hol végződik egyik, s kezdődik a másik – hacsak az egész nem az. Az ember szökik a múltja elől, önmaga elől, mások elől, elsősorban például a szerelembe, másodsorban, bár az előzővel szorosan összekapcsolódva a „világon kívüli” természetbe. Hogy aztán úgy tűnjön, mintha ez elől a szerelem elől is szökne. Hová? A regény végefelé többször is elhangzik a megoldás: vissza, le – előbb zuhanva, de aztán egyre lassabban, míg végül egészen a földig már csak lépésben...

Ha „hidegen” analizálónak mondtam a könyv nagy részét, mert az elbeszélő a szerelmet is inkább tetten érni akarja, nem annyira érzelemte-lítettségét átadni – vagy ha igen, az az érzés az elvesztésétől való félelem, amely elvesztést előre tudni –, a regény végének viharleírása, a gyerekkori emlék megírása már igazán emocionális ereje teljében mutatja meg a lírizáló Panek-prózát. A természeti „csapás” nyilvánvaló áthallással értelmezi a regény megelőző háromszázvalahány lapján dadogva, újrakezdve, megszakítva mesélt történetet: félelmetes volt, az életembe is kerülhetett volna – végül felemelt, megláttatta velem a világot úgy, ahogy még sohasem láttam, aztán lerakott vissza a földre, ahol egyedül maradtam. És kiderül, hogy jobban féltem tőle, mint amennyire hagytam, hogy megtörténjen...

Barátai, személyes ismerősei leírták, hogy sokszor operál saját élete ténye-ivel – nekem ezt nincs módom összevetni semmivel, túl azon, hogy a regény-ben elhangzó földrajzi nevek (vagy a környékük) ismerősek az életrajzából valóban. A Csiperózsika-vita „honi vidéktől” elrugaszkodott kitétele nehezen érthető épp ezért. A regény kimondja az erdélyi, romániai helyneveket. A sze-mélynevek magyarok, még a nyelvre, a nyelvekre is történik utalás. Az viszont biztos, hogy a közösségi élmény, a társadalmi kérdések, amely iránt Erdélyben értelemszerűen erős igény van a transzilvanizmus óta, amelyet épp a Sütő-

Kányádi féle generáció, melynek tehát Panek is kortársa, felerősít, majd még egyszer a Forrás ún. második nemzedékének költői szinte jelszavá teszik „népszolgálat”-ként – nos, ennek itt nyoma sincs. Valaki saját magát akarja kijavítani ebben a regényben. Vagy maga elöl megszökni. De azt nem tud, hiszen éppenhogy az látszik, a világ, a szerelem, az irodalom elől saját magához, meg az őt a világban tartó pusztá anyaföldhöz szökik „vissza” a legvégére. Miközben már az elején leírja, hogy önmagát megismerni és megtalálni az embernek, a legnagyobb eredmény a földkerekségen.

Az eddigiekből már valószínűleg kitudt, hogy Panek mondatai erőteljesen többjelentésűek – ez ugyanúgy, hol a könyv erősségének, hol gyengeségének tűnik, mint az „aforizmaszerűség”. Sok az erős mondat valóban, lehet jegyzetelni idézeteket az írásról, a szellemi létről, az olvasásról, a regények, a jó könyvek „titkairól”, vagy akár a szerelem természetéről. Az erős és nagyon sokszor (ön)íroniával telített mondatok ellen is állnak azonban a hagyományos elbeszélésszerkezetnek, vagy hétköznapiabb szóval: a regényszerűségnek. Panek könyvének jelentős része esszéisztikus betétekből áll. Ha nekivágnánk az ezerszer elátkozott „posztmodern” regényelképzeléseinek jellegzetességeit jelen könyv mellé rakni, úgy látnánk, talált, sülyedt. Avantgárdnak szívesen nevezték, de hát egyszerre több is, kevesebb is annál.

Panek könyvét olvasni erős intellektuális élmény. Ma már közelebbi kapcsolatot alakíthat ki szövegével az olvasó, aki „átesett” a prózafordulat tapasztalatán. Részben „szövegirodalom”, részben esszéregény. Iróniája egyáltalán nem olyan könnyeden lebegő s áradó, mint az Esterházyé, és nem olyan jellegű emberi mélységek fölött mormog, mint Nádasé, bár ugyanúgy szándékoltnak akar nehéz lenni. Kavargó mondatáradása Krasznahorkaihoz hozza közel, de ez a fajta montázstechnika, az avantgárd alakzatok játékba vonása, a szójátékok, a versbe való át-átcsúszás a *Sátántangó* szerzőjére nem jellemző. Témáját tekintve pedig végképp annyira másabb a fentebbiektől, hogy félrevezető játékba hozni bárkit is. Krasznahorkait annyiban mégis, hogy Panek, regionális kánonbeli kortársával, Pusztai Jánossal együtt leginkább előlegzi az ő hangját az egész magyar irodalomban. Panek egy egyén belső rajzát a legaprólékosabb részletekig kinagyítja, hogy elemezhesse – helyenként a gondolkodásfunkciók teljes egészében, alapvető mechanizmusaikkal együtt láthatók a mondatokban (ahogy Pusztainál meg az életfunkcióké, a biológiáé – nem véletlen vette magára ő sem előszörre Sütő írásának megszólított szerepét). Ettől egyszerre zavarba ejtően közeli a kép, ám mégsem intim: hidegnek tűnő, valójában mégis ironikus távolságtartás látható elbeszélő és a hozzá meglehetősen közel álló könyvszerkesztő „viszonyában”.

E regény annak a bizonyítéka, hogy a regionális kánon sokszólamú, meg azé, hogy a magyar próza, akárhogy is, akármért is, fenntartotta az igényét

a nyugati irodalommal valami diszkurzivitásra. Meg azé, hogy a prózafordulat az irodalom teljes szegmensében, több régióban, többféle elhatározásból, különböző elképzelésekkel és különböző módszerekkel, de egyként tört a felszín felé. Panek egy „korai” magyar posztmodern – még akkor is, hogyha ő sem tudott róla. Mára talán már elmúlt annak a veszélye, hogy, jó magyar szokás szerint, ez bélyeget jelentsen – maradjunk a pusztai irodalomtörténeti ténynél.

(Kriterion, 1977)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu